

magazin istoric

ANUL XV Nr. 6 (171) Iunie 1981

magazin istoric

Revistă de cultură
istorică

Anul XV
Nr. 6 (171)
iunie 1981

Redactor șef

CRISTIAN POPIȘTEANU

Redactor șef adjunct

NICOLAE MINEI

Colegiul redacției

DUMITRU ALMAȘ

CONSTANTIN ANTIP

VIRGIL CÂNDEA

NICOLAE COPOIU

LUDOVIC DEMÉNY

TITU GEORGESCU

DINU C. GIURESCU

ȘTEFAN PASCU

M. PETRESCU-DÎMBOVIȚA

ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU

SUMAR

Neplăcutoare istorie: <i>Cristian Popișteanu</i>	2
Tezaurul de la Hinova: <i>Mișu Davidescu</i>	4
Sigiliul revoluției lui Tudor Vladimirescu: <i>Nestor Vornicescu</i>	14
În veacul XIII — Țara Românească de pe țărmul mării: <i>Tahsin Gemil</i>	16
1916-1918: OBIECTIV — UNIREA • Acceptînd toate sacrificiile: <i>Viorica Moisuc • Cel mai lung front din Europa: Nicolae Petrescu-Comnen, Mircea Djuvara</i>	19
Un prieten al României — lordul Thomson of Cardington: <i>Peter G. Masefield</i>	30
Prietenie, căldură, solicitudine: <i>Tarō Nishiumi</i>	33
De vorbă cu <i>Olivier Todd</i> : Istorie și gazetărie	34
Correspondență inedită despre sociologia lui Gherea: <i>Z. Ornea</i>	36
Cine a fost Zilot Românul?: <i>Marcel Dumitru Ciucă</i>	42
Drumul cartofului: <i>Fernand Braudel</i>	45
Dave și stăpînii lor — De la Piatra Craivii la Zimnicea: <i>Gheorghe David</i>	49
Bosfor și Dardanele — porți între mări: <i>I. Cârțână</i>	51
Diplomație în jurul strîmtorilor: <i>Șerban Rădulescu-Zoner</i>	52
Însemnări din 1894-1896: <i>V. N. Lamzdorf</i>	54
Haiti, prima republică a negrilor: <i>Gheorghe R. Burlacu</i>	60

● Rezultatele concursului Magazin istoric, ediția 1981... 15
● Cărți sosite la redacție... 41 ● Poșta Magazin istoric... 63

COPERTELE NOASTRE

Realizat de un meșter autohton traco-get, în sec. XIV-XII î.e.n., deci în urmă cu aproape trei milenii și jumătate, tezaurul descoperit în iulie 1980, la Hinova, județul Mehedinți, se înscrisese ca o nouă și strălucită mărturie a civilizației strămoșilor noștri. El se remarcă atât prin valoarea în sine a obiectelor — 4 919,95 grame aur — cât și prin valoarea lor artistică și istorică.

① Imagine de ansamblu

②③ Cîteva dintre principalele piese ale tezaurului

④ O sugestivă reconstituire a Coloanei infinitului, alcătuită din elementele unui colier. Fotografii de Gabriela Cocora și Ion Oprea (Tezaurul de la Hinova, p. 4)

Macheta artistică a copertelor și planșelor: arh. Ascanio Damian

②

③

NEPIERITOARE ISTORIE

CRISTIAN POPIȘTEANU

Ca o culme a cinstirii de către un întreg popor a celui partid care s-a ilustrat prin ridicarea istoriei țării sale la un prestigiu și o măreție nicicând visate în trecut, expunerea tovarășului Nicolae Ceaușescu la Adunarea festivă din 8 mai din Capitală a aureolat cei 60 ani de la făurirea Partidului Comunist Român. Impresionantă ca întotdeauna prin bogăția de idei și teze exprimate în ținuta magistrală definitorie pentru întreaga operă a secretarului general al partidului, expunerea de la 8 mai 1981 se înscrie în linia scrierilor sale nu numai cu profund răsunet în istorie, ci și ca expresie a desăvârșirii sale de gânditor istoric.

Niciodată mai unit și mai legat de popor ca la acest 8 mai 1981, niciodată mai unit în jurul secretarului său general, tovarășul Nicolae Ceaușescu, ca la acest măreț jubileu, Partidul Comunist Român apare astăzi în fața istoriei drept forța politică a cărei misiune de a conduce destinele poporului român este legitimată nu numai de decisiile sa operă de transformare revoluționară a societății românești pe coordonatele socialismului și comunismului, nu numai de eroica și vizionara sa prezență la toate ceasurile de răscruce ale patriei din ultimul veac, ci și de identificarea prin mii și milioane de fibre cu întregul trecut zbuciumat și glorios al națiunii noastre, al maselor de oameni ai muncii, fără nici o deosebire de naționalitate, care au luptat și au suferit, au rezistat și au construit pe aceste pământuri, făcând să te simți mîndru de numele de român.

Partidul Comunist Român își găsește cea mai autentică definiție a locului și rolului său în istoria patriei în cuvintele secretarului său general: „*Partidul Comunist Român este moștenitorul și continuatorul celor mai înalte tradiții de luptă ale maselor populare pentru formarea poporului român, pentru dezvoltarea limbii și culturii proprii, pentru afirmarea națiunii române și a statului național unitar — România. Ne mindrim și-i cinstim pe toți aceia care au luptat și și-au dat viața pentru afirmarea și libertatea poporului nostru*”.

A fost prezentă la apel la marea aniversare de 8 mai nu numai istoria marilor bătălii pentru dreptate socială și libertate națională în fruntea cărora s-a situat de la început partidul revoluționar al clasei muncitoare și care prin acțiunea clarvăzătoare, tenace și responsabilă a P.C.R. au dus poporul român la înfăptuirea celei mai profunde și răscolitoare revoluții — revoluția de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă. A fost prezentă la apel la marea aniversare de 8 mai nu numai istoria marilor transformări și cuceriri revoluționare ale construcției socialismului și ale epocii celei mai dinamice și fertile deschise nouă, tuturor, de Congresul IX al P.C.R. care a reușit să imprime un suflu regenerator întregii vieți a țării, dezvoltat de Congreșele X, XI, XII, ducându-ne în prezent la edificarea societății socialiste românești multilateral dezvoltate, la o afirmare fără precedent a României socialiste, stat liber și suveran, independent și unitar, factor de pace, civilizație și progres în Europa și în lumea contemporană, țară a marilor drepturi și libertăți garantate tuturor oamenilor muncii — români, maghiari, germani și de alte naționalități — patrie comună a demnității celor 23 000 000 cetățeni care este astăzi de 33 ori mai puternică sub raport industrial decât era în 1950.

A fost prezentă la apel la marea aniversare de 8 mai întreaga istorie multimilenară a poporului român din zorile sale și pînă la împlinirea marilor speranțe ale vieții noi. Și va rămîne pentru totdeauna un merit istoric capital al Partidului Comunist Român în acești ultimi 16 ani, al secretarului său general, tovarășul Nicolae Ceaușescu, președintele Republicii noastre de a fi scos la lumină pe de-antregul marele adevăr că rădăcinile partidului sînt adînc împlinite în trecutul de luptă al maselor populare, că istoria partidului se trage din istoria patriei, că noua societate socialistă se construiește cu poporul și pentru popor. Întreaga suflare românească (în mod particular noi, obște istoricilor, pentru care expunerea de la 8 mai reprezintă un nou model de abordare materialist-dialectică strălucită a corelației trecut-prezent-viitor) a simțit mîndria ca la sărbătorirea partidului, secretarul său general să facă apel la izvoarele istoriei noastre începînd cu civilizația geto-dacică, apoi dacoromană și pînă la cea din zilele contemporane, continuitatea neîntreruptă a poporului nostru demonstrînd atît dezvoltarea sa cît și faptul că întotdeauna el a rămas adevăratul și singurul stăpîn al vechii Dacii.

Dimensiunea nouă prin care se proiectează în propria conștiință, ca și în cea a lumii, istoria poporului nostru, prin glasul strălucitului gânditor și făuritor de istorie care este tovarășul Nicolae Ceaușescu, se regăsește integral în aceste aprecieri: „*Tuturor celor care vor să înțeleagă cum s-a născut și s-a dezvoltat poporul nostru le spunem: priviți rezultatele cercetărilor și săpăturilor*

arheologice, citiți scrierile marilor învâțați ai timpurilor și veți înțelege mai bine cum s-a născut poporul român, cum s-au format cultura și limba sa; studiați luptele Basarabilor și Mușatinilor, ale lui Mircea cel Bătrîn, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul și ale altor eroi ai istoriei naționale și veți înțelege forța și vitalitatea poporului nostru, precum și setea sa de libertate și independență și hotărârea de a le apăra în orice împrejurări...

Cinstim rolul determinant în istorie al popoarelor, al maselor populare, al țărănimii — care timp de secole a dus greul luptei pentru eliberare națională și dreptate socială —, cinstim pe conducătorii și participanții la marile războaie țărănești care au demonstrat cu putere forța țărănimii, hotărârea ei de a lupta împotriva asupririi feudale, pentru lichidarea acestei orînduiri și făurirea unei noi orînduiri sociale".

Rolul științei istorice ca punte între popoare a fost din nou evocat de președintele Nicolae Ceaușescu în chemarea adresată istoricilor români și străini de a pune în evidență „tot ce a contribuit la dezvoltarea prieteniei dintre popoarele noastre vecine".

Se poate spune de pe acum, cu certitudine, că dominantă prin care sărbătorirea, de către un întreg popor, a aniversării Partidului Comunist Român din mai 1981 va rămîne în istorie unitatea de gândire și faptă a oamenilor muncii fără nici o deosebire de naționalitate, în cadrul Frontului Democrației și Unității Socialiste, în jurul forței sale conducătoare, a celui mai iubit fiu al națiunii noastre socialiste, tovarășul Nicolae Ceaușescu.

Această unitate are o justificată explicație istorică: „Privind retrospectiv drumul parcurs de Partidul Comunist Român, rolul său în viața politică din România, precum și activitatea sa de întărire a solidarității internaționale cu forțele revoluționare și progresiste de pretutindeni, putem afirma cu îndreptățită mîndrie că partidul nostru și-a îndeplinit întotdeauna cu cinstle misiunea istorică ce și-a asumat-o, că a servit neabătut interesele clasei muncitoare, ale tuturor oamenilor muncii, fără deosebire de naționalitate, ale întregului nostru popor".

După cum dragostea și recunoștința ce înconjură personalitatea prodigioasă care se află în fruntea destinului național, conferind acestor vremuri sigiliul geniului său prin Epoca Ceaușescu își găsesc temeiurile istorice sintetizate în mesajul celor mai înalte foruri ale partidului și statului: „Pentru toate marile succese pe care le-a obținut în această perioadă pe calea progresului și bunăstării, a înfloririi socialiste a patriei, poporul nostru poartă Partidului Comunist Român, dumneavoastră personal, tovarășe Nicolae Ceaușescu, cea mai fierbinte și nepieritoare recunoștință. Întreaga noastră națiune vede astăzi în dumneavoastră pe cel mai autorizat și înflăcărat promotor al intereselor fundamentale ale țării, ale clasei muncitoare, ale tuturor celor ce muncesc din România, pe conducătorul ferm și încercat al poporului pe calea libertății și independenței, a bunăstării și fericirii".

O nouă și strălucită mărturie a civilizației strămoșilor noștri

TEZAURUL DE LA HINOVA

Dr. MIȘU DAVIDESCU

Drobeta-Turnu Severin: vatră de străveche și înfloritoare civilizație — unul din leagănele istorice ale poporului român. Aici, pe locul anticei localități geto-dacice Drobeta, mai târziu castru și municipiu daco-roman, ca și pe o întreagă zonă cuprinsă între Cazane, unde Dunărea este în necontenită fierbere, și Șimian, unde cursul fluviului se domolește, istoria răsare la fiecare pas, ilustrând grăitor vechimea și permanența oamenilor pe aceste meleaguri. Ar fi suficient să amintim că aici, în zona Porților de Fier, au fost identificate vechi urme de viață omenească începând cu paleoliticul¹, că la Schela Cladovei, în sectorul Cazanelor Dunării — la peșterile Climente și Veterani — datînd din epipaleolitic (deci de acum 9000 ani), au fost identificate urmele unei strălucite civilizații, similară celei descoperite pe celălalt mal al fluviului²; că recente cercetări desfășurate de arheologi ai Muzeului regional „Porțile de Fier”, în colaborare cu Vasile Boroneanț, de la Muzeul de istorie a municipiului București, au relevat urme similare de civilizație și la Ostrovul Mare, vădînd că asemenea centre nu erau izolate, ci răspîndite pe o întinsă suprafață în stînga Dunării.

Odată cu epoca neolitică, cu cea a bronzului și cu întîia epocă a fierului, dovezile de civilizație se înmulțesc. La Drobeta, în Ostrovul Șimian, Ostrovul Corbului, Hinova, Ostrovul Mare, Balta Verde, Țigănași sau în susul Dunării, la Ostrovul Banului, Ieșelnița, Cazane, s-au făcut descoperiri de excepțională însemnătate pentru istoria străveche a patriei noastre. Iscușița artistică a geto-dacilor s-a manifestat în realizarea unor strălucite podobe, între care se cuvin remarcate, prin finețea execuției, vasul de cult de la Porțile de Fier (aflat în prezent la Metropolitan Museum, din New York), ori rhytonul de la Poroina, expus la Muzeul național de istorie a Republicii Socialiste România.

Acestor importante mărturii li se adaugă o excepțională descoperire arheologică, făcută la Hinova, în apropierea municipiului Drobeta-Turnu Severin, impresionantă atît pentru valoarea în sine a obiectelor (4 919,95 grame aur), cît mai cu seamă pentru valoarea artistică și istorică a tezaurului, cu importante implicații în cunoașterea contextului general al evoluției societății traco-daco-getice de la nord de Dunăre.

¹⁻² Magazin istoric, nr. 1/1968; 11/1971.

Istoria vorbește că încă cu 5500 de ani în urmă pe aceste meleaguri existau așezări omenești. În epoca statului geto-dac s-a dezvoltat așezarea Drobeta, care, după cum știți, a dăinuit multă vreme; descoperirile atestă că, practic, în toată perioada de la înființarea sa și până astăzi această așezare a fost — dacă se poate spune așa — un simbol al dezvoltării poporului român, deoarece timp de aproape 2000 de ani, în împrejurări grele, locuitorii au înfruntat năvălirile, au făcut față greutăților, păstrându-și existența, contribuind prin aceasta la menținerea și afirmarea ființei poporului român.

NICOLAE CEAUȘESCU

În însemnările de la sfârșitul veacului trecut și începutul acestui secol asupra valului de pământ cunoscut sub numele Brazda lui Novac, Pamfil Polonic, unul dintre colaboratorii lui Grigore Tocilescu, menționa la Hinova existența urmelor unui *castellum* roman, fără a specifica încadrarea lui în timp. Cercetările noastre au dus la precizarea că el datează de la sfârșitul sec. III e.n., până în primul deceniu al sec. V e.n.

În anul 1976, în vederea lucrărilor ce se vor desfășura în cadrul marelui șantier de la hidrocentrala Porțile de Fier II, a început cercetarea sistematică a castrului, pentru cunoașterea sa complexă. S-a relevat, în cadrul acestor cercetări, că micul castru era locuit — cum o arată documentele arheologice și epigrafice — de soldați proveniți din rîndul populației locale cu sarcini grănicerești; ei au perpetuat obiceiuri și ocupații moștenite de la strămoșii lor și le-au transmis din generație în generație. Inscriptia „Drubeta” — nume dacic — descoperită pe o țiglă, precum și ceramica de factură dacică confirmă persistența elementului autohton, daco-roman după retragerea aureliană.

Ca de obicei, cercetările nu s-au rezumat numai la studiarea vestigiilor istorice descoperite în castru, ci s-au extins asupra tuturor vestigiilor istorice scoase la iveală în timpul săpăturilor. Săpînd în adîncime, pînă la epuizarea straturilor de cultură romană, am ajuns la depunerea galben-aluvionară a Dunării. În această depunere, încă din anul 1976 am găsit două urne funerare, specifice sfîrșitului epocii bronzului și începutului celei a fierului. Descoperirea acestora m-a determinat să urmăresc acest nivel pe toată suprafața castrului. Pe măsură ce săpăturile avansau, a mai apărut încă o urnă funerară, iar lîngă zidul turnului de nord-vest, în aceeași poziție stratigrafică, am descoperit un craniu ce provenea dintr-un mormînt de înhumare. În anul 1977, tot în zona turnului de nord-vest, dar în afara lui și în aceeași depunere galben-aluvionară, s-au mai descoperit două schelete întregi, fără obiecte care însoțeau în mod frecvent pe cel decedat. În săpăturile din anii următori, numărul urnelor funerare a crescut la 41, toate găsite în aceeași poziție stratigrafică, constituind, așadar, o necropolă plană de incinerare.

În ziua de 30 iulie 1980, săpăturile au ajuns la baza straturilor de cultură romană în zona turnului de sud-vest. Chiar la baza

Comoara

Desenele principalelor piese din tezaur:
G. Mache

acestui, în depunerea galben-aluvionară și la aceeași adâncime cu cea a turnului, lângă zidul de nord al acestuia, am descoperit un vas de pământ de culoare negru-portocaliu, aparent identic cu cele descoperite până atunci. Vasul este de formă bitronconică, înalt de 17 cm, cu diametrul gurii de 12 cm și al bazei de 6 cm. Buza este subțire, îngustă și puțin trasă în afară. Ca decor, vasul are patru cercuri ușor canelate, ce încep imediat de sub buză spre pintec. Diametrul maxim al vasului este puternic reliefat, având ca decor aceleași caneluri, dar mult mai șterse și așezate în torsadă.

În interiorul vasului am găsit însă nu obișnuitul inventar funerar, ci o fabuloasă comoară, care numai printr-o minune a scăpat constructorilor romani ai castrului. Ar fi fost suficient ca aceștia să fi trasat zidul turnului numai cu 30 (treizeci) centimetri mai spre sud, și atunci, cu siguranță, vasul și conținutul lui n-ar fi ajuns până la noi!

Golind vasul de podoabe, operație la care a participat și Vasile Boroneanț, cercetător la Muzeul de istorie a municipiului București, am avut în față un număr apreciabil de piese de aur finisate sau în curs de prelucrare.

Diadema

Este confecționată dintr-o foaie subțire de aur, având grosimea de 1 mm, lungimea de 59 cm, lățimea 2,5 cm (la mijloc) și 1,5 cm (la capete). La extremități foaia este rotunjită și găurită, desigur pentru a putea fi fixată pe un suport textil sau de piele. Greutatea piesei este de 20,652 gr¹. Toată suprafața este împărțită în registre și decorată cu același ornament executat în tehnica „au repoussé”², modelul repetându-se de paisprezece ori. Ornamentul constă din cercuri punctate, înconjurare de o ghirlandă continuă. În fiecare registru există un cerc punctat la mijloc, având câte două cercuri punctate sus și două cercuri punctate jos, toate așezate simetric față de cel din mijloc. În exterior cercurile punctate sînt înconjurare de o ghirlandă continuă. Deasupra și dedesubtul acesteia se profilează alte patru cercuri punctate ce se pierd în extremitățile benzii de aur. Fiecare registru ornamental compus din cercurile descrise mai sus este delimitat de alt registru prin trei arcuri de cerc larg deschise ce se înscriu pe toată lățimea foi de aur. Ornamentul realizează, așadar, variate simboluri solare, decor larg răspîndit către sfîrșitul epocii bronzului pe obiecte de metal, dar mai ales pe cele de ceramică, descoperit în întreg spațiul geto-dacic.

Localitatea Hinova se află în plină zonă de influență a culturii cîmpurilor funerare de tip Gîrla Mare manifestate pe o întinsă suprafață a Banatului și Olteniei, în sec. XVIII-XV î.e.n. Decorul acestei ceramici a influențat puternic pe meșterii locali ce făureau obiecte de podoabă din bronz sau metal rar. Același motiv ornamental îl întîlnim pe falerele de aur în formă de discuri ale fastuosului tezaur cu podoabe de aur descoperit cu mai mulți ani înainte la Țigănași (Mehedinți), cunoscut sub denumirea de tezaurul de la Ostrovul Mare (Mehedinți). Analogii pentru decorul diademei de la Hinova găsim și în falerele din tezaurul de la Tufalău (Covasna), datat la sfîrșitul epocii bronzului, în falera de la Săcuieni (Bihor) precum și pe falera de la Vărgand (Arad). După lungimea foi de aur (59 cm), conchidem că această diademă era purtată sau destinată unei femei, confirmînd astfel observația lui Vasile Pârvan că la sfîrșitul epocii bronzului și începutul celei a fierului, principala podoabă a capului la femei era diadema.

¹ Greutățile tuturor pieselor sînt cele rezultate în urma recîntăririi podoabelor de către specialiștii ai Băncii Naționale — n.r.

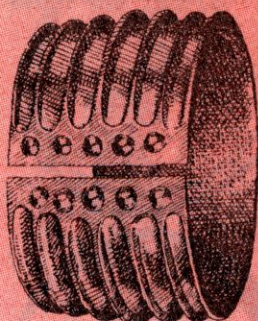
² Procedeu constînd în bătarea foței de aur cu un ciocan special; piesa este așezată pe o matrice de lemn sau de piatră în care se află imprimat modelul ornamental care iese astfel în dublu relief pe foia de aur — n.r.

Este confecționată dintr-o foaie lată de aur. Are forma rotundă, puțin turtită, cu diametrul de 8,4 cm. Lățimea foi de aur este de 5,2 cm. Greutatea — 580,30 gr. Manșonul a fost executat prin ciocănire, urmele loviturilor de ciocan observându-se clar pe fața interioară a piesei. În exterior, brățara este ornamentată cu șase șanțuri adânci, despărțite prin creste ascuțite. Aceste șanțulețe nu merg de la un capăt la altul, ci se opresc la o depărtare de 1 cm de deschiderea manșonului. Pe această bandă de 1 cm sînt împlinți cîte cinci butoni masivi, de fiecare parte a deschiderii. Confecționați separat de placă, butonii au fost introduși și prinși de ea prin nituire. Unul din ei nefiind nituit bine, încă se mai mișcă. Aceste piese așezate în poziție verticală pe banda din jurul deschiderii completează cu maximum de efect ornamentul general al piesei.

Acest tip de brățară era caracteristic în epoca mijlocie și tîrzie a bronzului, fiind răspîndită în general în Europa Centrală. În Transilvania, în Cîmpia Someșului, la Cehăluț (Satu Mare), au fost descoperite două exemplare din bronz, ambele asemănătoare cu piesa de aur.

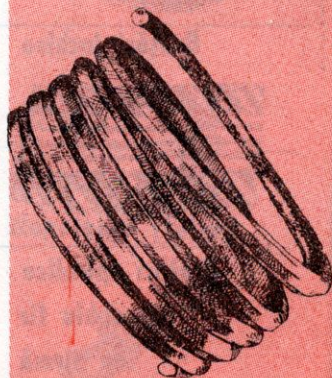
Brățara de la Hinova prezintă analogii și cu două manșoane cilindrice de aur, existente în tezaurul Băncii naționale, cărora însă nu le cunoaștem locul unde au fost descoperite.

Brățara-manșon

S-au descoperit două asemenea podoabe: prima este confecționată dintr-o foaie mai subțire și mai îngustă de aur decît marea brățară. Lățimea benzii este de 1,5 cm și a fost decorată prin două șanțuri spre margini, despărțite de un pînten median. După ce a fost astfel ornamentată, banda a fost răsucită de patru ori, deci se compune din patru spirale. Diametrul este de 7,7 cm, iar greutatea de 261,55 gr. Și acest tip de brățară își are originile în epoca bronzului. În depozitul de bronzuri de la Sînnicolau (Bihor) a fost descoperită o brățară din tablă adîncită pe mijloc, datînd din a doua perioadă a epocii bronzului (cultura Otomani — specifică Banatului și Crișanei), care prezintă asemănări cu brățara spiralică din aur de la Hinova. Variante ale acestui tip sînt brățara spirală din tablă de bronz profilată pe mijloc, terminîndu-se la cele două capete în cerc, descoperită în depozitul de la Săpînța (Maramureș) datată în bronzul mijlociu, precum și cea descoperită la Maglavit (Olt), datată în secolul XV-XIV î.e.n. Două piese asemănătoare din aur răsucit spiral, cu nervură mediană puternic reliefată pe fața exterioară, există și în colecțiile Muzeului național de istorie a R.S.R., fără a li se cunoaște locul de proveniență.

Brățări spiralice

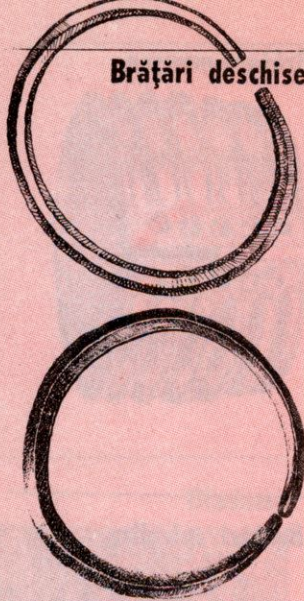
Cealaltă brățară spiralică este confecționată dintr-o bară masivă de aur bătută în șase muchii. După batere, bara a fost răsucită de șase ori pentru a lua forma dorită. Grosimea barei de aur este de 0,6 cm, iar diametrul brățării de 7,6 cm. La capete bara se subțiază, iar muchiile sînt teșite. Greutatea piesei este de 497,13 gr. Originile acestui tip trebuie căutate tot în perioada de mijloc și de sfîrșit a epocii bronzului. Ea prezintă analogii cu o brățară spiralică provenind dintr-un depozit de bronzuri de la Oradea, datat la sfîrșitul celei de-a doua perioade a acestei epoci. Tradiția executării unor astfel de podoabe, a continuat și mai tîrziu, căci piese asemănătoare au fost descoperite la Balta Verde (Mehedinți) datînd din epoca fierului (sec. VIII-VI î.e.n.).

Un alt tip de brățară descoperită la Hinova are forma elipsoidală. Este confecționată prin ciocănire dintr-o foaie de aur groasă de 1 mm și lată de 1,7 cm. Ornamentul constă dintr-o nervură ce împarte suprafața exterioară în două. Greutatea piesei este de 28,35 gr. Două exemplare asemănătoare, executate însă din bronz au fost descoperite la Ghilod (Timiș).

Brățări elipsoidale

Brățări deschise

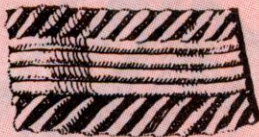
O altă categorie de podoabe descoperite la Hinova sînt brățările deschise, executate dintr-o bară de aur. Prima din cele trei piese de acest fel este confecționată dintr-o bară masivă de aur, subțiată la capete, bătută în opt muchii. Forma brățării este rotundă, ușor ovalizată. Grosimea maximă a barei este de 0,9 cm, iar diametrul podoabei de 9,2 cm. În afara celor opt muchii, piesa nu are alte ornamente; greutatea ei totală — 202,70 gr.

A doua brățară este făcută tot dintr-o bară masivă de aur, realizată prin batere, în patru muchii. Este de formă circulară, puțin deformată. La extremități, bara se subțiază. Grosimea maximă a barei este de 0,8 cm, iar greutatea de 92,10 gr. Deși este o brățară deschisă, cele două capete sînt aproape unite.

A treia piesă din această categorie este confecționată dintr-o sîrmă de aur, groasă de 4 mm. Cele două capete sînt puțin subțiate și rotunjite. Inițial, brățara era rotundă, însă s-a deformat fie din cauza presiunii pămîntului din vas, fie a fost deformată intenționat pentru a putea fi introdusă în oala respectivă. Greutatea piesei este de 39,47 gr.

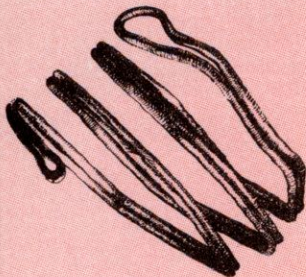
Piese similare primelor două tipuri de brățări sînt frecvente atît în tezaurele din metal prețios, cît și în cele care conțin piese confecționate din bronz. Descoperirea lor în tezaurele din Transilvania; Birchîș, Sacoșul Mare, Meseșeni, Căuaș IV (Satu Mare) ne arată preferința meșterilor din bronzul tîrziu și Hallstattul timpuriu pentru acest gen de brățări. Și pentru a treia piesă avem analogii în nord-vestul Transilvaniei, în depozitele de bronz de la Domnești I, II, Cehăluț, Valea lui Mihai (Bihor).

Brățări închise

O altă brățară, de astă dată închisă, este confecționată tot prin ciocănire — dintr-o foaie de aur groasă de 2 mm și lată de 1,5 cm; ornamentul îl constituie patru linii incizate, dispuse în lungimea benzii brățării. De o parte și de alta a acestora, pe suprafața rămasă liberă, decorul este completat cu incizii așezate oblic. Inițial, brățara a avut forma rotundă. Pentru a încăpea în vasul de pămînt a fost complet turtită. Greutatea — 52,00 gr.

Brățări spiralice din dublu fir de sîrmă

Au fost descoperite șase asemenea podoabe, dintre care două de mari dimensiuni și patru mai reduse. Cea mai mare — cîntărind 99,090 gr și avînd diametrul de 8,1 cm — este confecționată din sîrmă de aur, groasă de 2 mm. E de presupus că sîrma se obținea cu ajutorul unor „trăgătoare de sîrmă” (filiere). După ce meșterul și-a stabilit lungimea potrivită, a îndoit sîrmă unind-o la capete prin batere. După aceea a răsucit-o de trei ori, obținînd o brățară spiralică din dublu fir de sîrmă. La capete, cele două sîrme fac cîte o buclă mică. La unul din capete, brățara este ornamentată cu striuri dese și fine.

A doua brățară este asemănătoare cu prima, avînd trei spirale din dublu fir de sîrmă. Grosimea firului este tot de 2 mm. La un capăt are și ea același ornament striat. Greutatea piesei — 87,90 gr.

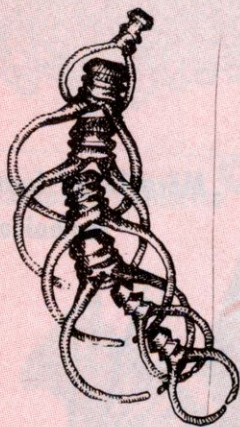
Celelalte patru brățări, executate dintr-un fir de sîrmă mai subțire (1,5 mm) și avînd (cu o excepție) doar una sau două spirale cîntăresc 19,22 gr, 19,12 gr, 13,09 gr și, respectiv, 28,33 gr (cea cu trei spirale).

Brățări din sîrmă de aur de acest tip au fost descoperite în Transilvania și Banat, avînd o perioadă îndelungată de folosire, începînd din epoca foarte tîrzie a bronzului (Bronz D) pînă la Hallstattul mijlociu (Hallstatt A1). Piese analoage, dar din bronz, au fost aflate în depozitul de bronzuri de la Sacoș-Slătioara (Vilcea), unde s-au găsit patru asemenea spirale.

O categorie de piese de mare valoare artistică o constituie cele ce par a fi alcătuit niște coliere. Unul din acestea numără 45 piese de tipul „cerceilor”. Mărimea și greutatea acestor „cercei” sînt diferite, fapt ce ne determină să credem că, montați într-o anumită ordine pe un fir de aur, alcătuiau un colier de o rară frumusețe. Majoritatea „cerceilor” sînt confecționați dintr-o bucată de sîrmă, groasă de 6 mm și lungă de un cm. Acest fragment de sîrmă este perforat longitudinal, iar ca decor are două șanțuri adînci, delimitînd capul piesei în trei părți distincte. Partea superioară capătă astfel forma unei fusaiole (greutăți pentru războiul de țesut), bitronconice, sub care urmează cele două cercuri de forma unei mărele bitronconice, alcătuiind capul piesei, perforat longitudinal, pentru a putea fi înșirat pe firul de sîrmă din aur. Din bara groasă și perforată (suportul de prindere) se desfac două brațe semicirculare ca brațele unei amfore. Ele se subțiază spre capete, ajungînd să se întîlnească, fără însă a se uni. Deși un „cercel” este făcut dintr-o singură bucată de sîrmă, el are două părți distincte: partea superioară, masivă, ornamentată prin șanțuri adînci cu orificiul de prindere și partea inferioară, constituită din cele două brațe ale sîrmei ce închid cercul. Este de remarcat că în confecționarea pieselor, meșterul artizan a folosit modelele meșterilor olari ai timpului. Astfel, în fiecare piesă, partea de prindere este constituită din trei bobite de forma fusaiolelor. La partea superioară, piesele poartă urme de lovire ceea ce arată că au fost confecționate prin ciocnire. Acest lucru se mai observă și din faptul că atît ornamentul cît și cele două brațe nu sînt executate perfect — nu sînt egale și nici grosimea sîrmei nu este aceeași la toate piesele. De asemenea, orificiile de prindere vădesc urme de frecare — mici șanțulețe — fapt ce dovedește întrebuințarea lor. Ca mărime, formă și greutate, între cercei există mici diferențe.

Pînă în prezent nu am identificat piese analoage acestui tip de colier, a cărui greutate însumează 205,82 gr.

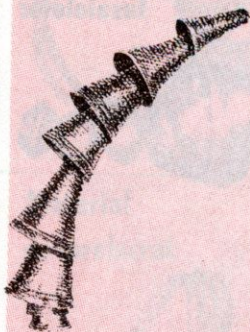
Colier din „cercei”

Este alcătuit din 47 clopoței de aceeași formă, dar de mărimi diferite, avînd o greutate totală de 223,05 gr. Clopoțeii sau tutuli sînt decorați simplu, la baza pîlniei, fiind trasate două cercuri incizate, ornament ce se repetă la partea superioară. După mărimea lor, cei 47 clopoței au alcătuit un colier, avînd la mijloc exemplarele mari, iar spre extremități piesele mici. Prinderea lor era făcută pe un fir subțire de aur astfel încît să intre unul în pîlnia celuilalt. Clopoțeii au fost confecționați prin batere — operație ce se poate observa prin studiul conștient al pîlniei, ce păstrează urmele unei suduri incomplete. Probabil că meșterul a pregătit întîi foaia de aur la dimensiunile cerute de mărimea clopoțelului, după care a așezat foaia pe un material dur, dîndu-i forma dorită.

Piesele de aur de acest gen sînt destul de rare. Analogia cea mai apropiată cu tutuli de la Hinova poate fi făcută cu clopoței de bronz descoperiți în peștera de la Cioclovina (Hunedoara). Între ei există unele deosebirii, în sensul că cei de la Cioclovina au cîte patru deschideri triunghiulare. Față de cei de la Hinova, care serveau ca podoabă pentru o mare căpetenie a vremii, tutuli de la Cioclovina, erau, probabil, simple piese de harnașament.

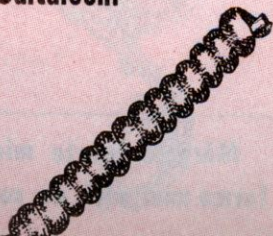
Colier de tipul clopoțeilor (tutuli)

Alături de celelalte piese înghesuite în oala de pămînt s-au găsit și 16 saltaleoni. Sînt piese de formă spiralică, confecționate din foaie de aur lată de 2 mm și profilată pe mijloc. După batere, foaia a fost răsucită pe un corp dur, piesele prezentîndu-se sub forma unui tub circular foarte îngust, orificiul interior fiind de 5 mm. Lungimea variază de la 8 cm (8 dintre piese) la 16,5 cm. Greutatea tuturor pieselor este de 269,67 gr.

Podoabe similare din bronz sau aur au fost găsite în diverse locuri. Cel mai mare număr de saltaleoni — 251, întregi sau

Saltaleoni

fragmentari — a fost descoperit în peștera de la Cioclovina, o parte dintre ei păstrind firul din lina pe care fuseseră înșirați. Piesele de acest gen sînt dateate în prima perioadă a Hallstattului. O piesă similară cu saltaleonii de la Hinova a fost depistată și în depozitul de bronzuri de la Sacoți-Slătioara (Vîlcea), depozit datat și el tot în Hallstatt. Alte analogii le găsim în cele nouă fragmente de saltaleoni descoperite în depozitul de obiecte de bronz de la Ulmi-Liteni (Iași) care datează din bronzul târziu (secolul XIII î.e.n.).

Mărgele de formă romboidală

Un fabulos colier este cel alcătuit din 255 mărgelă de formă romboidală (model transmis din generație în generație, care l-a inspirat și pe Brâncuși cînd a realizat opera sa, cunoscută sub numele de Coloana infinitului), perforate longitudinal, de mărimi și greutate diferite. Numărul mare de piese și greutatea totală apreciabilă (1108,65 gr) ne face să credem că mărgelăle au fost făcute pentru mai multe coliere. La o examinare atentă, cu lupa, pe majoritatea pieselor, mai cu seamă pe exemplarele mari, se observă urme de lovire, ceea ce ne face să credem că au fost executate prin ciocănire, folosindu-se bucăți din foaie de aur de diverse grosimi și mărimi, cărora, prin batere, li s-a dat forma dorită, rezolvîndu-se în același timp și problema orificiului longitudinal de prindere. Mărgelăle nu au decor. La capetele orificiilor de prindere, la multe piese se vede cite o țesitură a tablei de aur, care ar putea proveni prin prelucrare sau de la folosirea colierului ori colierelor. Forma aceasta romboidală de mărgelă din metal (bronz sau aur) este mai puțin cunoscută. Semnalăm totuși, că în marele depozit de bronzuri descoperit în peștera de la Cioclovina au fost găsite și 3 043 perle (mărgelă) dintre care 1 000 erau de chihlimbar, de diferite dimensiuni, asemănătoare celor de la Hinova. Piese pot fi dateate în prima perioadă a Hallstattului.

Perle de aur de tipul fusaiolelor

Din perlele de acest tip, asemănătoare greutateilor de lut de la războiul de țesut (fusaiole), avem două categorii. Prima categorie include un număr de 20 exemplare, cu o înălțime între 5 mm și 2,4 cm. Dintre ele se detasează piesa înaltă de 2,4 cm care arată masiv, avînd diametrul maxim (2,5 cm) mai mare decît înălțimea. Este de formă bitronconică, iar pe diametrul maxim este canelată în torsadă. Poartă urme vizibile de ciocănire. Celelalte perle au forma tot bitronconică, avînd și ele urme de ciocănire. Aceste 19 exemplare, avînd la mijloc pe cea mare și ornamentată, constituiau un colier în greutate totală de 101,25 gr.

A doua categorie de perle, de asemenea bitronconice, era alcătuită din 486 piese, ce însumau o greutate de 146,60 gr. Înalte de 3,5 mm și goale în interior pentru a putea fi înșirate pe o sfoară sau pe o sîrmă subțire de aur. Nu toate sînt la fel de mari, dar diferența între ele este foarte mică. Au fost executate, probabil, tot prin ciocănire.

Între piesele analoage trebuie menționate, în primul rînd, exemplarele descoperite în depozitul de bronzuri de la Cioclovina (Hunedoara). De asemenea, în depozitul de la Ulmi-Liteni (Iași) s-au descoperit 19 mărgelă din pastă sticloasă asemănătoare cu cele de aur de la Hinova. Șapte perle de aur de tipul fusaiolelor, avînd forma bitronconică, masive și frumos șlefuite, au fost depistate și într-un tezaur găsit în județul Argeș. Socotite contemporane cu falerele de la Ostrovul Mare, perlele argeșene au făcut parte, probabil, tot dintr-un colier, dacă se ține seama de forma lor descrescîndă. Perla mare din tezaurul de la Hinova, cu decorul său canelat, asemănător cu cel de pe vasul de pămînt în care a fost ascunsă comoara, a contribuit la o mai judicioasă încadrare în timp a întregului tezaur.

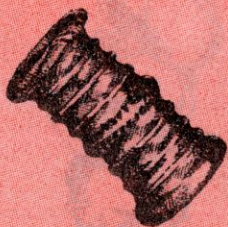
Mărgelă foarte mici de forma unui virf de con

Mărimăa unei asemenea mărgelă este de circa 3 mm, iar greutatea de circa 7,5 mg. Întreaga cantitate de mărgelă cîntărește 485,70 gr. Sînt executate din foaie subțire de aur, care a fost apoi modelată pe un suport de material dur (lemn sau os). Pentru

a putea fi prinse, sau mai bine-zis cusute, pe un suport textil sau de piele, fiecare piesă are, asemenea nasturilor, două găuri de prindere. Un ac sau o sîrmă de aur le putea înșira sau coase în rînduri continue pe un pieptar sau pe un alt veșmînt. La unele exemplare, meșterul a greșit găurirea pieselor, perforîndu-le prea aproape de baza conului, fapt ce a dus la ruperea marginii respective și, din această cauză, au trebuit făcute alte găuri; așa se explică de ce unele piese au cîte patru orificii, așezate, două cîte două, în cruce. O mare cantitate de piese de acest gen au fost descoperite în peștera de la Cioclovina.

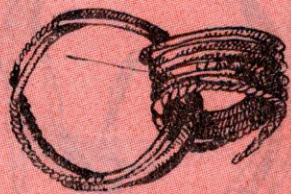
Au fost descoperite patru exemplare, cîntărind 12,200 gr, 12,050 gr, 14,35 gr și 10,584 gr, dintre care două sînt asemănătoare, iar alte două sînt puțin diferite. Înălțimea pieselor este — la cele asemănătoare — 3 și, respectiv, 2,7 cm, iar la celelalte 1,8 și 1,5 cm. Suprafața primului cilindru este împărțită în două compartimente, despărțite în mijloc de un brîu în relief, ornamentat prin incizie în diagonală. Cele două suprafețe sînt ornate prin patru caneluri adînci, separate de trei cercuri în relief. Extremitățile piesei sînt îngroșate și ornate prin incizii fine. A doua piesă seamănă cu prima, a treia se prezintă ca un manșon cilindric, puternic crestat prin patru șanțuri adînci. Cercul din mijloc este mai înalt și desparte suprafața în două, iar al patrulea cilindru are ca ornament două șanțuri adînci, despărțite de o creastă mediană. Toate exemplarele au fost lucrate prin ciocnîre. Aceste patru piese sînt analoage cu manșoanele cilindrice descoperite în tezaurul de la Turnu Măgurele, datat de cei ce l-au cercetat la sfîrșitul epocii bronzului și începutul Hallstattului.

Manșoane cilindrice

Este vorba de patru inele, dintre care trei sînt legate unul de altul, al patrulea fiind găsit separat. Cele trei inele legate între ele sînt formate din trei spirale duble din sîrmă de aur. Inelul cel mai mic are diametrul de 2 cm. La unul din capete, sîrma este ornamentată prin striuri fine și mărunte făcute prin incizie. Capătul acesta ornamentat nu se mai termină cu o buclă ca celălalt, ci este tăiat cu dalta sau cleștele. Inelul din mijloc este confecționat din patru spirale duble, avînd extremitățile ornate prin incizie fină și deasă. Diametrul lui este de 2,7 cm. Al treilea inel din lanț este confecționat din trei spirale duble, avînd firul sîrmei mai subțire. Nu prezintă nici un fel de ornament. Greutatea totală a pieselor este de 27,80 gr. Piesa singulară este confecționată din patru spirale duble. La unul din capete prezintă același ornament incizat. Diametrul piesei este de 3 cm, greutatea de 15,35 gr. Cele patru inele făceau parte dintr-un colier, ele puțind fi separate sau dispuse în lanțuri.

Inele din spirale duble din sîrmă de aur

Există, de asemenea, un mare număr de fragmente de brățări, de sîrmă, gheime, bare, toate din aur, folosite ca materie primă. Ele prezintă urme de prelucrare, ceea ce dovedește că provin din foste bijuterii ce urmau să fie transformate, prin prelucrare, în noi piese de podoabă. S-au găsit 17 asemenea gheime, fragmente de podoabe etc. în greutate totală de 249,07 gr.

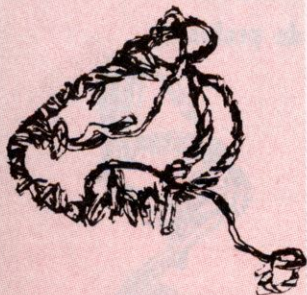
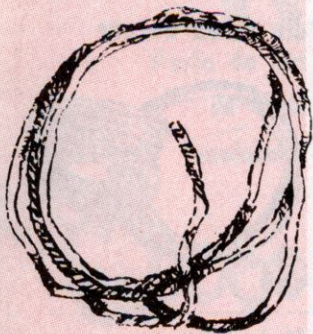
Împreună cu podoabele de aur menționate, în același vas a fost găsită și o brățară de bronz. Ea face parte din tipul brățărilor deschise, rotundă în secțiune. A fost confecționată prin turnare într-un tipar bivalv. La cele două capete, bara de bronz se subțiază, extremitățile fiind petrecute mult una peste alta. Diametrul piesei este de 5 cm. Acest tip de brățară era cunoscut și mult întrebuițat în epoca bronzului tîrziu și în Hallstattul timpuriu. Analogii cu brățara de bronz de la Hinova avem în descoperirile de la Domănești II, Moftinul Mic, Satu Mare (toate în județul Satu Mare), care sînt datate în aceeași perioadă.

Prezența acestei brățări alături de celelalte obiecte ne face să credem că atelierul de la Hinova nu producea numai podoabe de aur, ci și de bronz.

Cum se poate constata, comoara este compusă din mai multe categorii și tipuri de piese care, la rîndul lor, pot fi împărțite în

Material de prelucrat

variante și subvariante. Majoritatea își au corespondente în piese de bronz, dar și din metale rare, îndeosebi aur. Este știut că piesele de aur au circulat și s-au confecționat cu deosebire în epoca de înflorire a metalurgiei bronzului. Dintre toate piesele de la Hinova, diadema de aur are cele mai evidente și mai adânci rădăcini în epoca bronzului. Ea păstrează tradiția locală, specifică populației traco-getice autohtone, ornamentul solar cu care este împodobită fiind același ca cel de pe falerele de aur de la Ostrovul Mare. Or acest ornament nu este altceva decât transpunerea în metal prețios a motivelor de pe ceramica de tip Gîrla Mare și a influențelor miceniene. Diadema nu este însă contemporană tezaurului de la Ostrovul Mare, căci falerele ca obiect de podoabă dispar spre sfîrșitul epocii bronzului. Meșterul de la Hinova nu a făcut, așadar, decât să transpună pe această diademă o tradiție locală, transmisă din generație în generație.

Brățările-manson sau spiralice, brățările deschise din bară masivă de aur cu secțiune romboidală, asemănătoare cu descoperirile de la Sacoșul Mare (Timiș), Căuaș (Satu Mare), sînt datate în perioada tîrzie a bronzului și în Hallstattul timpuriu. În aceeași perioadă sînt datate și brățările spiralice din dublu fir de sîrmă de aur. De asemenea, piesele de colier de forma clopoțelilor, a cerceilor, mărgelile romboidale, barele de tip fusaiole, saltaleonii — toate se încadrează la sfîrșitul epocii bronzului și începutul primei epoci a fierului. Dar documentul care vine să confirme această încadrare în timp a întregului tezaur este vasul de pămînt în care au fost descoperite bijuteriile. Prin formă, culoare și decorație, el se încadrează în această perioadă de timp, ținînd, probabil, din punct de vedere cultural, de cultura Ostrovul Banului (Mehedinți). O încadrare cronologică mai precisă va putea fi făcută după ce se vor încheia lucrările de săpături de la Hinova și se va trece la studierea necropolei plane de incinerare de sub castru.

În actualul stadiu al cercetării se poate spune că tezaurul de la Hinova datează de la sfîrșitul epocii bronzului și începutul primei epoci a fierului (sec. XIV-XII î.e.n.), cu observația că unele piese înmănunchează, în formele și decorul lor, experiența și tradiția moștenită de la multe generații anterioare. Revelator pentru continuarea unei îndeletniciri tradiționale este și faptul că multe piese, cum sînt brățările din dublu fir de aur sau chiar brățările cu secțiune rombică, au fost folosite ca materie primă pentru confecționarea altor podoabe.

După cum am văzut, la Hinova a existat un atelier local specializat în confecționarea podoabelor de aur și de bronz. Apariția lui reflectă existența unei îndeletniciri tradiționale în prelucrarea metalelor prețioase, dacă ne gîndim că în aceeași zonă a fost descoperit și un alt tezaur — cel de la Ostrovul Mare — datînd dintr-o epocă anterioară, în perioada de maximă înflorire a bronzului. Numărul mare al pieselor, diversitatea, formele și greutatea lor (4919,95 gr) dovedesc că atelierul de la Hinova n-a produs numai pentru o singură persoană, ci pentru o întreagă pătură socială care începuse a se diferenția în cadrul societății traco-getice de atunci: aristocrația militară și religioasă. Această aristocrație dispunea de o situație economică și bunăstare excepționale pentru vremea respectivă, nedesebindu-se prin fastul și bogăția arborate — de căpeteniile de la Micene¹. Ținînd seama că descoperirea de la Hinova datează dintr-o perioadă apropiată în timp de războiul troian, ne dăm seama cîtă dreptate avea Homer, marele poet al antichității, cînd menționa atît de frecvent deosebita bogăție a căpeteniilor tracie. Într-o asemenea ipostază trebuie să fi fost văzută de contemporani și căpetenia tracică de la Hinova, atunci cînd apărea împodobită cu coliere, brățări și, în general, cu bijuterii ca cele din tezaurul amintit. Această constatare se impune cu atît mai mult cu cît tezaurul de la Hinova nu reprezintă o descoperire singulară. Piese asemănătoare, vîndînd și ele un înalt meșteșug, au fost depistate în tot spațiul carpato-danubiano-pontic. Aceste asemănări între piesele găsite la Hinova și cele descoperite în numeroase alte locuri de pe întreg cuprinsul țării constituie o

¹ Magazin istoric, nr. 11/1974.

mărturie relevantă a unității de cultură materială și artistică în sinul societății traco-getice a acelei vremi. Pe de altă parte, faptul că în tezaurul de la Hinova se continuă vechi tradiții autohtone de orfevrărie și că elemente ornamentale și artistice pot fi surprinse în epoca de maximă înflorire a civilizației geto-dacice (iar unele din acestea, ca formele romboidale dintr-unul din coliere pot fi găsite și azi în arhitectura în lemn din țara noastră, arhitectură ce a servit drept element de inspirație și lui Brâncuși atunci când a realizat *Coloana infiniului*), sint o mărturie — pe plan artistic — a persistenței și continuității de viațuire a strămoșilor noștri.

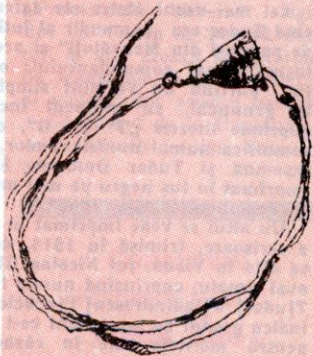
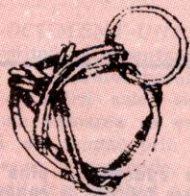
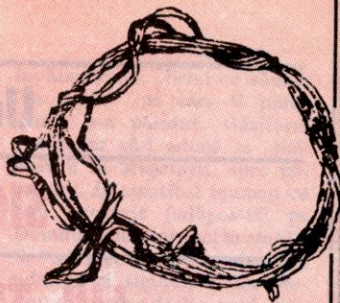
Dealtfel, însăși ascunderea tezaurului constituie o dovadă în acest sens. Fără îndoială, meșterul sau căpetenia căreia îi aparțineau tezaurul (mai probabil meșterul, în favoarea căruia pledează piesele nefinisate) a făcut-o forțat de împrejurări externe nefavorabile. Este foarte probabil ca tezaurul să fi fost ascuns în condițiile marilor migrații ale dorienilor și tracilor frigieni, care, începând cu sec. XIII î.e.n., au pătruns peste acest teritoriu venind din regiunile nordice, până în Grecia continentală și insulară, precum și în Asia Mică migrații în timpul cărora locuitorii din zonă au căutat să se pună la adăpost până la trecerea primejdiei.

În aceste împrejurări de maximă instabilitate, meșterul orfevier a ascuns tezaurul cu intenția certă de a se reîntoarce. Dacă ar fi fost să-l abandoneze, desigur că nu i s-ar fi căutat un loc atât de ferit. Meșterul respectiv nu a îngropat comoara undeva în apropierea casei sau în interiorul ei, nici în mormîntul unei persoane princiare, deoarece acestea erau locurile cele mai căutate de jefuitorii de morminte care însoțeau în chip frecvent fiecare mișcare de populație. Locul ales a fost necropola plană de incinerare, rezervată oamenilor de rînd, însuși vasul ce adăpostea comoara nedeosebindu-se cu nimic de urnele funerare folosite de populația acelei vremi în ritualul înmormîntării; aceasta — cum am arătat — cu intenția de a oferi tezaurului o cît mai eficientă ocrotire!

Nu putem încheia această succintă prezentare a tezaurului și a istoriei sale, fără a menționa excepționala calitate a aurului pe care-l conțin podoabele, aur provenit, probabil, din bogatele zăcămintele ale Daciei. Analizele întreprinse de specialiștii Băncii naționale au arătat că piesele sînt de o puritate deosebită, titlul aurului respectiv fiind cuprins între 900 la mie și o mie la mie aur fin¹. Și nu putem, totodată, să nu menționăm deosebitele cunoștințe tehnice ale orfevierului de acum mai bine de trei mii de ani. Cum arătam, o parte a tezaurului este constituită din sîrme, resturi de aur, fragmente de podoabe ce abia urmau să fie prelucrate. Ele erau strînse în ghem, reunind — de la caz la caz — una sau mai multe piese dispartate. Și aici trebuie notată o situație surprinzătoare. Unul din aceste „gheme” de sîrmă este alcătuit din trei piese dispartate. În toate cele trei fragmente, analizele efectuate cu cele mai perfecționate aparate de specialiștii Băncii naționale au arătat un titlu identic — 583 la mie. Un titlu pe care — fără aparatură de specialitate, fără ustensile perfecționate — meșterul orfevier de acum mai bine de trei milenii l-a realizat fără greș; așa stau lucrurile și în cazul celorlalte „gheme”, care reunesc sîrme de aur provenite din obiecte separate! Cum a reușit meșterul respectiv să execute o astfel de operație, care astăzi implică o analiză chimică complexă, rămîne încă un mister.

Observațiile prezentate mai sus constituie primele constatări științifico-istorice făcute în urma studierii tezaurului descoperit în iulie 1980 la Hinova. Urmează ca cercetarea să fie aprofundată în viitor, aducînd necesare precizări acolo unde studiul de față doar le conturează.

¹ Cu foarte rare excepții, aurul nu se prelucurează decît ca un aliaj. Titlul indică procentajul de aur curat în cadrul acestui aliaj. De exemplu, un titlu de 900 la mie arată că nouă părți îl reprezintă aurul, iar restul celelalte componente ale aliajului: argint, cupru, zinc etc. Între piesele de la Hinova sînt, așadar, și podoabe lucrate exclusiv din aur fin, fără nici un adaos! — n.r.

Un document unicat

SIGILIUL REVOLUȚIEI

LUI TUDOR VLADIMIRESCU

NESTOR VORNICESCU

Se cunoșteau, până acum, câteva sigilii inelare folosite de conducătorul revoluției din 1821, Tudor Vladimirescu.

Cel mai vechi dintre ele datează din 1810, cînd Tudor era „comandir al întîiului batalion de panduri din Mehedinți” și are ca emblemă însuși chipul comandantului: o siluetă subțire, purtînd un veșmînt simplu, lung pînă la genunchi, cu mijlocul încins. Legenda cuprinde literele „T” și „D”, care ar putea semnifica numai numele Tudor, dar ar putea însemna și Tudor Domnul. Sigiliul a fost imprimat în tuș negru pe mai multe din actele și documentele din epocă.

Un altul se vede imprimat în ceară roșie pe o scrisoare, trimisă în 1814, de Tudor, care se afla la Viena, lui Nicolae Glogoveanu: un oval simplu, cuprinzînd numai inițialele latine T[tudor] W[ladimirescu] P[orucic]. Acest sigiliu indica gradul de locotenent ce-i fusese acordat pentru meritele sale în războiul ruso-turc din 1806-1812.

EMBLEMA REPREZINTĂ CHIPUL UNUI BĂRBAT, cu fața în semiprofil, spre dreapta. Trăsăturile sînt aspre, exprimînd dîrzenie. Personajul are mustața scurtă, părul dat pe spate. Poartă o haină sau o cămașă lungă, deschisă adînc la piept. Trupul e subțire, dar musculos. Mîinile sînt viguroase, palmele mari. Deși îngeuncheat, personajul nu este prosternat într-o atitudine umilă. Imaginea nu este statică, ci dimpotrivă, e plină de mișcare. Lanțurile mari, groase, cu care bărbatul fusese înălțuit sînt aruncate la pămînt, prelungindu-se sub picioarele personajului. Mîinile goale, ușor depărtate de corp, sugerează

gestul ridicării celui îngeuncheat. Privirea este ațintită spre o stea de mari dimensiuni cu șase raze proeminente, aproape cit fața personajului.

La bază, emblema este separată orizontal cu o linie dreaptă, parcă delimitînd un postament pe care se află omul. Legenda este redusă doar la dată — 1821 (scris cu cifre arabe).

Realizată foarte expresiv, imaginea are un cert caracter alegoric; ea semnifică asuprirea și umilirea poporului și, în același timp, revolta acestuia, voința sa de „dreptate și slobzenie” — potrivit devisei sub care Tudor ridicase la luptă „tot norodul românesc”. Realizat foarte probabil înain-

O altă imprimare sigilară, reprezentînd un patruped (poate imaginea stilizată a cerbului din emblema Gorjului) se află tot pe o scrisoare trimisă aceluiași Nicolae Glogoveanu, la 25 august 1815. Sigiliul datează din vremea cînd, revenit în țară, Tudor a fost numit „vătaf de plai” al Cloșanilor.

La Muzeul militar din București se păstrează un inel de la Tudor cu o matrice sigilară ușor ovală, săpată într-o gemă de matostat verde. Emblema reprezintă două personaje: un luptător și un sacerdot. Inelul a fost încredințat de Domnul Tudor, împreună cu sabia sa, comandantului artileriei pandurilor, în ziua prinderii la Golești a marelui revoluționar.

Acestor patru sigilii li se adaugă acum un al cincilea, necunoscut pînă în prezent, datînd chiar din anul revoluției, 1821, și avînd o deosebită valoare istorică. Matricea sigilară este săpată într-o piatră foarte dură, de culoare chihlimbarie-acajă, cu dimensiunile 1,91 × 1,56 cm și o greutate de două grame.

tea declanșării revoluției, sigiliul era destinat să sugereze — după aprecierea noastră — identificarea dintre conducător și țară, să reliefeze credința, aspirațiile poporului exprimate cu atîta claritate la Aduanaa norodului românesc din ianuarie 1821 de la Padeș-Tismana¹. Prin figura simbolică a acestui om oprimat, care rupe lanțurile robiei considerăm că autorul a vrut să înfățișeze însuși poporul român. Imaginea heraldică poate fi considerată, așadar, cea dintîi reprezentare alegorică într-o matrice sigilară a poporului român.

Trei elemente din aceste matrice sînt definitorii pentru

¹ Magazin istoric, nr. 3/1976.

descifrarea sensului alegoriei cuprinse în pecete. Anul 1821 înscris la baza pecetei care marchează prezentul — revoluția; lanțurile aruncate jos — instrumente ale torturii și umilirii seculare a poporului — ce semnifică, fără echivoc, trecutul, înălțurat pentru totdeauna. Steaua, semnul speranței nepieritoare, luminând întunericul și risipindu-l, reprezintă, neîndoios, călăuză spre viitor.

TEMA HERALDICĂ A ELIBERĂRII PATRIEI prin reprezentarea imaginii descătușării din lanțuri a

fost modalitatea alegorică dominantă în vremea Revoluției de la 1848. Imaginea lanțurilor rupte este un leitmotiv în picturile celebre care au ilustrat momentul 1848: *România rupând cătușele pe Cîmpia Libertății* (C.D. Rosenthal), *Deșteaptă-te române* (Mișu Popp), *Deșteptarea României* (Gh. Tatarescu). Nu știm dacă generația imediat următoare momentului 1821 a cunoscut această matrice sigilară sau documente pe care ea să fi fost aplicată. În mod cert însă pecetea din 1821 reprezintă dacă nu prototipul, un arhetip al reprezentărilor simbolice din 1848. Motivul înăl-

turării lanțurilor apare — coincidentă surprinzătoare, căci sigiliul la care ne referim a fost identificat de curînd! — și pe reversul medaliei comemorative bătută cu prilejul centenarului revoluției, în 1921. Pe reversul acestei medalii, tînrul român îngenuncheat are o atitudine asemănătoare matriței sigilare acum descrisă; același gest încordat ce pare că anticipează imediată clipă a ridicării din îngenunchere.

Creat, așadar, în 1821, sigiliul a rămas necunoscut pînă în zilele noastre. El ne-a parvenit prin bunăvoința doamnei C.E. Petrescu-Ianovici, din Craiova, care îl păstra ca pe o relictă de familie. Pornind înapoi pe firul ultimilor lui posesori, să reconstituim istoria acestui prețios document sigilografic.

Ultima posesoare a sigiliului îl avea de la tatăl său, Dimitrie Petrescu, decedat în 1931. Nu știe dacă acesta îl primise în dar, îl cumpărase sau îl avea ca moștenire de familie. Ultima alternativă pare însă cea mai plauzibilă, ținînd seama de antecedentele familiei: tatăl lui Dimitrie, Bădița Petrescu, a avut rang de paharnic la jumătatea veacului trecut. Din mediul familial se știe că acest Bădița Petrescu s-a aflat în anturajul banului Craiovei, Grigore Brîncoveanu, fost colaborator apropiat al lui Tudor Vladimirescu.

O recentă știre, publicată de Corneliu Tamaș și Horia Nestorescu-Bălcești, pare să reprezinte un nou pas pe calea reconstituirii istoriei acestui sigiliu. Cum reiese din însemnările unui cronicar rural din Seaca-Mușești (Olt), denumit Călugărescu (poate un pseudonim), între 4 și 8 martie 1821, Tudor se afla la mănăstirea Mușești spre a recruta panduri „pentru cîștigarea și nașterea a doua a drepătăților” — cum se exprimă cronicarul. În acele împrejurări a avut loc o luptă, probabil cu cete de arnăuți eteriști. În

învălmășeală, „briul cu sîmne [cu sigilii]” pe care îl purta Tudor s-a pierdut. Găsitorul era rugat să-l aducă la „mănaștere în Mușești, spre pomeneire, la cinstitul igumen ce l-au acoperit [adăpostit] pe Domnul Tudor atunci în chilii”. Se va fi pierdut în împrejurările relatate și sigiliul, acum prezentat pentru întâia oară cititorilor? Este o întrebare la care cercetări viitoare urmează să dea răspunsul.

DOCUMENT-UNICAT, primă reprezentare alegorică a poporului pornit pe calea eliberării sale, sigiliul dezvăluie valoarea sa excepțională nu numai prin simbolurile ce le cuprinde, ci și prin calitatea artistică a imaginii. Replică danubiană a „Prometeului eliberat”, sigiliul lui Tudor ne poartă gîndul la alte creații sculpturale de seamă ale geniului artistic al viețuitorilor acestui pămînt — Gînditorul de la Hamangia, ori sublimale creații brâncușiene.

Concursul Magazin istoric, ediția 1981

1921-1981:

GLORIOASA ANIVERSARE A PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN

Răspunsurile la întrebări

Seria I-a: 1 c; 2 b; 3 a; 4 b; 5 c;
6 b; 7 c; 8 a; 9 b; 10 a

Seria a II-a: 1 a; 2 b; 3 b; 4 a; 5 a;
6 b; 7 a; 8 c; 9 b; 10 a

Seria a III-a: 1 b; 2 b; 3 b; 4 b; 5 c;
6 a; 7 c; 8 b; 9 b; 10 a

Continuitate în spațiul carpato-danubiano-pontic

ȚARA ROMÂNEASCĂ DE PE ȚĂRMUL MĂRII

TAHSIN GEMIL,
doctor în istorie

Alături de izvoarele europene, în primul rînd bizantine, vechimea românilor în spațiul carpato-danubiano-pontic este atestată și de sursele documentare de factură orientală. După cum se știe, cele cîteva izvoare armenesti, arabe și persane, introduse deja în circuitul istoriografiei noastre, au adus date deosebit de valoroase pentru cunoașterea istoriei românești din perioada premergătoare constituirii statelor feudale de sine stătătoare. Mai există însă și altele, editate sau aflate încă în manuscrise, care trebuie să stea în atenția cercetătorilor preocupați de acele vremuri. Avem în vedere îndeosebi lucrările elaborate la curțile suveranilor mongolo-turco-tătari. Aceste izvoare se sprijină pe tradiții istorice străvechi și, în pofida depărtării centrelor în care au fost elaborate, ele invederează o bună cunoaștere a realităților istorice din Europa Răsăriteană, dată fiind permanenta mobilitate, pe arii foarte întinse, a popoarelor mongolo-turco-tătare. Și chiar dacă în izvoarele menționate nu există referiri directe la istoria românească, valorificarea lor este de natură să lărgască mult aria cercetărilor, să aducă informații prețioase pentru cunoașterea regiunilor noastre în evul mediu.

O cronică știută...

Printre aceste surse se află și o cronică veche turco-otomană — *Istoria dinastiei selciukide* („Tevarih-i al-i Selçuk” sau „Selçuknâme”) a lui Yazicioğlu Ali Efendi, care a trăit la curtea sultanului otoman Murad II (1421-1451). În lucrare găsim o știre ce pînă acum n-a fost luată în considerare de cercetarea istorică¹.

Din păcate, nu se cunosc prea multe date certe în legătură cu viața și opera lui Yazicio-

ğlu. Se știe că el a avut unele misiuni diplomatice la sultanii mameluci din Egipt. Așa cum arată și numele său (Yazicioğlu = fiul scribului, secretarului), tatăl lui a îndeplinit o înaltă funcție în cancelaria sultanilor Baiazid I și Mehmed I. Se știe, de asemenea, că Yazicioğlu a întocmit *Istoria dinastiei selciukide* la cererea expresă a sultanului Murad II, a cărui domnie s-a caracterizat printr-o mare dezvoltare culturală, în primul rînd pe plan istoriografic și literar; în capitala de atunci a imperiului, Edirne (Adrianopol), s-a afirmat chiar o școală de istoriografi.

Lucrarea lui Yazicioğlu, terminată în anul 1424, ni s-a transmis în mai multe copii manuscrise, datînd din sec. XVI și de mai tîrziu, păstrate în biblioteci din Istanbul, Paris, Berlin, Leyden, Leningrad. La Biblioteca

¹ Pe baza datelor cuprinse în această cronică, autorul a prezentat o comunicare științifică în cadrul sesiunii cu tema *Convergențe arheologice și istorice în spațiul carpato-danubiano-pontic*, organizată de Muzeul de istorie națională și arheologie din Constanța, la 20-22 noiembrie 1980 — n.r.

تاریخ السلجوق

națională din Viena există un *icmâl* (rezumat) al acestei opere. Până în prezent, au fost editate doar manuscrisele de la Paris și Leyden, în 1902, și *icmâlul* de la Viena, în 1854. Cele mai bune manuscrise — aflate în biblioteca fostului palat al sultanilor de la Istanbul — au rămas încă inedite.

Exegeții *Istoriei dinastiei selciukide* sînt unanimi cînd o apreciază drept „o mare compilație” din vechea tradiție istorică turcă, precum și din autori aparținînd sec. XIII și începutul celui următor; Yazicioğlu a adăugat doar unele elemente și pasaje, sprijinite însă pe vechi documente și cronici, precum și pe tradiția orală selciukidă.

Privită prin această prismă (de izvor ce are în compoziția sa și unele surse vechi azi dispărute sau încă neidentificate), *Istoria dinastiei selciukide* ne apare ca o lucrare deosebit de prețioasă. Pînă acum ea a fost folosită la noi mai ales în legătură cu problema așezării turcilor, în 1263-1264, în Dobrogea. S-au scris în acest sens numeroase lucrări, ultima publicată aparținînd regretatului orientalist român Aurel Decei.

...dar neatent citită

În lucrarea lui Yazicioğlu există însă și un alt pasaj — neobservat pînă acum — legat direct de istoria românească. Este vorba de capitolul în care se descrie expediția selciukidă pentru cucerirea orașului Sudak (Suğdak, Soğdaia), din Crimeea, aflată atunci sub stăpînire cumană. Campania s-a desfășurat din inițiativa sultanului Așaeddin Keykobad I (1220-1237) și sub comanda lui Hüsameddin Emir Cioban.

Fragmentul care ne interesează se află în manuscrisele de la Istanbul și Paris: „Deoarece, în atacul împotriva hazarilor [unii] oșteni s-au temut de mare, au mers pe uscat, prin țara valahă, ținînd malul mării [subl. — T.G.]; au ajuns la orașul Suğdak. Necredincioșii din Suğdak, fiind mereu ca niște bufnițe slabe și pe turnul fortăreței lor suflînd vîntul celei mai mari neșanșe, se îndeletniceau cu lovirea călătorilor și a negustorilor. Dar, cînd au văzut că suprafața mării s-a umplut de corăbii și

pinze de parcă, din pricina pinzelor de pe fața mării, bolta cerului se acoperise de porumbi albi și că, de asemenea, văzînd cum pe uscat venea o astfel de oaste înct din cauza tropotului cailor și al sunetelor trîmbițelor și trompetelor ei se cutremurau munții și cîmpiile, frica și groaza le-a coborît în trupuri și au fost cuprinși de chinuri...”

Urmează apoi relatarea în detalii a tratativelor dintre locuitorii orașului și comandantul selciukid, cererea de ajutor trimisă de asediați hanului cumanilor, care, la rîndul lui, l-a înștiințat pe cneazul rus. Acesta din urmă a venit în ajutorul Sudakului cu 10 000 călăreți ruși și cumani. Dar, în lupta dată în apropierea orașului, oastea cumană a fost înfrîntă, ceea ce l-a determinat pe cneazul rus să evite confruntarea și să ajungă la o înțelegere cu selciukizii. În continuare este descrisă rezistența îndrîjită a locuitorilor din Sudak, înfrîngerea lor prin atragerea în afara zidurilor orașului și supunerea față de sultanul selciukid, cu plata haraciului, acceptarea unei garnizoane selciukide, trimiterea de ostateci și înlesnirea schimburilor comerciale. Cronica arată că, după ce au construit o mare moschee în Sudak și au numit un cadîi (judecător) și preoți musulmani, selciukizii au pornit înapoi: „O parte dintre oșteni — notează Yazicioğlu — a trecut de-a dreptul cu corăbiile, iar alta a ajuns, pe uscat [subl. — T.G.], la Istanbul și a trecut strîmtoarea...”

Această expediție a turcilor selciukizi în Crimeea este cunoscută istoriografiei de specialitate, ea fiind motivată, așa cum dealtfel reiese și din pasajul de mai sus, de interesele comerciale promovate în Marea Neagră de sultanul de la Konya. Orașul Sudak, aflat atunci sub controlul cumanilor, era un centru economic deosebit de important, iar cucerirea lui avea menirea să asigure supremația turcilor selciukizi în bazinul pontic.

Istoricii nu au ajuns însă la un consens în privința datei la care a avut loc campania selciukidă împotriva Sudakului; unii sînt de părere că ea s-a desfășurat în anul 1221, iar alții au propus data 1226 sau 1227. Atît succesiunea și elementele relatării din cronică, cît și evoluția situației politice a regiunii conduc însă către o datare înainte de anul 1223.

Cavaleriști otomani
din sec. XV

În p. 16: titlul
vechii cronici turco-otomane
ce aduce date
inedite privind
istoria românească

Predecesorii lui Yazicioğlu

Precizarea deplasării forțelor selciukide și pe uscat, de-a lungul țărmului mării, trecând prin „țara valahă”, nu apare decât în lucrarea lui Yazicioğlu Ali. Se pune întrebarea: de unde a luat Yazicioğlu această informație? Întrebare cu atât mai firească dacă ținem seama că partea a treia a lucrării, în care apare această mențiune, reprezintă o transpunere în turcă, cu unele adăugiri, a operei lui Ibn Bibi, *Cartea selciukizilor*, scrisă în persană între 1282 și 1285. Capitolele din lucrarea lui Yazicioğlu, privind desfășurarea expediției la Sudak, sînt o traducere aproape fidelă a relatării despre același eveniment a lui Ibn Bibi. Dar Ibn Bibi nu menționează decât deplasarea pe mare a armatei expediționare selciukide, comandată de Hüsameddin Emir Cioban. Tocmai de aceea, în lumea științifică nu s-a știut pînă acum faptul că oastea selciukidă s-a deplasat și pe uscat, de-a lungul litoralului apusean al Mării Negre.

De la început trebuie să precizăm că în lucrarea lui Yazicioğlu nu este vorba de nici o confuzie sau eroare, căci *autorul menționează de patru ori faptul că o parte a armatei selciukide s-a deplasat pe uscat*. Nu începe îndoială nici în privința mențiunii că această oștire a mers de-a lungul mării, prin „țara valahă”, căci grafia este clară și construcția gramaticală corectă. De asemenea, este cît se poate de evident și faptul că aceste precizări sînt un adaos la textul preluat din Ibn Bibi, lucru ce reiese clar și din analiza stilistică a fragmentului citat mai înainte. Propozițiile în care se fac mențiunile avute în vedere sînt construite simplu, într-o turcă curată, specifică sec. XIV-XV, deosebită de relatarea din restul capitoului, care, fiind o simplă traducere din limba persană, este pompoasă, descriptivă, plină de persanisme.

Am atribuit de la început lui Yazicioğlu acest adaos și nu copiștilor săi din sec. XVI, pentru simplul motiv că aceștia din urmă ar fi indicat regiunea cu denumirea dată de otomani după cucerirea ei. Tot ca un argument în acest sens, avem în vedere și faptul că atît manuscrisele de la Istanbul, cît și cel de la Paris conțin adaosul. Atunci cînd copiștii au intervenit în texte, faptul este evident. De pildă, se afirmă că, la înapoiere, oastea selciukidă „a trecut strîmtoarea de la *Istanbul*”. Or, înainte de căderea lui sub stăpînirea otomană, în 1453, orașul se numea, în turcă, Konstantiniye (Constantinopol).

Credem că mențiunea la care ne referim a fost preluată de Yazicioğlu dintr-un alt izvor mai vechi, pe care încă nu-l cunoaștem. Reamintim aici faptul că, în aceeași parte a lucrării, Yazicioğlu a adăugat și fragmentele privind așezarea turcilor în Dobrogea, în

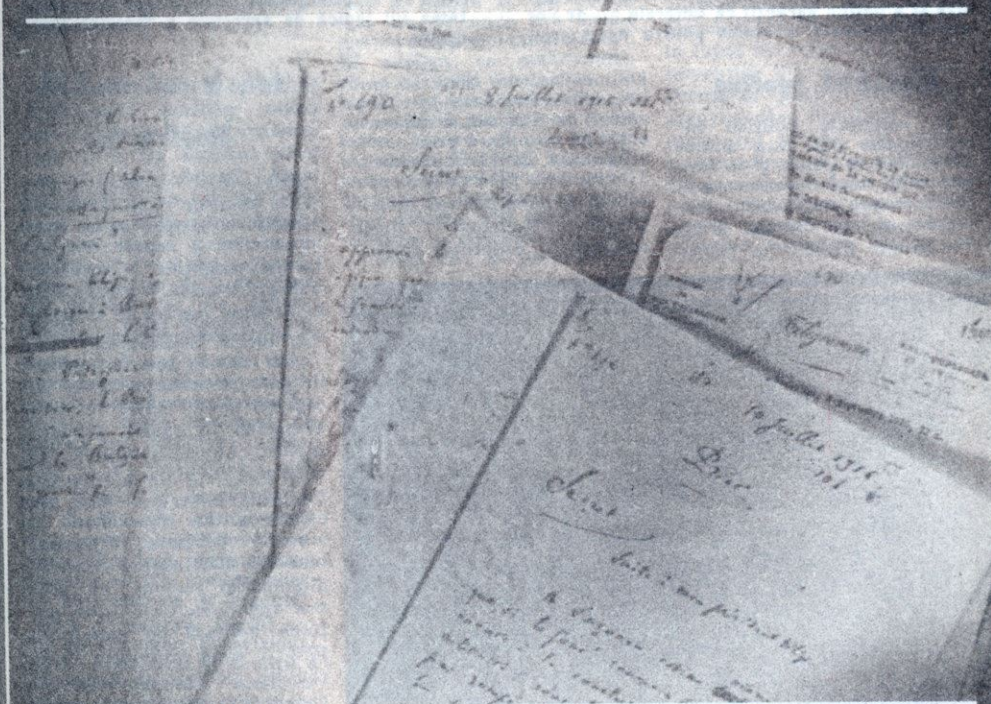
1263-1264, informație care, de asemenea, nu era cunoscută lui Ibn Bibi, deși acesta din urmă fusese contemporan cu evenimentele. Colonizarea Dobrogei cu turci, la jumătatea sec. XIII, este acceptată acum, în lumea specialiștilor, ca un fapt corespunzător realității istorice. De ce nu am admite atunci și veridicitatea știrii lui Yazicioğlu *cu privire la existența, înainte de 1221-1223, a unei „țări valahă” care cuprindea litoralul vestic al Mării Negre?*

Fără îndoială, valorificarea temeinică a acestei știri presupune rezolvarea a numeroase probleme, inclusiv identificarea izvorului folosit de Yazicioğlu. Considerăm că el a cunoscut o sursă documentară apropiată în timp evenimentului prezentat, probabil de factură arabă sau mai degrabă mongolo-tătără. Rașideddin Fazlollah, care, la începutul veacului XIV, a scris, în limba persană, o lucrare monumentală privind istoria mongolo-tătarilor în cadrul istoriei universale, menționează în două rînduri pe români, atît la nord, cît și la sud de Dunăre, cu prilejul mării invazii mongolo-tătare, din 1241. Rașideddin și-a fundamentat opera pe arhiva imperială mongolo-tătără și pe relatările unor martori oculari, precum și pe surse chineze, uigure, ebraice, europene etc. Se știe că Yazicioğlu a utilizat și cronica lui Rașideddin, dar pentru partea a doua a lucrării sale. Este oare exclus ca Yazicioğlu să fi apelat direct la unele surse folosite de Ibn Bibi și Rașideddin sau chiar la izvoare necunoscute acestor autori?

Lumea mongolo-turcă cunoștea bine spațiul geografic al românilor, din moment ce în cea mai veche și cea mai importantă epopee a acestor popoare, *Oguznâme* — transpusă în formă literară la începutul veacului XI — românii sînt menționați ca o etnie aparte în zonele nord-dunărene și est-pontice.

Ce i-a determinat pe selciukizi să meargă și pe uscat? Motivația din pasajul citat, că oștenii s-au temut de mare, nu este deloc lipsită de teme, dacă avem în vedere faptul că selciukizii anatolieni ieșiseră de foarte puțină vreme la mare, prin cucerirea Antaleiei, în 1207, și a Sinopului, în 1214. Dar o asemenea explicație ni se pare insuficientă pentru a justifica greutatea unei lungi campanii pe uscat. Credem că ar trebui luată în discuție și ipoteza unor misiuni speciale, încredințate acestei forțe de uscat — de pildă, anihilarea forțelor cumane din zona gurilor Dunării. De asemenea, avînd în vedere politica de mare anvergură a selciukizilor din acea vreme, nu e hazardată nici supoziția că ei ar fi urmărit stabilirea unor baze militare și comerciale și pe litoralul vestic al Mării Negre, dobîndind în același timp aliați în aceste părți. În orice caz se pare că selciukizii anatolieni aveau poziții bune în zona vest-pontică din moment ce, și la întoarcerea din campanie, o parte a armatei lor a ales aceeași rută.

1916-1918: Obiectiv — Unirea

ACCEPTÎND TOATE SACRIFICIILE

VIORICA MOISUC,

doctor în istorie

Confruntarea militară între marile puteri, declanșată prin atacarea micii Serbii independente de către armatele imperiale austro-ungare, a determinat, așa cum se știe, angajarea în luptă, în timp relativ scurt, și a unor națiuni și state ce urmăreau obiective străine de caracterul imperialist al războiului. Astfel, participarea la război a sîrbilor, belgienilor, românilor a fost subordonată apărării patriei, eliberării teritoriilor naționale aflate sub ocupație străină, emancipării naționale și politice, constituirii sau reconstituirii statelor independente și suverane, întregirii statelor naționale-unitare.

În imagine: documente diplomatice trimise de reprezentanții Ambasadei Franceze, în anulul și îndată după intrarea României în primul război mondial.

La această trăsătură se referea Nicolae Iorga într-o amplă cuvîntare ținută în august 1919 la Cernăuți, cu ocazia aniversării a trei ani de la intrarea României în războiul pentru reîntregire: „Ce înseamnă imperialism? Adică a lua arma în mînă ca să aperi pe ai tăi, a întrebuița dreapta violență împotriva celor mai nelegitime violențe care lovesc în tot ce ai mai scump și încearcă a-ți interzice întreg viitorul, a-ți paraliza toată activitatea viitoare, aceasta se cheamă imperialism? Imperialism se cheamă — preciza marele savant — tendința de a stăpîni fără drept oricît pămînt, oricare ar fi populațiile ce l-ar locui și oricare ar fi sentimentele locuitorilor care sînt acolo. Acesta este imperialism, iar a cere cu arma în mînă dreptatea pentru frații tăi, a cere ca tot pă-

mintul locuit de români să fie numai după voința lor, a tuturor românilor, o largă țară democratică, aceasta nu se cheamă imperialism. A urmări pe dușmanul în retragere, pentru a face imposibilă întoarcerea lui ofensivă și a obține garanții că hotărârile nu ne vor mai fi încălcate, a ridica pentru acest scop

steagul, acesta nu se cheamă imperialism... Cine întrebuițează cuvântul imperialism față de cei ce nu fac decât să apere teritoriile pe care cu atâtea jefte le-au dezrobât nu face decât să se dezonoreze pe el însuși în capacitatea lui logică de apreciere a faptelor omenești“.

Momentul oportun

În condițiile politicii internaționale din vara anului 1914, când se punea și în fața poporului român problema opțiunii asupra mijloacelor, metodelor și momentului prielnic pentru atingerea obiecti-

lor cu Țara, ca obiectiv unic al intrării României în război alături de Antantă, a cunoscut o primă acceptare prin notele schimbate la 18 septembrie/1 octombrie 1914 de guvernul român și guvernul rus (notele Diamandy-Sazonov)¹: Rusia recunoștea drepturile inalie-

se detașa în mod clar de obiectivele politicii imperialiste urmărite în război atât de Puterile Centrale cât și de Antantă. Dealtfel, de-a lungul celor doi ani de neutralitate, această detașare de orice scop imperialist a reieșit din întreaga pregătire — politică, militară, morală — a României în vederea intrării în războiul de reîntregire național-statală.

Așa cum se știe, în condițiile politico-militare de la începutul anului 1916, intrarea României în război devenea pentru Antantă extrem de necesară, chiar dacă între Paris, Petrograd și Londra nu exista unitate de vederi în această chestiune. Brătianu, bine informat asupra culiselor diplomației secrete, nu grăbea angajarea țării într-o acțiune militară de anvergură fără a avea asigurate acele condiții politice și materiale care ar fi permis armatei române atingerea unicului scop al acțiunii sale: eliberarea Transilvaniei, Bucovinei, Banatului. Documente aflate în Fondul „Papiers Paléologue” — Maurice Paléologue era ambasadorul Franței la Petrograd —, păstrate în arhiva diplomatică de la Quai d'Orsay, aduc informații interesante și necunoscute până acum istoricilor despre eforturile guvernului român de a rezista insistențelor și presiunilor exercitate asupra sa din partea puterilor Antantei. La sfârșitul lui aprilie 1916, de pildă, când negocierile româno-franco-ruse erau departe de a se finaliza, șeful de stat major al înaltului comandament rus, generalul Alekseev, îi transmitea generalului Joffre: „Tratațile cu România se desfășoară în mod activ, dar românii nu sînt dispuși să se

Trupe aliate debarcă la Salonic

vului major urmărit de la 1878 încoace, unirea cu Țara a tuturor românilor aflați sub stăpînire străină, decizia adoptată la 3 august de Consiliul de Coroană avea să pregătească orientarea României către o alianță cu Rusia, Franța și Anglia în vederea eliberării teritoriilor sale ocupate de Austro-Ungaria. O astfel de hotărîre, scria doi ani mai târziu, la 21 august 1916, contele de Saint-Aulaire, ministrul Franței în România, într-un amplu raport asupra politicii guvernului Brătianu, „era tot ceea ce situația internațională permitea României, țară aproape complet încercuită de Austro-Ungaria și Bulgaria și avînd relațiile cu Centralii din ce în ce mai compromise“.

Eliberarea Transilvaniei, Bucovinei și Banatului și unirea

nabile ale României asupra teritoriilor locuite de români și aflate sub dominația Austro-Ungariei și era de acord ca România să ocupe acele teritorii „de îndată ce va găsi că aceasta este necesar“; cu alte cuvinte, i se asigura guvernului de la București libertatea de decizie și de acțiune în ceea ce privește intrarea în război pentru eliberarea acestor teritorii. La rîndu-i, guvernul român se angaja „să păstreze față de Rusia o neutralitate binevoitoare, pînă în ziua în care va ocupa teritoriile monarhiei austro-ungare locuite de români [adică pînă la intrarea în război de partea Antantei]“. Se cuvine a sublinia că prin prevederile înscrise în actul menționat, România

¹ Magazin istoric, nr. 3/1981.

angajeze printr-o convenție scrisă. Dl. Brătianu continuă să spună că România nu va intra în conflict decât atunci când momentul va fi oportun și favorabil¹.

Nici un tun și nici un proiectil

Subordonând obiectivului său politic unic întreaga concepție de participare la război, guvernul român punea ca o condiție sine qua non regularitatea livrărilor de armament din Occident — via Arhanghelsk — către România. Cu toate promisiunile făcute de Franța și Rusia, situația transportului de armament continua să rămână nerezolvată. La 19 iunie 1916, ministrul de externe rus, Sazonov, îi mărturisea lui Diamandy: „De nenumărate ori și foarte recent chiar, am cerut Consiliului de Miniștri să faciliteze transportul munițiilor voastre. Am întâlnit însă puțin interes, deoarece nevoile armatei noastre sînt enorme și urgente“.

Era o realitate faptul expus de Sazonov: aprovizionarea cu armament și muniții a armatei imperiale, angajate pe un front lung, depindea într-o foarte mare măsură de livrările externe și de capacitatea de transport a căilor ferate din imperiu. Precaritatea în care se afla, din această cauză, planul „marilor ofensive“ ruse din Galiția era expusă în toate datele sale principale de generalul Beliaev (care urma să plece, în a doua decadă a lunii iunie 1916, la Paris, împreună cu ministrul rus de finanțe, pentru a negocia noi cumpărături de armament) într-o lungă convorbire cu Paléologue, la Petrograd, la 20 iunie: „Dacă situația noastră militară în Galiția s-a ameliorat mult în ultimele zile, să nu uităm că *n-am început încă atacul contra forțelor germane* [subl. — V.M.]. În vederea acestui efort suprem, mă duc să negociez la Paris, pentru ca armata noastră, care este atât de (bogată în oameni, să nu fie nicidecum oprită din cauza insuficienței armamentului. Ches-

tiunea cea mai importantă și totodată cea mai urgentă din toate este aceea a artileriei grele. Generalul Alekseev îmi cere în fiecare zi, dar eu nu mai am de unde să-i trimit nici un tun și nici un proiectil“. El adăuga, cu amărăciune, că nici acele materiale de luptă ce erau descărcate la Arhanghelsk nu puteau fi folosite, pentru că „ne lipsesc vagoanele. Dv. știți în ce penurie ne aflăm din acest punct de vedere. Continuarea ofensivei noastre, atât de strălucit începută — conchidea Beliaev — riscă să fie paralizată“¹.

Armata rusă în plină ofensivă pe frontul din Galiția

Așadar, scepticismul guvernului român față de promisiunile făcute de Aliați, la acest capitol de extremă importanță, era pe deplin justificat. Despre poziția României, George Barclay, ministrul Angliei la București, relata la 26 iunie: „Guvernul român nu va renunța la neutralitate atîta timp cît *ofensiva generală a tuturor* [subl. în text] Aliaților nu va fi deplin angajată. Regele și Brătianu — preciza el — nu se vor decide la război decât în ziua cînd România

nu va mai fi în fața unor riscuri atât de mari“.

În a doua jumătate a lunii iunie, interesul crescînd al anglo-francezilor de a vedea România angajată nemijlocit în luptă s-a reflectat și în intervențiile tot mai presante la Petrograd pentru urgentarea aprovizionării României cu armamentul promis. De pildă, în nota din 25 iunie, adresată de guvernul francez Marelui Cartier General și guvernului rus, se arăta: „Guvernul Republicii și Înalțul comanda-

ment francez pun cel mai mare preț pe obținerea, cît mai curînd posibil, a intervenției României în război. Știm că și dv. o doriți la fel de mult. Dar dificultățile pe care Statul major român le întîmpină în constituirea pe teritoriul rus a rezervei de muniții ce-i sînt necesare și, în plus, incertitudinea care planează asupra datei la care această rezervă va putea fi constituită oferă d-lui Brătianu un argument serios pentru a-și justifica ezitățile. Trebuie să înălțurăm acest argument. Succesele magnifice ale armatei ruse în Galiția au produs asupra M.S. regele României, asupra opiniei publice românești, asupra lui Brătianu în-suși, o foarte puternică im-

¹ Într-adevăr, situația căilor ferate ruse crea însemnate piedici descărcării navelor și efectuării transportului; la 3 iunie, de pildă, guvernul francez cerea insistent „mărirea debitului zilnic al căii ferate de la Arhanghelsk la 300-500 vagoane“, pentru a putea prelua încărcătura navelor franceze.

presie¹. Să profităm de această fără întîrziere. Putem fi siguri ~~oare~~ că mîine situația va fi tot atît de favorabilă ca acum? Din partea sa, dl. [Aristide] Briand [șeful guvernului francez] a făcut uz de presiuni asupra d-lui Brătianu. Ați contribui mult la obținerea unui rezultat pozitiv dacă guvernul Republicii [franceze] ar putea fi în măsură să dea asigurări guvernului român că guvernul imperial a dat dispozițiile necesare pentru ca transportul de muniții pentru armata română să fie efectuat în cel mai scurt timp².

În răspunsul dat a doua zi notei franceze, cabinetul de la Petrograd asigură că „va face tot ce depinde de el pentru a grăbi intervenția României”, dar nu omitea să adauge „că nu se organizează ușor trenuri pe o linie de 9 000 km. Este evident — se sublinia în continuare — că tot ceea ce vom acorda României pentru transportul munițiilor sale va fi în detrimentul propriilor noastre nevoi”. Iar în încheiere se preciza: „C'est à Bucarest qu'il faut agir” (la București trebuie să acționăm) — cu alte cuvinte presiuni, asupra guvernului român, pentru a-l face să renunțe la justificabilele sale condiții.

„Garanțiile”

Iui Briand...

Presiunile au căpătat un caracter cvasiultimativ la 19 iunie/1 iulie 1916 (nota atașatului militar rus la București, colonelul Tatarinov³). În acele împrejurări extraordinare, I.I.C. Brătianu nu a cedat totuși, continuînd a susține condițiile în care România urma să intre în război numai contra Austro-Ungariei: sosirea în țară a primului tren cu muniții și asigurarea ritmicității aprovizionării pe toată durata războiului — circa 311 tone zilnic — prin Arhanghelsk și Vladivostok; ofensiva generală aliată să pre-

ceadă ofensiva română în Transilvania; armata rusă să asigure spatele frontului românesc în Bucovina și Dobrogea (notă înmînată de Brătianu lui Blondel, ministrul Franței la București, la 3 iunie 1916).

În urma consfățuirilor franco-ruso-engleze, patru zile mai tîrziu, Aristide Briand răspundea printr-o lungă notă condițiilor puse de Brătianu: nava „Melbourne”, transportînd muniții pentru România, a sosit la Arhanghelsk la 3 iulie, iar la 5 iulie primul tren purtînd această încărcătură a plecat spre România, urmînd să ajungă la frontieră la 12 iulie: „Continuarea aprovizionării este asigurată — declara Briand — prin dispozițiile precise, stabilite de comun acord de Franța și Rusia, privitor la transportul pe mare și tranzitul pe teritoriul rus, acțiune pusă sub dubla garanție a celor două puteri [subl. — V.M.]”. Ofensiva generală aliată „este garantată de atacurile rusești, franceze, engleze și italiene, pregătite minuțios și declanșate la data fixată. Ele vor fi continuate metodic pînă la uzura inamicului”, garanta Briand, adăugînd că ofensiva rusă în Galiția a fost atît de eficientă încît armata austriacă „este prea dezorganizată pentru a se mai putea gîndi să reia ofensiva, iar Germania nu este în măsură să-și pună rezervele la dispoziția aliatei sale”.

Tot pe linia numeroaselor „garanții” date guvernului român, Briand își exprima și certitudinea cu privire la „imposibilitatea” ofensivei bulgare pe linia Dunării, ca urmare a „retragerii din Balcani a trupelor germane solicitate pe frontul occidental”, cît și a necesității de a face față „atacurilor trupelor aliate de la Salonic”; avînd în vedere acestea îl formula concluzia că „ipoteza unui atac bulgar în Dobrogea este atît de puțin probabilă încît această cooperare [a trupelor ruse] devine inutilă”. În instrucțiunile însoțitoare ale acestui răspuns, Briand îl invita pe ministrul Franței la București, Blondel „să acționeze cu toată energia”, atrăgîndu-i atenția că mobilizarea imediată a armatei române și intrarea ei în acțiune ar fi „extrem de utilă Aliată-

lor”. În documentul de mai sus apare și o apreciere neechivocă a lui Briand cu privire la statutul României la viitoarea Conferință de pace: „Marile puteri consideră preferabil să nu admită micilor puteri să discute pe picior de egalitate cu ele condițiile generale ale păcii” — viziune diametral opusă celei a lui Brătianu, care înțelegea să obțină, pentru țara sa, chiar din acea fază a negocierilor cu Antanta, egalitate deplină cu Aliații în soluționarea problemelor păcii și în primul rînd a celor care o priveau direct.

...și adevărata față a lucrurilor

Din documentul menționat mai înainte se desprind cîteva elemente caracteristice ale raporturilor dintre Antantă și România în acel moment din vara anului 1916 care a precedat intrarea țării noastre în război, și anume: importanța pentru Aliați a angajării imediate în luptă a armatei române, sortită a atrage asupra ei o bună parte a trupelor inamice; mistificarea, în acest scop, a realităților situației de pe teatrele de război din nord, vest și sud; avansarea unor false promisiuni și garanții privind aprovizionarea armatei române cu armament și muniție. În același timp, trebuie remarcat că intenția declarată a „Marilor Aliați” de a stabili condițiile viitoare păci fără participarea nemulțumită și egală a „micilor aliați” dovedește o dată mai mult realismul politicii românești din acei ani, cînd angajarea țării în război impunea limpezirea, din capul locului, a principiilor de colaborare, astfel încît scopul urmărit de întreaga națiune — reunificarea național-statală — să poată fi atins.

Că în acel moment România era considerată de Aliați ca un pion necesar în combinațiile politice, militare, strategice sau diplomatice, o dovedesc și alte fapte. De pildă, la 9 iulie 1916, aprobînd cu satisfacție „le langage énergique” pe care Blondel fu-

¹ În raportul său din 26 iunie (mai sus-amintit), ministrul Angliei relata însă în urma convorbirii avute cu regele și primul ministru român, că „guvernul român nu crede că ofensiva rusilor în Galiția va putea fi continuată”.

² Magazin istoric, nr. 9/1976.

sese invitat să-l țină lui Brătianu, Înaltul comandament rus cerea ca, în convenția militară ce se negocia cu guvernul de la București, să se includă prevederea că, după eliberarea teritoriilor locuite de români din Austro-Ungaria, armata română „să nu procedeze la ocuparea acestor teritorii”, deoarece „Înaltul comandament [rus] are în vedere posibilitatea ca forțele române să poată fi mai util folosite în alte direcții”; guvernul imperial insistă de asemenea ca România să accepte în convenția militară și o clauză formulată astfel: „Trupele Puterilor Aliate vor putea traversa teritoriul român fără nici o restricție”. În sfârșit, Petrogradul considera ca o condiție a alianței cu România ca aceasta „să declare război tuturor puterilor aflate în război cu Aliții, sau cel puțin Austro-Ungariei și Bulgariei”. A doua zi, la 10 iulie, ministrul de externe rus, Sazonov, i-a prezentat lui Paléologue comunicarea guvernului imperial conținând punctul de vedere al acestuia în cazul în care România nu ar accepta imediat clauzele sus-amintite:

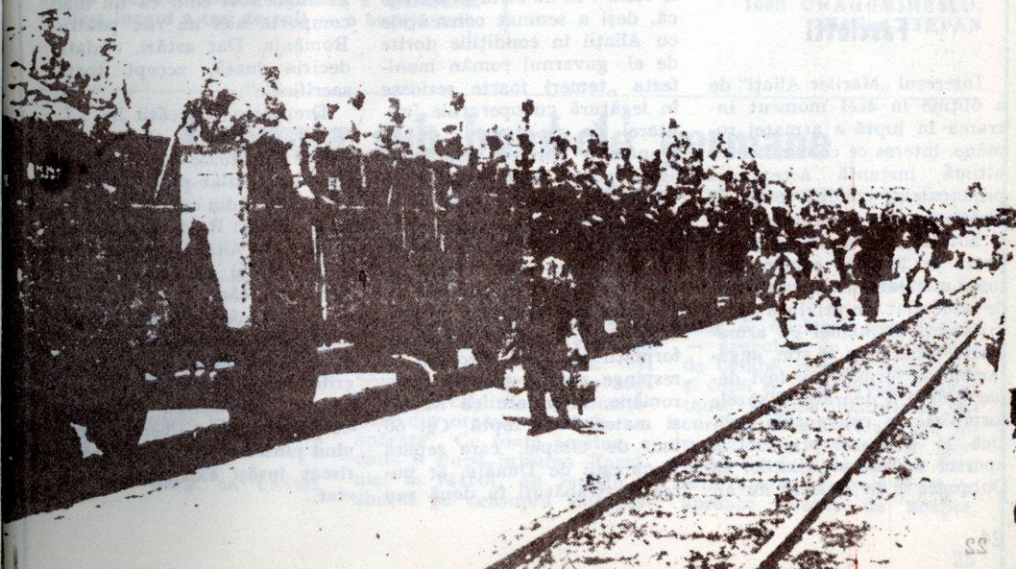
„Dacă guvernul român evită în continuare să încheie convenția militară, n-avem nici un interes să încetăm negocierile cu el în vederea acordării la alianța noastră. El propune deci să se declare d-lui Brătianu că dacă guvernul de la București nu crede cu puțință să subscie acum la condițiile enunțate de Puterile Aliate, sus-zisele puteri nu vor refuza, mai târziu, reexaminarea chestiunii, dar atunci vor aprecia colaborarea României în conformitate cu noul stadiu al operațiilor lor militare”.

Așa după cum era și de așteptat, clauzele cerute de guvernul țarist erau inacceptabile pentru România. Ca urmare, disensiunile între cabinetele de la Paris, Londra și Petrograd s-au accentuat. Acesta din urmă, de pildă, se menținea pe poziția de „a nu admite ca România să se derobeze de obligația [subl. — V.M.] de a ataca Bulgaria”, pe când celelalte două insistau „să se renunțe la stipulația atacării Bulgariei, având riscul de a pierde definitiv concursul României”. La 31 iulie 1916, guvernele francez și

britanic, în acord cu factorii militari de decizie din țările lor, au transmis oficial la Petrograd că „noi am putea, în ultimă analiză, să nu cerem [României] o declarație de război imediată la adresa Bulgariei, căci este foarte probabil ca germanii să împingă pe bulgari să atace România și, în acest caz, va fi de preferat ca diviziile ruse să angajeze ostilitățile”. De fapt, aceasta era situația pe care guvernul de la București dorea s-o evite, cu atât mai mult cu cât, pe de o parte, eliberarea Transilvaniei nu impunea cituși de puțin o declarație de război contra Bulgariei, iar, pe de altă parte, după cum explicase la 2 august Brătianu lui Poklewski-Kozel (ministrul Rusiei la București), „guvernul român are interesul de a menaja guvernul bulgar, în scopul facilitării unei eventuale reconcilierii între Bulgaria și Puterile Aliate”.

După cum se știe, necesitatea stringentă pentru „Marii Aliți” a intrării imediate în luptă a micii Românie, ceea ce „ar permite ruperea definitivă a echilibrului în favoarea noastră”, după cum

August 1916. În Gara de Nord din București, unițiți românești se îmbarcă pentru a pleca pe front

aprecia, la 6 august, președintele R. Poincaré în scrisoarea sa către țarul Nicolae II, a dus în cele din urmă la renunțarea, din partea rusă, la clauzele pe care România le respinsese din capul locului: atacarea Bulgariei, trecerea „fără restricții” a trupelor aliate prin teritoriul românesc, folosirea armatei române de către Aliați în alte scopuri decât cele pentru care România intra în război etc.

În aceste împrejurări, la 4/17 august 1916, a avut loc semnarea la București a convențiilor politică și militară între România și Antantă. Din analiza textelor celor două acte internaționale, rezultă că România a obținut câștig de cauză în lupta ei dreaptă pentru reîntregirea național-statală. Eforturile depuse de-a lungul celor doi ani de neutralitate pentru recunoașterea oficială de către puterile Antantei, în termeni clari ai unui tratat internațional, a dorinței României de a intra în război contra Austro-Ungariei pentru eliberarea conaționalilor săi aflați sub dominația acestui imperiu, creșteră, în august 1916, baza juridică de susținere a acțiunilor militare românești.

Cinismul baronului Fasciotti

Interesul „Marilor Aliați” de a obține în acel moment intrarea în luptă a armatei române, interes ce comandase în ultimă instanță acceptarea principalelor condiții puse de Brătianu, nu a implicat însă și hotărârea acestora de a respecta în limitele corespunzătoare angajamentele luate față de noul aliat. În privința aprovizionării României cu armament, după cum se știe, angajamentele formale au fost de parte de a fi onorate. Clauzele formulate în convențiile politice și militare privitor la aportul militar al Aliaților în Dobrogea și în Balcani nu au

fost nici ele respectate. Dar, lucru și mai grav, garanțiile date României în legătură cu recunoașterea drepturilor sale asupra teritoriilor locuite de români ce urmau să fie eliberate de sub dominația austro-ungară și reunite cu patria erau privite cu rezerve încă din momentul încheierii convențiilor. De pildă, ministrul Italiei în România, baronul Fasciotti, cosemnatar al acordurilor încheiate cu țara noastră, declara, la 22 august 1916, colegului său francez: „Nu văd, de fapt, nici un inconvenient în a acorda României garanții care sînt, oricum, imposibil de realizat; vom călca aceste angajamente fără remușcări din moment ce n-avem nici o posibilitate de a le respecta”.

Reproducînd declarația lui Fasciotti, contele de Saint-Aulaire relatează că „ministrul Rusiei a aprobat această observație, considerînd-o judicioasă”. Cu privire la acest din urmă aspect al problemei, subtilul observator care era Saint-Aulaire arăta în foarte interesantul raport către Aristide Briand, din 21 august, la care m-am mai referit în paginile anterioare: „Înainte chiar de semnarea angajamentelor sale față de România, cabinetul din Petrograd manifesta fără ocol intenția de a le viola”. El nu ezita să adauge că, deși a semnat convențiile cu Aliații în condițiile dorite de el, guvernul român manifestă „temeri foarte serioase în legătură cu operațiile [militare] de pe frontul de la Dunăre”; părerea românilor este, spunea Saint-Aulaire, că Germania „va încerca un efort disperat pentru a-și salva miza din Balcani și din Turcia; ea ar îndrepta spre Bulgaria toate rezervele disponibile și, cu concursul trupelor turcești deja sosite — după unele informații — în Dobrogea, ar respinge repede trupele ruse-române, inferioare ca număr și material de luptă. Cei 60 km de cîmpie, care separă Bucureștii de Dunăre, ar putea fi străbătuți în două sau

trei etape, mult înainte ca armata de la Salonic să poată degaja Capitala”.

Intrarea României în război era un act de mare răspundere față de viitor. Cu atît mai mult cu cît, conștiința că nu era vorba doar despre „un marș” victorios în Transilvania, factorii de decizie de la București nu ignorau deloc ipoteza ca „Marii Aliați” să nu-și onoreze integral angajamentele ferme luate prin actele semnate în august 1916. Edificatoare în acest sens este convorbirea Brătianu-Saint-Aulaire, în ajunul semnării convențiilor. Respingînd acuzațiile ce i se aduceau că a așteptat „cel de-al 11-lea ceas” pentru a intra într-un război practic încheiat, premierul român preciza: „Am socotit că a sosit momentul ca România să ia armele alături de dv., pentru că, după judecata mea, noi vom intra în faza decisivă a războiului, dar prin faza decisivă eu nu înțeleg faza finală. Faza este decisivă pentru că, de acum înainte, victoria Aliaților nu mai este îndoielnică. Dar această victorie se poate lăsa așteptată mult timp și poate costa încă mult sînge. Vom lupta alături de dv. săptămîni, luni, ani dacă va fi nevoie. Am așteptat decizia pînă în momentul cînd eu nu mai comporta nici un risc pentru România. Dar astăzi, o dată decizia luată, accept toate sacrificiile”.

Dreptatea judecății lui I.I. C. Brătianu avea să fie confirmată de toate evenimentele ce s-au derulat pînă la victoria finală și din care am amintit doar cîteva: România a luptat alături de Aliați timp de mai bine de doi ani de zile, pe parcursul cărora, nu o dată, s-a aflat în situații-limită; raportate la potențialul său economic-militar-uman, sacrificiile pe care le-a făcut pentru înfrîngerea Puterilor Centrale au fost imense, mergînd pînă la punctul în care a riscat însăși existența sa de stat.

1916-1918: Obiectiv — Unirea

CEL MAI LUNG FRONT DIN EUROPA

Magazin istoric a publicat numeroase articole privind participarea României la primul război mondial¹. În acest număr inserăm extrase din două lucrări apărute în anii 1917 și 1919, scrise în limba franceză și tipărite la Paris. Aceste cărți au avut menirea de a informa opinia publică din Franța, în general din străinătate, asupra unor realități românești dintr-o perioadă a cărei însemnătate este lesne de înțeles. Autorii lor n-au fost simpli contemporani ai evenimentelor, ci — prin natura preocupărilor (unul dintre ei și prin misiunile îndeplinite) — oameni aflați în centrul lor.

Primul extras este tradus din lucrarea *Notes sur la guerre roumaine* (1916-1917), care poartă semnătura lui Nicolae Petrescu-Comnen², un nume cunoscut cititorilor noștri. Publicată în 1917 de Editura Payot, lucrarea s-a bucurat de prefața unei binecunoscute personalități a vieții politice franceze, socialistul Albert Thomas (1878-1932), ministru al armamentului între 1915 și 1917.

Cel de-al doilea extras poartă semnătura lui Mircea Djuvara (1886-1945) și analizează implicațiile profunde ale neutralității României din perioada 1914-1916; pe un alt plan, autorul relevă contribuția armatei române la înfrângerea finală a Puterilor Centrale. Cunoscut om de cultură, Mircea Djuvara a desfășurat — de-a lungul a trei decenii — o bogată acti-

vităte științifică, didactică și publicistică, care l-a consacrat ca jurist și filozof de renume. Profesor universitar, membru al delegației române la Conferința de pace de la Paris (1918-1919), vicepreședinte al Institutului internațional de filozofie, drept și sociologie juridică, și-a văzut încoronată activitatea științifică prin alegerea sa, în 1936, ca membru al Academiei române. Pe planul activității politice, Mircea Djuvara a fost în mai multe rânduri deputat din partea partidului liberal, iar în 1936-1937 a îndeplinit funcția de ministru de justiție. Dintre numeroasele sale lucrări — unele considerate, pe atunci, drept opere de referință — amintim: *Le fondement du phénomène juridique* (1913), *Dreptul națiunilor* (1915), *Cîteva cuvinte despre Mica Înțelegere* (1920), *Henri Bergson: știință și filozofie* (1923), *Teoria generală a dreptului* (1930). Lucrarea din care am tradus fragmentele de mai jos poartă titlul *La Guerre roumaine*. 1916-1918 și a apărut la Paris, în anul 1919, cu o prefață semnată de filozoful Emile Boutroux, membru al Academiei franceze.

Precizăm că, în ambele cazuri, este vorba despre o traducere comprimată; selecția, traducerea, titlurile și subtitlurile aparțin redacției. Notele din subsol sînt ale autorilor.

Ioan DRAGOMIRESCU,
Marian ȘTEFAN

Capitala sub bombele germane

NICOLAE PETRESCU-COMNEN

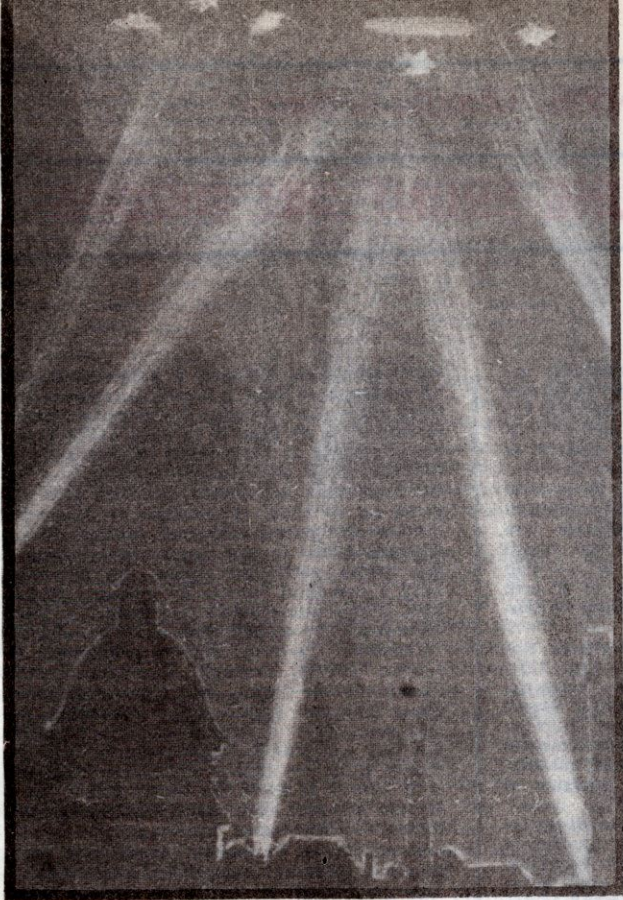
Articolul 25 al Convenției de la Haga — document semnat în numele împăratului Wilhelm II de către reprezentantul

¹ Magazin istoric, nr. 4/1967, 11/1968, 4, 7/1972, 1, 6/1973, 4/1974, 12/1975, 7-9/1976, 7, 8, 10/1977, 4, 7, 12/1978 și 7-8/1980.

² Magazin istoric, nr. 4-5/1980, 1-3/1981.

său, baronul von Biberstein — prevedea în mod expres că „era interzisă atacarea ori bombardarea, prin orice mijloace, a clădirilor și locuitorilor din orașele și satele neapărate”. Cu toate acestea, a doua zi după intrarea României în război, un zeppelin a zburat pe deasupra Bucureș-

tilor — declarat oraș deschis — aruncînd un mare număr de bombe, care au ucis femei și copii și au provocat importante pagube materiale. Incursiuni asemănătoare ale zepelinelor și avioanelor germane au fost întreprinse fără întrerupere, cu efecte similare, aproape noapte de noapte,

Noaptea, deasupra Bucureștilor, un zepelin german este întâmpinat cu foc de artileria anti-aeriană română

pină în momentul intrării germanilor în București.

La 26 septembrie 1916, autorul acestor pagini a fost martorul unei scene abominabile. Era la ora prânzului, oră la care copiii ies de la școală, iar funcționarii din birouri, întreprinderi și magazine. O zi splendidă, de început de toamnă, plină de soare. Mulțimea se înghesuia pe trotuarele Căii Victoriei, artera principală a orașului, și pe străzile adiacente, unde se află marile magazine, precum și băncile și instituțiile centrale. Deodată, în mijlocul aglomerației, s-a auzit zgomotul unei teribile explozii, urmat curînd de un altul, apoi de încă unul și, în sfîrșit, de alte două explozii. În primul moment, mulțimea a rămas înmărmurită; apoi,

înțelegînd despre ce era vorba, oamenii au rupt-o la fugă, înnebuniți, dînd buzna în case, în pivnițe sau în curțile imobilelor. A fost o debandadă de nedescris, plină de strigăte îngrozite, de urlete de durere, a unor oameni care se călcau în picioare. În locul unde s-au produs exploziile, în bălțile de sînge, zăceau neînsuflețiți zeci de trecători, bătrîni, femei și copii, alcătuiind o masă înformă de cranii sfărîmate, brațe smulse și picioare zdrobite. Avioanele germane aleseseră pentru bombardarea acestui oraș — repetăm deschis — străzile cele mai frecventate, la ora la care erau pline de funcționari, precum și de copii, care se întorceau de la școală. Asemenea scene s-au

repetat aproape cotidian, timp de trei luni. Atacurile s-au extins asupra unor orașe de mai mică importanță și asupra unor sate, într-un mod cu totul inutil, fără nici un rezultat militar. Aceste atrocități români nu le vor uita niciodată. Într-adevăr, publicistul francez Maurice Muret era perfect îndreptățit cînd scria: „Încă ieri, obiect de admirație dacă nu de simpatie, Germania nu mai insuflă, azi, decît un sentiment de decepție și dezgust”.

Dar ca și cum bombele n-ar fi făcut destule victime, acestor instrumente de teroare li s-au adăugat altele. De la o vreme, s-a constatat că ulițele satelor și chiar potecile cîmpurilor erau pline de „obiecte pierdute”. Uneori erau pachete de ciocolată, cutii de bomboane sau alte dulciuri; alteori, erau găsite creioane, stilouri, batiste și chiar costume bărbătești, de damă sau de copii; într-un cuvînt, un adevărat „bazar” din care oamenii se repezeau să se înfrupte. Unii, mai scrupuloși, în special cei vîrstnici, duceau obiectele găsite la postul de jandarmi sau la primăria satului, unde erau păstrate pentru a fi înapoiate eventualilor păgubași. Alții, în marea lor majoritate copii, se grăbeau să mănînce bomboanele, ciocolata sau celelalte dulciuri și păstrau creioanele, batisatele etc. Or, după cîteva zile, s-a constatat, cu stupefacție, mai întîi ivirea unor cazuri de otrăvire în rîndul celor ce consumaseră respectivele dulciuri, iar mai tîrziu s-a observat apariția de epidemii în familiile unde fuseseră păstrate obiectele găsite. Alarmate, autoritățile au înțetit cercetările pentru descoperirea celor care „pierdeau” lucrurile respective; pe de altă parte, au trimis la laboratoarele chimice și bacteriologice eșantioane din aceste obiecte. Așa s-a constatat că ele erau „semănate” de avioane germane, sau de agenți inamici. Analiza în laboratoare a fost elocventă. Ea a relevat că în dulciurile găsite existau mi-

crobi de tetanos, antrax, holera și febră tifoidă¹.

Cît despre creioane și stilouri ele conțineau cantități apreciabile de exploziv, capabile, dacă nu să omoare, măcar să rănească persoanele care le minuiiau. Autorul acestor rînduri a avut ocazia să vadă asemenea „obiecte pierdute”, în luna octombrie 1916, la Prefectura Poliției Capitalei.

¹ Tuburi conținînd asemenea culturi microbiene au fost descoperite, de asemenea, ascunse în imobilele Legăției germane din București. La această anchetă au participat și reprezentantul guvernului Statelor Unite în România, precum și diferiți ziariști, printre care și Robert de Lezeau, corespondentul ziarului *Le Figaro* în țara noastră. Acesta a publicat un articol complet edificator în ziarul al cărui trimis era.

Vorbînd despre modul în care Puterile Centrale au înțeles să poarte războiul împotriva României, regele Ferdinand a făcut, la sfîrșitul lunii octombrie 1916, următoarea declarație corespondentului ziarului englez *Times* la București: „Serbia și Belgia au intrat în război fără să bănuiască cum vor acționa Puterile Centrale împotriva lor. România nu-și face nici un fel de iluzii, deoarece știe că inamicul nu-și va precupeți sacrificiile pentru a o șterge de pe harta Europei, așa cum a procedat cu Serbia și Belgia. Dușmanul vrea să se răzbune pe noi deoarece am îndrăznit

să îmbrățișăm cauza dreptății și să luptăm pentru eliberarea românilor din Transilvania. Aceasta s-a vădit încă din primele luni ale războiului. Capitala a fost bombardată neconținut de zepeline și avioane; sute de femei și de copii au fost uciși sau mutilați, pe cînd circulau pe străzi, fără nici o apărare. Pentru decizia justă luată de guvernul român, dușmanul s-a răzbuhat atacînd victime inocente. Dar efectul acestor acte a fost exact opus celui sperat de dușmani: a creat un sentiment de ură care a unit împotriva lor întreaga noastră națiune”.

Ceasul înaltelor răspunderi

MIRCEA DJUVARA

Încă din 1913, toamna, odată cu reînnoirea tratatului defensiv cu Puterile Centrale, Ion I.C. Brătianu „l-a prevenit pe reprezentantul Germaniei la București că, fără o schimbare radicală a atitudinii gu-

vernului de la Budapesta față de românii din Ungaria, nici un guvern român nu va avea forța să impună acest tratat opiniei publice române”¹. Re-

cunoașterea, ca îndreptățită, a agresiunii Austro-Ungariei, în 1914, împotriva Serbiei, ar

în acea lună, misivă trimisă în iulie 1914 de împăratul Franz Iosif al Austro-Ungariei lui Wilhelm II, împăratul Germaniei. Monarhul habsburg scria, printre altele: „Îmi este foarte penibil să vă spun că mă

În imagine: pe frontul biruințelor de la Mărăști — Mărășești — Oituz.

¹ La 17 mai 1919, presa pariziană a publicat o știre provenind din Basel, care reproducea o scrisoare inserată de revista *Deutsche Politik*

fi însemnat ca România să renunțe la visul de reîntregire a neamului. Agresiunea comisă de Imperiul habsburgic dovedea cu claritate că acesta exercita o amenințare tot mai gravă, dirijată, în special, împotriva micilor state cu care se învecina.

Neutralitatea — un zid protector

Bineînțeles că, încă de la începutul războiului, asupra României au fost făcute presiuni puternice, pentru a o determina să se alăture Triplei Alianțe. Dar țara noastră nu a cedat. În fapt, încă de la începutul ostilităților, ea a trecut de cealaltă parte a baricadei, pentru că, prin însăși declararea neutralității, ea a adus mari servicii Antantei. Neutralitatea României a contribuit la abținerea, pentru o vreme, a statelor balcanice [Turcia și Bulgaria] de a ataca puterile Antantei, care au avut, astfel, timpul să-și revină din șocul surprizei. „Neutralitatea României s-a opus, pe de altă parte, ca un zid protector, interzicând strategiei imperiale [austro-germane] orice ofensivă germano-bulgară reunită împotriva rușilor”, arată contele Czernin la 11 decembrie 1918, după capitularea Puterilor Centrale. Este, probabil, scria generalul francez Malletterre, în lucrarea *Études et impressions de la guerre*, că, dacă Germania ar fi putut să conteze pe ajutorul trupelor române și ale celorlalte state din Balcani, războiul s-ar fi sfârșit, destul de repede, în favoarea ei, cel puțin în Orient, datorită violenței și repeziciunii loviturii

indoieste de fidelitatea bunelor intenții ale unui vechi prieten, cum este Carol al României, dar acesta însuși a declarat, luna trecută, în două rânduri, ambasadorului meu că starea de spirit a poporului său este de așa natură încât nu știe dacă va fi în măsură să-și îndeplinească îndatoririle de aliat¹. În vara anului 1914, ziarul german *Magdeburger Zeitung*, din 18 iunie, scria că România se îndepărta de Puterile Centrale din cauza „opresiunii față de populația română din Ungaria”.

pe care ar fi dat-o. În sfârșit, dacă ni se permite să ducem la extrem o asemenea ipoteză, ne-am putea întreba dacă, într-o asemenea conjunctură, Italia ar mai fi luat atitudinea de mai târziu, intrând în război alături de Antantă.

Politica de expectativă, adoptată de România în prima parte a războiului, a constituit deci o atitudine utilă Antantei.

După intrarea Turciei și Bulgariei în război, România s-a găsit izolată, izolare completată prin ocuparea Serbiei. Lipsită de o serie de materii prime și neavînd o industrie puternică, țara noastră era în neputință să-și completeze preparativele militare. Datorită micșorării exporturilor, mijloacele financiare ale statului amenințau să se epuizeze. Dificultățile de import și de export s-au complicat prin cererile făcute de austro-germani pentru tranzitarea unor mărfuri prin teritoriul românesc. Cînd Turcia a intrat în război alături de Puterile Centrale, acestea au formulat în mai multe rânduri pretenția de a transporta, prin țara noastră, tunuri, muniții și misiuni militare de care Imperiul otoman avea nevoie. Cererile au fost însă respinse categoric¹.

Este inutil să descriem tensiunea puternică provocată de acest refuz și amenințările proferate de Puterile Centrale². Ele nu au ezitat să închidă frontiera cu România și, în septembrie 1915, chiar să trimită la graniță trupe germano-austriace, situație care a du-

rat pînă la intrarea noastră în război.

În vara anului 1916, cînd evenimentele militare păreau să se precipite, Antanta a considerat că România nu mai putea întârzia să intre în acțiune. Rusia și aliații săi au făcut cunoscut guvernului român că, dacă intervenția sa va continua să întârzie, Antanta se va considera eliberată de orice obligație în privința teritoriilor locuite de români care făceau parte din Austro-Ungaria. Această notificare echivala cu un ultimatum.

În noaptea de 27 spre 28 august, România a început ostilitățile. În cinci zile de la intrarea în război, armata română a fost aproape complet mobilizată. Efectivul ei total era de 800 000 ostași, dintre care 600 000 formau armata de operații. În plus, alți 200 000 erau chemați sub arme. În total, aproximativ 13 la sută din populație fusese mobilizată. „Acesta a fost un coeficient pe care celelalte state beligerante n-au putut să-l atingă decît după mult timp de la intrarea în campanie”, avea să scrie, în 1918, generalul român C. Găvănescu. Dar la sfârșitul verii 1916, Antanta s-a văzut în imposibilitatea de a pune în practică planul ofensivei generale, promise și pe care se bazuise intrarea României în război în acel moment. Astfel, ofensiva românească, care trebuia să se declanșeze în același timp cu punerea în mișcare a tuturor fronturilor aliate, s-a găsit, deodată, izolată și fără nici un sprijin. Armata austro-germană, destinată să-l înfrunte pe Brusilov, a fost completată în grabă cu divizii retrase de la Verdun, din Galiția și de pe Somme și îndreptată spre sud, împotriva românilor. Pe de altă parte, importanțele forțe comandate de Mackensen, renunțînd să atace armata de la Salonic, s-au întors cu violență către nord, asupra părții celei mai vulnerabile a frontului românesc. În acest fel, germanii au aruncat împo-

¹ Contele Czernin, ministrul Austro-Ungariei la București, a semnalat guvernului său, în numeroase rânduri, refuzul României de a permite tranzitul către Turcia. „În cursul unei lungi convorbiri cu regele — telegrafia el, la 18 martie 1915 — în legătură cu tranzitul de muniții spre Turcia, am constatat că Maiestatea Sa are o atitudine absolut negativă și că respinge orice propunere în acest sens”. Telegramme cu conținut asemănător au fost trimise și la 21 mai, 13 și 16 iulie 1915.

² Contele Czernin raporta, încă de la 2 decembrie 1914, ministrului de externe al Austro-Ungariei: „Azi, intrarea simțită a României este de partea Franței, iar ura împotriva Puterilor Centrale respiră din orice cuvînt pronunțat sau scris aici”.

Intrarea țării noastre în război a atras însemnate forțe inamice pe teatrele de operații românești, permițând importante succese ale Alianței. În imagini: trupele aliate ocupă Monastirul; declanșează o puternică ofensivă la Verdun; ocupă Gorizia, pe frontul italian, și Bagdadul pe teatrul de operații din Orientul Mijlociu

triva noastră mai mult de 41 divizii¹.

Condițiile intrării României în război nu se pretau însă decât la o ofensivă de scurtă durată, iar o eventuală defensivă pe un front atât de întins s-ar fi dovedit imposibilă. Armata română, scria în 1917 istoricul militar elvețian Egli, „era chemată să lupte, în același timp, împotriva austro-ungarilor, germanilor, bulgarilor și turcilor pe unul dintre cele mai întinse fronturi dintre toate cele care înșingerau globul”. Trebuie să reamintim că acest front avea aproape 1 500 km. Lungimea lui este mai evidentă dacă se ține seama că întregul front francez avea 700 km și era apărat de 4 milioane de oameni, că frontul italian, lung de 600 km, dispunea de un milion și jumătate de soldați, iar cel rusesc era aproximativ egal cu cel românesc, dar avea 4 milioane de luptători. Cum ar fi putut, România, cu o armată de operații de 600 000 oameni să-și apere, singură, frontierele?

Paratrăznetul român

Soarta armatelor noastre, prinse între două focuri, mult inferioare ca număr și mai ales ca dotare, era ca și pecetluită. Dar ostașii noștri n-au dat înapoi decât după trei luni de lupte defensive înverșunate, într-o bătălie inegală și neîntreruptă; o retragere de peste 350 km, în care l-a hărțuit pe dușman, și-a păstrat aproape toate rezervele in-

(Continuare în p. 35)

¹ Pentru a înțelege mai bine importanța acestor forțe, trebuie să amintim că ele reprezentau aproape o treime din trupele germane care operau pe frontul francez (125 divizii), o treime din cele austro-germane care luptau pe frontul rusesc (113 divizii) și mai mult decât numărul marilor unități austro-ungare de pe frontul italian (circa 35 divizii).

IN EXCLUSIVITATE PENTRU MAGAZIN ISTORIC

UN PRIETEN AL ROMÂNIEI: LORDUL THOMSON OF CARDINGTON

PETER G. MASEFIELD

Sîmbătă, 4 octombrie 1930. Înainte de a se urca la bordul dirijabilului gigat R-101, cu care urma să călătorească din Anglia în India, ministrul aviației în guvernul britanic, Christopher Birdwood Thomson lord of Cardington a înmînat un manuscris secretarului său care îl condusese la aeroport. Erau memoriile lui. În ultima clipă a renunțat să ia cu el caietul, deoarece și-a dat seama că, fiind prins cu alte treburi, nu va avea răgazul necesar pentru a revedea textul sau a scrie noi pagini.

La scurt timp după decolare, duminică 5 octombrie, puțin după ora 2.00, marea aeronavă, pare-se insuficient verificată, s-a prăbușit nu departe de locul numit Crève-Coeur, în apropiere de localitatea franceză Beauvais (departamentul Oise), în codrul Allonne; 48 persoane, printre care și ministrul britanic, și-au pierdut viața.

Secretarul a dus manuscrisul în biroul lordului Cardington de pe Whitehall — strada ministerelor aflată în centrul Londrei — și l-a lăsat într-o cameră unde, datorită unei coincidențe, în ultimele zile ale celui de-al doilea război mondial, a locuit Peter Masefield, fost vice-președinte al Consiliului Muzeului Amiralității, fost corespondent de război pentru aviație al săptămînalului Sunday Times în 1940-1943, apoi consilier al lordului Sigilului privat

pînă la sfîrșitul războiului, actualmente director general al transporturilor în comun londoneze. Printre hîrțile prăfuite, el a găsit o parte din filele vechiului caiet, a citit textul și, impresionat de tumultuoasa viață sufletească a autorului, s-a hotărît să adune o serie de date, precum și mărturiile celor care colaboraseră cu C.B. Thomson în decursul carierei sale militare și politice, sau îi fuseseră prieteni apropiați, pentru a-i întocmi biografia.

Întrucît Thomson a fost nu numai un apreciat specialist în problemele Balcanilor și, din 1915, atașatul militar britanic în România, ci și un devotat prieten al poporului român, căruia l-a dedicat volumul de amintiri Smaranda, Sir Peter Masefield, cu deosebită amabilitate, ne-a încredințat, după cîteva convorbiri despre proiectul său, unele fragmente¹ pentru cititorii noștri din lucrarea sa în manuscris consacrată prieteniei lordului Cardington cu scriitoarea Martha Bibescu: Catch the Sunlight (Prinde lumina soarelui). Despre Smaranda, Ramsay MacDonald, fost premier britanic și lider al partidului laburist, scria: „În 1926, el a publicat Smaranda, rezultatul multor ani de lucru și meditații, în timpul cărora numeroase pagini din manuscris au fost refăcute. În opera sa, lord Thomson își dezvăluie și mărturisește dragostea pentru România”.

Către sfîrșitul lunii februarie 1915, lordul Kit-chener, ministrul de război al Marii Britanii, l-a numit pe locotenent-colonelul C.B. Thomson în calitate de atașat militar, la București. Însărcinarea pe care trebuia să o ducă la bun sfîrșit era extrem

de delicată și, totodată, de maximă importanță: Thomson urma să contribuie la a convinge România, al cărei rege — Ferdinand — era de origine germană, să intre în război de partea Aliaților.

Cine era omul care se bucura de atîta încredere din partea guvernului englez și care avea să joace, după cum vom

vedea, un rol în evenimentele petrecute în România, în perioada anilor 1915-1917?

Christopher Thomson — Kit pentru cei apropiați — s-a născut la 15 aprilie 1875, la Nasik, districtul Bombay, în India. Făcea parte dintr-o familie de nobili englezi care îmbrățișaseră, generații de-a rîndul, cariera armelor.

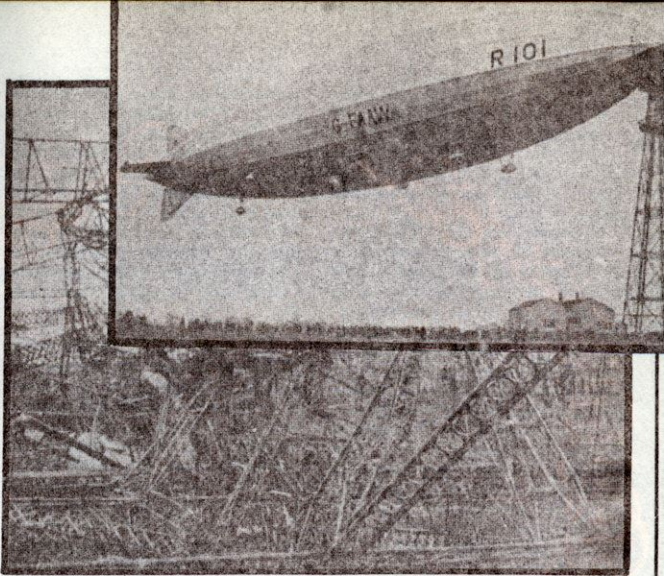
¹ Titlul aparține redacției Magazin Istoric.

Reîntors cu părinții în patrie, Christopher a urmat, conform tradiției, cursurile Academiei militare regale din Woolwich. La numai 19 ani a fost avansat locotenent în cadrul trupelor de geniu. A urmat o perioadă de temeinică instrucție militară, dublată de o înaltă specializare în domeniul armamentelor. Anii petrecuți în Africa de Sud, în timpul războiului împotriva burilor (1899-1902)¹, au fost hotărâtori pentru evoluția ulterioară a carierei sale militare și politice. Încă pe când lucra la secția de aerostate de pe lângă o unitate de artilerie, Christopher Thomson a fost atras de caracteristicile aparatelor „mai ușoare decât aerul”. Atunci s-a născut pasiunea sa pentru aviație, pasiune care l-a însoțit întreaga viață, conducându-l de două ori, în 1924 și 1929, până în postul de ministru al Aviației.

Tot pe atunci, într-o seară de februarie a anului 1900, întâmplarea a făcut ca Thomson să fie remarcat de șeful Statului major al armatei de uscat britanice, lordul Kitchener. Acesta a fost impresionat de energia și hotărârea cu care tânărul locotenent a intervenit pentru a reda circulației calea ferată sud-africană Kimberley-Mafeking, blocată în urma unui accident. Opt ani mai târziu, Kitchener și-a reamintit de Thomson — ajuns între timp maior — recomandându-l într-un post la Academia militară de la Camberley. A urmat o nouă și importantă numire, și anume aceea de observator militar al Marii Britanii pe lângă armata sârbă în timpul războaielor balcanice din 1912-1913. Un an mai târziu, maiorul Thomson se număra printre membrii statului major al forțelor expediționare britanice trimise în Franța, sub comanda feldmaresalului John French. În perioada retragerii de la Mons și a bătăliei de la Ypres², ca foarte bun cunoscător al limbii franceze, a îndeplinit și funcția de interpret principal al lui French în convorbirile acestuia cu generalul Joffre³.

¹ Magazin istoric, nr. 6/1970.
² La 22 aprilie 1915 a avut loc primul atac german cu gaze asfixiante, pe frontul din Flandra, la Ypres.

³ Magazin istoric, nr. 4/1968.

Colanțicul dirigibil R-101 înainte de decolare (sus) și resturile luxosului pachet aerian, șapte ore mai târziu, în localitatea Beauvais (jos)

„Oriunde se afla, era în centrul atenției, optimist, de o veselie cuceritoare, energic, deosebit de inteligent, atrăgea simpatia tuturor celor care-l cunoșteau” — scria despre Kit unul dintre prietenii și camarazii săi, locotenent-colonelul Edward N. Mosley: „cunoștea la perfecție câteva limbi străine și era capabil să discute, plin de vicioșie, despre orice subiect. Era un bun jucător de cricket și de golf, dar, mai ales, era tipul desăvârșit al militarului de carieră... Ceea ce îl făcea să se bucure de încredere și să fie iubit de oameni total deosebiți ca mod de viață și fel de a gândi, era o generozitate atât de ieșită din comun încât unii dintre prietenii lui cu greu puteau să-l înțeleagă. Avea o compasiune pentru semenii, care îl determina să facă tot ceea ce îi stătea în putință atunci când era solicitat”.

În 1915, a fost avansat la gradul de locotenent-colonel și, ținându-se seama de cunoștințele sale despre zona Balcanilor dobândite în perioada cît însoțise armata sârbă, lordul Kitchener l-a trimis în România ca atașat militar.

În drum spre București, locotenent-colonelul Thomson se gîndea, poate, la o întâmplare

petrecută cu ani în urmă, la Paris, în răstimpul unei permisi de câteva săptămîni, întâmplare pe care o consemnase pe una dintre primele file ale jurnalului său: „Astăzi după-amiază, pe cînd mă îndreptam agale, sub razele soarelui, spre Piața Concorde, am văzut o caleașcă elegantă oprită în strada Rivoli. În ea se afla o fată tină, o ființă radioasă, înveșmîntată toată în alb. Oh, neasemuit de strălucitoare fecioară! Rămasă, pentru totdeauna fără nume! Amintirea ei încă mă obsedează. Mă va urmări întotdeauna... Era atât de tină, prăspătă și înmiresmată ca un boboc de trandafir”.

În Bucureștii anilor 1915, la o serată dată în Palatul Cotroceni, Christopher Birdwood Thomson a crezut că o regăsise pe cea zărită în treacă la Paris. Era prințesa Martha Bibescu, una dintre cele mai fermecătoare și talentate scriitoare din vremea ei, care în biografia dedicată lordului Thomson, mărturisea că la anul evocat de ofițerul englez avea doar 9 ani și deci nu era făptura visată. Christopher Thomson scria și el poezii. Pasiunile lor comune au constituit baza unui temeinic și

⁴ Citat din Edgar Allan Poe — n.a.

îndelungate prietenii, pe care întortochierile vieții celor doi nu au putut-o zdruncina. Mărturie stau dedicațiile „Lui C.B.T.” ce apar pe multe din cărțile scrise de Martha Bibescu.

În România, C.B. Thomson a trebuit să dovedească mult tact pentru a face față intrigilor și influențelor germane. Cu personalitatea sa cuceritoare și vorbind o franceză elegantă, el a reușit să câștige încrederea regelui Ferdinand și a soției lui, Maria, nepoata reginei Victoria a Angliei.

Ca specialist în probleme militare, Thomson și-a dat repede seama că situația României era cu totul alta decât se credea la Londra. Armata, slab înzestrată, nu putea rezista implicării ei pe două fronturi — împotriva Austro-Ungariei dar și a Turciei și Bulgariei — ceea ce ar fi dus la un dezastru și la o grea responsabilitate pentru Aliați. Deși Ministerul de război englez nu prea a luat în serios avertismentele lui Thomson, el a reușit totuși, la 17 august 1916, să semneze, ca reprezentant al forțelor britanice, o convenție care prevedea, între altele, furnizarea de ajutor militar și în armament României.

În momentul ocupării unei părți a României de către Puterile Centrale, Thomson a condus personal operațiunile de distrugere a sondelor de petrol din Valea Prahovei, pentru a nu lăsa să cadă în mâinile inamicului aceste valoroase surse de combustibil.

În mai 1917, el a fost rechemat în Anglia. Un an mai târziu, promovat general de brigadă, a fost trimis pe lângă Consiliul suprem de război al Aliaților, de la Versailles, ca reprezentant al armatei britanice. I-a revenit însărcinarea deosebită de a duce la Mudros, prin Marea Egee, do-

cumentul cu condițiile puse de Aliați, privitoare la capitularea Turciei. La 30 octombrie 1918, Thomson se afla pe bordul navei engleze „Agamemnon”, ancorată în largul Mudrosului, unde a fost semnat armistițiul. De acolo s-a reîntors în Franța, rămânând la Versailles până după semnarea Tratatului de pace din iunie 1919.

După un sfert de veac petrecut în cadrul armatei, Christopher Birdwood Thomson începea după război, ca civil, o nouă viață. Cum era de așteptat, idealurile lui l-au orientat către Partidul Laburist aflat, în acea perioadă, în plină ascensiune. James Ramsay MacDonald — întâiul prim-ministru provenit din rândurile laburiștilor — scria despre el: „I-a trebuit un curaj deosebit pentru a începe o activitate în care nu avea nici experiența, nici relațiile necesare; se înscrisese într-un partid al cărui crez era considerat un blestem de către cerurile în care se învîrtește până atunci. Dacă la început opțiunea sa a fost privită mai degrabă cu surprindere, căldura și omenia lui, simpatia pe care o trezea, impulsul instinctiv de a apăra cauza celor slabi și oprimați — fie că era vorba de indivizi, fie de națiuni — sinceritatea dezarmantă și talentul oratoric au constituit calități curind apreciate la justa lor valoare”.

În 1922, a candidat în alegerile generale, dar a fost învins de reprezentantul conservatorilor. Un an mai târziu a eșuat din nou. Era mhnit, dar nu descurajat. Adevărată prietenă de nădejde, Martha Bibescu îi scria din România: „Speranță și perseverență, iată deviza noastră. Îmi plac vorbele lui Wilhelm Taciturnul, chiar dacă se cer rostite în șoaptă: *Nu trebuie să sperii când întreprînzi ceva, nici să obții succese ca să continui*”.

Cînd primul guvern laburist a venit la putere, în februarie 1924, Ramsay MacDonald l-a numit ministru al Aviației. Iată un portret al lordului Thomson din acea perioadă, trimis autorului de către Sir Henry Self, care îl cunoscuse îndeaproape: „Era un bărbat entuziast, energic și hotărât, dar cînd trebuia să ia o hotărîre lua în considerare și părerea celorlalți. Ca ministru, punea multă bază pe opiniile subalternilor — funcționari sau tehnicieni — pe care îi consulta pentru cele mai mărunte detalii. Lordul Thomson m-a impresionat întotdeauna prin judecata sa echilibrată și modul în care cîntărea opiniile pro și contra”.

Cu puțin timp înaintea dispariției sale, Thomson scria Marthei Bibescu: „Șomajul se accentuează [în Anglia] pînă la catastrofă. Și nu este o consolare să ne gîndim că America și Germania suferă mai mult ca noi. Există cîteva lucruri esențiale care nu merg în întregul nostru sistem, întrucît atît concepția liberului schimb, cît și cea a protecționismului, dau naștere aceluiași rezultate lamentabile”.

În 1929, alegerile parlamentare au fost din nou cîștigate de Partidul Laburist, C.B. Thomson fiind numit în postul pe care îl mai ocupase. Dar, în noaptea de 4 spre 5 octombrie 1930, un tragic accident a întrerupt viața unui om deosebit și o strălucitoare carieră, care-l destina unor roluri de prim plan.

Au rămas însă scrierile sale — ca și amintirile pline de venerație ale celor care i-au fost apropiați, consemnate, în marea lor majoritate, în paginile volumelor ce i-au fost dedicate postum.

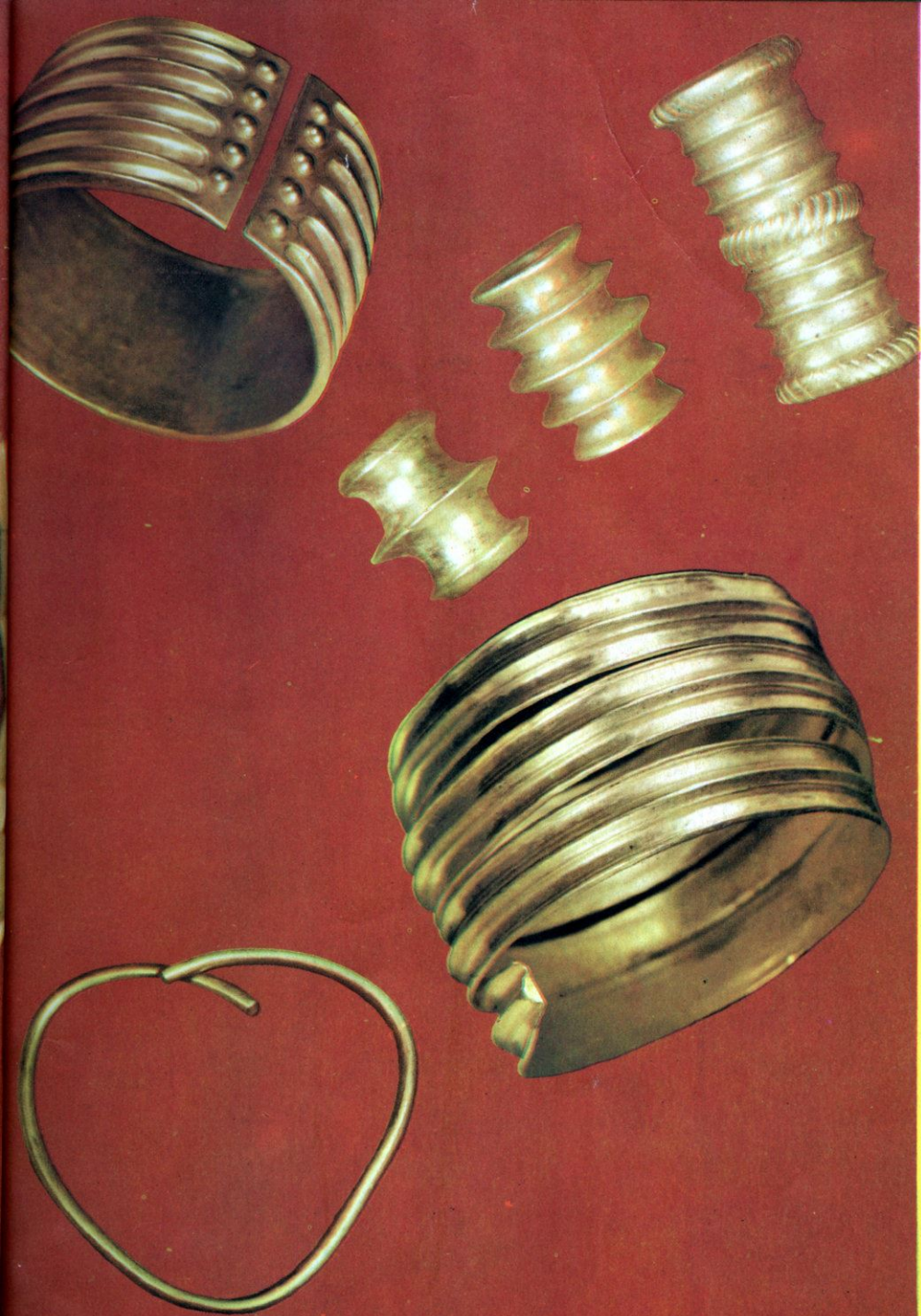
Introducere:
Cristian POIȘTEANU
Traducere:
Nadia
PANDREA-CUTCUTACHE

PLANSELE NOASTRE

①②③④ Alte imagini ale obiectelor ce alcătuiesc fabulosul tezaur de aur de la Hinova, ilustrînd priceperea și înaltul nivel artistic al meșterului autohton care le-a făurit (*Tezaurul de la Hinova*, p.4)

Al XV-lea Congres internațional de științe istorice

PRIETENIE, CĂLDURĂ, SOLICITUDINE

TARŌ NISHIUMI

Al XV-lea Congres internațional de științe istorice de la București, desfășurat în august 1980, continuă să trezească un larg ecou în rîndul participanților, care, odată întorși acasă, publică în revistele de specialitate impresii despre evenimentul la care au luat parte. De data aceasta, vă prezentăm gândurile unui istoric japonez, apărute în Revista Universității Keyo din Tokio.

În prima zi a lucrărilor, în cadrul ceremoniei de deschidere, desfășurată la Palatul Republicii, s-au citit mesaje din partea președintelui României și a UNESCO. Pe 11 și 12 august, diferite asociații afiliate la CISI au prezentat comunicări în cadrul ședințelor plene.

Începînd cu data de 13 august, în cadrul congresului s-au constituit trei secțiuni permanente. Participanții și-au ales în mod liber comunicările de auziat, prezentate în paralel, așa încît unii nu au putut urmări decît unul dintre referatele citite simultan, în săli diferite: Universitatea București (sediul central), clădirea veche a Universității, Palatul Republicii, Ateneul Român. Din această cauză, eu, de pildă, nu am putut lua parte la ședința din cadrul secției metodologice, la care și-a susținut comunicarea compatriotul meu, Yoshida Goro. Am asistat, în schimb, la subsecțiile de istorie modernă și contemporană. Pe lângă programul zilnic din cadrul lucrărilor reuniunii, gazele ne-au oferit ore de studiu în bibliotecă și excursii.

Limbile de lucru ale congresului au fost engleza, franceza, germana, rusa și spaniola, în care, cu excepția ultimei, s-a asigurat traducere simultană. În România, în afară de limba maternă, este foarte răspîdită franceza, o mare parte a populației folosind-o cu ușurință.

Pe 15 august a fost rîndul meu. În clădirea veche a Universității, la etajul IV, la secția de istorie modernă, începuse cu o zi în urmă dezbaterile unei teme foarte ample, despre gîndire și istorie. S-au prezentat comunicări și puncte de vedere foarte interesante. Mi-a atras atenția în mod deosebit expunerea *Gîndirea socială progresistă în estul și vestul Europei în sec. XIX și influențele acestei gîndiri* a profesorilor sovietici Kovalcenko și Kucerenco. Se făcuse seară deja cînd audiasem numai șase dintre comunicările înscrise însă lucrările au continuat. Cea de-a șaptea expunere, a academicianului sovietic Semionov, a fost foarte apropiată de conținutul intervenției mele, *Influența mișcării decembristilor asupra Franței*, de aceea comunicarea

mea nu a durat decît circa cinci minute.

Am ținut foarte mult să particip la două comunicări, cea a istoricilor din Zair, *Formarea elitelor indigene în țările decolonizate*, și a celor români, *Reformele agrare interbelice*. Din păcate ele s-au prezentat la secția de istorie contemporană, în aceeași zi în care mi-am susținut comunicarea.

Regret că, fiind absorbit de lucrările reuniunii, nu am putut vizita alte locuri din București în zilele congresului. Abia în ziua a șasea am plecat la Sinaia, aflată la trei ore distanță cu trenul de București. Un loc minunat, unde am văzut un castel și o mănăstire foarte interesante. Am jucat apoi tenis cu niște studenți din Timișoara. Seara, s-a organizat o recepție excelentă, dar, din păcate, eu a trebuit să mă reîntorc la București. Cred că am făcut-o atît datorită dificultăților mele de exprimare în limba franceză, cît și pentru că vroiam să mai discut cu specialiști participanți la congres.

(Continuare în p. 44)

ISTORIE ȘI GAZETĂRIE

Pe Olivier Todd l-am cunoscut — numai din citite, bineînțeles — pe la sfârșitul anilor '60 și începutul deceniului următor, grație impresionantelor sale reportaje de pe frontul din Vietnam, apărute în săptăminalul francez le *Nouvel Observateur*. Cunoștința personală a avut loc la mare distanță în timp, în aprilie anul acesta, cînd reputatul ziarist a făcut prima sa vizită în țara noastră.

Născut la 19 iulie 1929, la Neuilly-sur-Seine, Todd este un adevărat colecționar de grade universitare: licențiat în litere și diplomat în filologie la Paris, el este și Master of Arts (ceea ce echivalează cu o licență în arte) al prestigioasei universități britanice de la Cambridge. La *France Observateur* și la continuatorul acestui săptăminal, le *Nouvel Observateur*, el a făcut parte din categoria „marilor reporteri”, cutreierînd globul, urmărind în-deaproape istoria în devenirea ei, luînd contact și convorbînd cu principalele personalități ale epocii. În paralel, a fost co-

laborator regulat al B.B.C.-ului, iar în 1969 a devenit conducătorul uneia dintre cele mai apreciate emisiuni de televiziune franceze, *Panorama*. Din 1970, redactor-șef adjunct la *Nouvel Observateur*, el a trecut în 1977 la un alt săptăminal parizian de foarte mare tiraj, *l'Express*, în calitate de editorialist și membru al comitetului de redacție, iar apoi de redactor-șef adjunct al directorului.

În anii 1970-1980 a colaborat la diferite publicații din Anglia și Statele Unite, în 1975-1977 avînd rubrică permanentă la *Newsweek*, ediția internațională. Este autorul citorva romane: *Les Paumés*, *La Traversée de la Manche*, *L'année du Crabe*, *Les Canards de Ca Mao*; al unei biografii, *La Marelle de Giscard*, și al unei culegeri de articole, *Des trous dans le jardin*.

Așadar, un gazetar de talie internațională, dublat de un scriitor subtil și sensibil. Un excelent vorbitor, de asemenea,

așa cum a dovedit-o cu prilejul expunerilor sale de la Biblioteca franceză și de la Universitatea din București un vorbitor care a spus lucruri, interesante, pline de miez, pe tonul decontractat al celui care știe ce spune, cu ironia și autoironia omului de condei, conștient și de posibilitățile și de limitele profesiei sale.

După prima sa conferință, l-am interelat pe o temă care, dat fiind profilul revistei noastre, era inevitabilă:

— Ce părere are redactorul-șef al uneia dintre cele mai influente reviste franceze despre istorie?

— Port istoriei un foarte mare respect. După părerea mea, ea adaugă o dimensiune suplimentară și necesară actualității, deci prezentului — dimensiunea trecutului. O dimensiune care conferă adîncime, care ne ajută la înțelegerea fenomenelor contemporane și care ne oferă puncte de sprijin în experiența colectivă a fiecăruia dintre popoarele noastre și a omenirii în general.

— Prin urmare așa se explică atenția pe care *l'Express* o acordă acestor discipline?

— Da. Deși, țin să precizez, nu este numai punctul meu de vedere. La fel gîndesc și ceilalți membri ai redacției, începînd chiar cu directorul ei, Jean-François Revel, și cu președintele colegiului de redacție, Raymond Aron. Din păcate, economia revistei și foarte numeroasele domenii de viață pe care trebuie să le abordeze nu-i lasă suficient spațiu pentru muza Clio.

— Totuși întîlnim numeroase recenzii ale cărților de istorie, unele dintre ele — mai ales cele semnate de Max Gallo, el însuși un cunoscut is-

toric — adevărate articole pe teme de specialitate.

— Într-adevăr, într-o deprinderile noastre să nu-i lăsăm pe cititori să ignore nici o lucrare valoroasă de istorie care apare în Franța. Iar ultima parte a fiecărui număr, cea consacrată documentelor, constituie foarte adesea prilejul unor veritabile evocări istorice. Dealtfel cred cu încredere că presa scrisă nu este cituși de puțin amenințată de televiziune și are în continuare tot viitorul în față.

— Nu vedeți, așadar, nici o incompatibilitate între gazetărie și istorie?

— Nici una. Cu mențiunea că, după părerea mea, jurnalistică este o artă, istoriografia o știință. O știință cu care am, ca să spun așa, și legături de familie, întrucât propriul meu fiu, Emmanuel, i s-a consacrat cu pasiune. Cît despre rolul ei în educarea tineretului, el nu poate fi niciodată îndeajuns subliniat.

— De la acest moment încolo, discuția a luat o nouă întorsătură. Prea gazetărar pentru a mai răbda să răspundă unor întrebări, Olivier Todd a început să le pună el, pe ale lui: de cînd apare Magazin istoric, ce căutare are în rîndurile publicului cititor, care sînt preocupările de bază ale redacției, cine ne sînt colaboratorii... Acestui contrainterviu i-au pus capăt solicitările altora dintre cei care îl ascultaseră pe conferențiar. Din răspunsurile pe care a apucat totuși să le capete, Olivier Todd a tras o concluzie pe deplin justificată despre români:

— Adevărați îndrăgostiți de istorie!

Nicolae MINEI

CEASUL ÎNALTELOR RĂSPUNDERI

(Urmare din p. 29)

tacte, ceea ce i-a permis, după numai cîteva luni, să se refacă complet. Puține armate se pot mîndri, în împrejurări atît de nefavorabile, de a fi opus o asemenea rezistență ca aceea a oștirii române din august 1916 pînă în ianuarie 1917.

Prima perioadă a războiului dus de România a luat astfel sfîrșit. Operațiunile din august-decembrie 1916 pe frontul românesc au adus servicii mari Antantei, ajutînd-o să treacă mai ușor printr-o perioadă destul de grea și i-au facilitat o serie de succese importante. Întregul flanc stîng al armatei ruse a fost salvat prin intervenția românilor, forțele inamice care urmau să învaluiască trupele lui Brusilov fiind dislocate împotriva românilor. Pe de altă parte, armatele germano-bulgare din Balcani, care intenționau să atace și să arunce în mare corpul expediționar de la Salonic, s-au întors tot împotriva României. Generalul Sarraill n-a mai avut de ce să se teamă, ba chiar a cucerit orașul Monastir. De aceea, cunoscutul istoric francez Lacour Gayet a afirmat, pe bună dreptate, că „paratrăznetul” român a atras asupra sa loviturile ce urmau să se abată asupra Aliaților atît din nord, cît și din sud. Dar aceasta n-a fost totul. În Occident, francezii au obținut — în aceeași perioadă — o serie de victorii și, în special, strălucita revanșă de la Verdun; faptul că o parte din trupele germane din aceste sectoare au fost retrase și trimise împotriva românilor a contribuit, fără îndoială, la obținerea respectivelor succese. Simultan, italienii, nepresați de inamic, au înaintat pe frontul deținut de ei; în sfîrșit, englezii au cucerit mai ușor Bagdadul. Caracterizînd aceste evenimente, presa occidentală a scris că ceea ce „făcuse Belgia

în Occident, pentru puterile Antantei, România făcuse în Orient”. Ziaristul englez A.G. Hales nota că „puternicul ajutor adus Marii Britanii și aliaților săi de intrarea României în război a dus la salvarea situației în care ne aflăm”¹.

Reorganizarea armatei române a început în Moldova — dîrînd de la începutul anului pînă în primăvara 1917.

În noaptea de 24 iulie 1917, Armata 1 română a declanșat o ofensivă violentă în zona Mărăști, rupînd frontul inamic; trupele lui Mackensen s-au retras în debandadă. Lupta s-a întins în zilele următoare pe întregul front moldovenesc. Așa a început, în primele zile ale lunii august 1917, cea mai înverșunată bătălie de pe frontul oriental. Bătălia de la Mărăști-Mărășești-Oituz a fost cea mai importantă dintre cele care s-au dat în acea perioadă pe toate fronturile, iar victoria obținută nu a fost numai una românească, ci și un mare succes al întregii Antante. Subliniînd faptul, publicația engleză *Westminster Gazette*, din 1 septembrie 1917, scria că victoria românească a fost „una din cele mai mari din acest război”, iar generalul Scerbasev, comandantul forțelor armate rusești pe frontul românesc, o definea, într-un ordin de zi, drept „una din cele mai mari bătălii ale întregului război”. Referindu-se la pierderile germane, ziarul englez *Halifax Evening Courier* considera că acestea „nu pot fi comparate decît cu cele de la Verdun”.

¹ Iată, de asemenea, ce scria publicația engleză *Field*, la 17 noiembrie 1917: „Este nelindos că, atunci cînd, anul trecut, România a azvîrlit armata sa în balanța războiului, în deplină cunoștință de pericolul ce o așteptau, a salvat întreaga situație a Aliaților”.

ORIGINALITATEA SOCIOLOGIEI LUI GHEREA ÎN LUMINA UNEI CORESPONDENȚE INEDITE

Z. ORNEA

Prin bunăvoința prof. Henri H. Stahl ne-au parvenit relativ recent patru scrisori schimbate în anii 1924-1925 între Șerban Voinea și doi lideri ai Internaționalei Socialiste, avînd ca obiect de discuție opera și personalitatea lui Constantin Dobrogeanu-Gherea. Șerban Voinea, pe numele său originar Gaston Boeue (1893-1972), s-a aflat de prin 1922 în Franța pentru desăvîrșirea studiilor.

Șerban Voinea a crescut de tinăr în preajma lui Gherea, căruia îi datora inițierea în sociologia marxistă. În 1924 a scris, după cum se va vedea, un studiu pentru revista socialistă germană Kampf, preludiu pentru altele care să evidențieze originalitatea gândirii sociolo-

giste gheriste. Interlocutorii săi sînt Karl Kautsky (1854-1938) și R. Abramovitz.

Înainte oricărui comentariu, să reproducem textele în traducere românească (originalele sînt în germană). Dar, mai întîi, două precizări absolut necesare. Scrisorile lui Kautsky și Abramovitz reprezintă forma lor definitivă, așa cum a primit-o destinatarul român. Cele ale lui Șerban Voinea — tot în limba germană — sînt doar clornee-concept, găsite în arhiva sa (așa se explică unele corecturi pe text și puținele note de subsol). Nu credem însă că textul definitiv expediat de Voinea interlocutorilor săi a diferit de acesta pe care îl reproducem.

Să citim deci mai întîi textele:

Viena, XVIII, str. Haizinger, 47

Dragă tovarășe Voinea,

În ultimele săptămîni am avut foarte mult de lucru și abia astăzi am ajuns să vă scriu. Am citit articolul dv. și îl găsesc foarte important. După ce l-am citit, am întrebat redacția Kampfului de ce nu a acceptat articolul. Rezultă că s-a ivit din nou o mare neînțelegere. În fond, nu au vrut să respingă articolul, dar l-au găsit depășit în măsura în care nu conține nimic despre Rusia și învățămintele ruse. Desigur, nu putea să conțină, deoarece era vorba despre operele lui Gherea, care au fost elaborate înainte de revoluție [rusă]. Acum redacția este gata să publice articolul și mă bucur foarte mult că, în sfîrșit, publicul socialist german va face cunoștință cu scrierile acestui Dobrogeanu-Gherea, care dă așa de mult de gîndit, cu prietenul meu atît de înzestrat, a cărui dispariție mi-a provocat o atît de mare durere și care, în afara României, din păcate, este mult prea puțin cunoscut.

6 II, 924

Și eu cred că articolul ar câștiga foarte mult dacă, la nota 2 din subsol, unde îl amintim pe scurt, ași scrie mai mult despre personalitatea lui Gherea. Mențunea existență acolo, în forma actuală, nu este suficientă. Ar trebui totodată să indicăm că revoluția rusă nu a fost tratată de Gherea ar deveni neînțelesă și când a murit el. Prin asta reproșul că revoluția rusă nu a fost tratată de Gherea ar deveni neînțelesă. Masa cititorilor germani nu știe sau a uitat că Gherea nu se mai află printre cei vii.

În ceea ce privește observațiile dv. în legătură cu Introducerea lui Marx la critica economiei politice, cred că nu pot fi înțelese greșit când spuneți că teza lui de bază vine în contradicție cu evoluția României. Marx vorbește aici despre societatea burgheză în general, care cuprinde condiții economice decât Europa și nu despre faptul că, în fiecare stat, ar trebui să existe aceleași condiții economice pentru determinarea anumitor efecte. Este just din punct de vedere marxist doar atât, că rolul conducător în procesul de evoluție le revine țărilor avansate din punct de vedere marxist doar atât, că rolul conducător pot sări peste unele stadii, dar numai după ce aceste stadii au fost parcurse de alții, de la care cele înapoiate învață. Societatea, ca întreg, nu poate sări nici o etapă a procesului de evoluție. Și chiar salturile parcurse de țărilor respective, din cauza caracterului lor înăpoiat, sînt posibile numai în anumite limite.

Vă trimit înăpoi corecturile, poate mai adăugați câteva rînduri despre Dobrogeanu. Mi-am permis câteva corecturi cu creionul. Poate le acceptați.

Cu cele mai bune salutări, al dv. K. Kautsky

Șerban Voinea către Karl Kautsky

Mult stimată tovarășe,

Am primit scrisoarea dumneavoastră și vă mulțumesc foarte mult pentru eforturile pe care le-ați făcut. Din câte mi-a transmis tovarășul Kunfy, articolul ar putea să apară în numărul din decembrie sau ianuarie al Kampfului.

Din păcate, despre personalitatea lui Gherea nu am putut aduce mai mult, deoarece la Paris îmi lipseau toate datele necesare pentru asta. Sper ca mai târziu să pot realiza o vechi dorință a lui Gherea, și anume să pot edita în limba germană sau franceză teoria lui despre evoluția țărilor înăpoiate. Cu acest prilej mă gândesc să scriu despre biografia lui și despre contribuțiile lui teoretice. Această sarcină este însă, din două motive, grea. În primul rînd, pentru că Gherea niciodată nu a strîns la un loc teoria lui, ci a rîspîndit-o ocazional în diferite scrieri, astfel că va fi sarcina editorului să facă din asta un tot unitar. Pe de altă parte, problema pe care o tratează Gherea a fost supusă contestărilor din partea criticii burgheze, după moartea lui Gherea, astfel că o simplă expunere a unui loc a teoriei lui care nu ar lua în considerare problemele ridicate ulterior, nu este posibilă. Dar acum lucrez la reexaminarea părților (contestate) și cred că aș putea sluji cel mai bine memoriei lui Gherea dacă voi dezvolta în acest fel, în spiritul lui, întreaga problemă. În articolul pentru Kampf am încercat să arăt pe scurt cum este aplicabilă teoria lui Gherea despre trecerea la socialism, deși el a analizat numai trecerea la capitalism. Pot să-mi permit cu atât mai mult să consider că abordez problemele în spiritul lui, cu cit, scurt timp înainte de moartea lui, i-am expus ideile de bază, iar el le-a aprobat.

Kunfy a vrut să introducă în articol cite ceva despre revoluția rusă. Eu nu am fost de acord, fără a cunoaște în prealabil propozițiile; pe de o parte, nu vreau să accept nimic străin, pe care cititorul l-ar putea considera ca provenind de la Gherea, pe de altă parte, nu voiam să accept ceva care ar fi putut furniza argumente criticilor bolșevici sau burghezi. Dacă sînt necesare unele intervenții sau completări, acestea, desigur, vor fi făcute în mod vizibil din partea redacției.

Explicațiile dumneavoastră despre evoluția țărilor înăpoiate sînt în concordanță cu ideile de bază ale lui Gherea și m-a bucurat în mod cu totul deosebit să aflu părerea dumneavoastră despre această problemă atât de importantă pentru România. Sper că evoluția României, așa cum este schițată în articol, nu va apărea cititorilor Kampfului ca o contradicție cu marxismul, ci ca o latură deosebită a acestei învățăături.

Vă mulțumesc încă o dată pentru efortul pe care l-ați luat asupra dumneavoastră, precum și pentru corecturile dv. și rămîn, cu salut socialist, al dv.

Ș.V.

Berlin, 27 octombrie 1925

Paris, Domnului Gaston Boeue

Stimate tovarășe,

Într-adevăr, am primit scrisoarea dumneavoastră din 16, dar nu și numerele revistei Kampf pe care le anunțați în ea, din acest motiv nu mă pot pronunța asupra miezului chestiunii. Dar atât cit pot înțelege lucrurile pe baza succintelor dumneavoastră referiri, socot că criticii lui Dobrogeanu

sint într-o totală eroare atunci când ti reproșează că el și-ar fi împrumutat teoriile despre evoluția politică a României de la marxiștii ruși. Din câte cunosc eu, nici unul din „bătrînii” noștri, nici Plehanov și nici Axelrod, nu au scris vreodată ceva despre România (Axelrod, pe care l-am chestionat în mod special asupra acestui lucru, mi-a confirmat). Generația mai tîndră (Struve¹, Lenin, Martov, Potressov, Dan ș.a.) nici nu intră în discuție, întrucît este vorba despre lucruri, după cum spuneși, de acum 40 de ani. Cu alți mai mult, cu cît nici dintre cei tineri, din câte știu, nimeni nu a scris vreun articol temeinic despre România.

Despre teoria în discuție, ca atare, nu vreau să spun deocamdată nimic, pentru că aș dori să aștept Kampful. Mi se pare cam prea simplificată. Chestiunea cu teama de Rusia nu mi se pare foarte evidentă, deoarece și Bulgaria, care s-a aflat sub protectorat rusec, a dobîndit de asemenea instituții liberale, și aceasta de la însuși farul rus, care în propria sa țară a respins categoric orice fel de liberalism în legătură cu constituția de stat. Dar cum am spus, despre asta cu altă ocazie, odată mai tîrziu.

Pînă atunci, cu cele mai bune salutări, R. Abramovitz

Șerban Voinea către R. Abramovitz

Stimate tovarășe,

și văd că vienezii au omis să vă trimită numărul respectiv din revista Kampf.

Voi scrie din nou administrației și sper că de data aceasta o să vi-l expedieze. Observ toți din răspunsul dv. că eu în scrisoarea mea nu m-am exprimat suficient de clar. Nu era vorba de a fi dornic de a afla dacă marxiștii ruși au fost ei primii care să fi vorbit despre evoluția specială parcursă de România.

Criticii noștri consideră că ei au făcut acest lucru pentru Rusia și că Gherea s-ar fi inspirat din literatura despre Rusia. Iată de ce mie mi se pare că această afirmație nu este valabilă. Rusia ca atare era lipsită de instituții liberale, de aceea socot că nici Plehanov, nici Axelrod nu și-au pus problema cum anume se explică introducerea instituțiilor liberale într-o țară înapoiată, unde lipseau atât condițiile economice, cît și clasele care ar fi putut impune acest lucru.

De fapt este vorba de a ști dacă în general marxiștii ruși au încercat să explice posibilitatea introducerii instituțiilor liberale într-o țară în care lipsesc condițiile necesare. Întrucît o astfel de întrebare nu se putea pune pentru Rusia, care a trăit sub regim țarist, accept că Gherea în explicațiile sale cu privire la procesul românesc nu le-a putut afla în Rusia și nu s-a putut mulțumi să le adopte României.

Poate că următoarele detalii vă pot ajuta în formarea unei viziuni mai clare asupra lucrurilor: Gherea a polemizat cu partidul țărănist român și l-a acuzat pe teoreticianul lor de frunte (C. Stere, care, ca emigrant basarabean, a trăit în Rusia) că și-a împrumutat teoriile în țara lor de baștină. Acesta introdus în România, deși lipseau condițiile care le-au făcut plauzibile în țara lor de baștină. Acesta nu a știut să răspundă ceva mai bun decît că Gherea însuși nu a făcut altceva decît să și-a împrumutat teoriile de la adversarii narodnicilor. De atunci a intrat în uz repetarea de fiecare dată a acestei argumentări. Dar ea este falsă.

Bineînțeles, în problema dacă România va trebui să parcurgă drumul dezvoltării capitaliste, Gherea, Racovski s-au bazat pe faimoasa polemică rusească și i-au preluat argumentele. Dar nu în asta constă problema. Pentru că în afară de perspectivele dezvoltării viitoare, în discuție a stat și dezvoltarea petrecută în România.

Și în legătură cu trecutul Gherea a arătat că noi am parcurs o evoluție deosebită, că am apucat să asistăm la o revoluție a suprastructurii sociale înainte de a exista în țară structura economică corespunzătoare și că aceasta se poate explica numai prin influența capitalismului occidental. Aceasta a condus la faimoasa lui afirmație că forța motrice a țărilor înapoiate nu rezidă în primul rînd în tendințele de dezvoltare. Problema este mult prea încurcată pentru a putea fi expusă într-o scrisoare sau chiar într-un articol din Kampf. Din păcate, tovarășii noștri din străinătate nu sînt în situația de a putea urmări îndeaproape această polemică românească.

Din acest motiv nici nu cer să vă pronunțați personal în legătură cu justetea teoriei (dacă va fi posibil voi încerca să editez mai tîrziu o broșură în limba franceză sau germană, despre această problemă). Pînă atunci însă aș dori să aflu:

Dacă marxiștii ruși au încercat înainte de Gherea să explice introducerea de instituții liberale într-o țară unde lipseau premise pentru aceasta — sub influența capitalismului vest-european — și din asta să deducă o lege generală de dezvoltare a țărilor înapoiate, după care decurge procesul evolutiv al acestor țări să fie explicat prin evoluția economică externă?

¹ Care în anul '90 a fost marxist și social-democrat (nota lui R. Abramovitz, n.-Z.O.).
² Octombrie, după cum rezultă din scrisoarea lui R. Abramovitz, n.-Z.O.

În ceea ce privește observația dv. cu privire la influența rusească în Bulgaria, doresc să vă spun că problema nu-mi este necunoscută. Același lucru este valabil și pentru România. Și noi am stat mult timp sub ocupația rusească și generalii ruși au făcut mult la începutul secolului trecut pentru modernizarea principatelor române (în special Kiseleff). Prima noastră constituție în sens modern, Regulamentul Organic, a fost introdusă de ruși. Pe vremea aceea s-ar fi putut spune că ceva despre asta, lucru pe care l-a făcut, de fapt, Marx, în primul volum al Capitalului. Mai târziu, lucrurile au căpătat o și mai substanțială întorsătură și oamenii de stat români, cărora le-a fost teamă de Rusia mai mult ca de orice, au văzut în ultramodernizarea României unul din cele mai bune mijloace de a se deosebi pe cât posibil de Rusia, de a-și asigura sprijinul lui Napoleon III, care chiar atunci se afla sub zodia monarhiei liberale, încercând să-și asigure un sprijin în Occident împotriva puter- nicului vecin.

Oricum, problema principală rămâne prima întrebare pe care am tratat-o mai sus, la care vă rog să-mi răspundeți. Luna viitoare voi fi gata cu un material mai mare despre această problemă și v-aș fi foarte recunoscător dacă aș putea obține răspunsul dv. la timp, încă înainte de a preda materialul la tipar, ca să-l pot valorifica.

Mulțumindu-vă încă o dată, vă rămân îndatorat. Cu salutări socialiste, rămân al dumneavoastră,

[Șerban Voinea]

După cum se vede, acest schimb epistolar e incomplet. Ne lipsește, de pildă, conceptul primei scrisori a lui Șerban Voinea către Kautsky, la care acesta a răspuns în epistola din 6 februarie 1924. Și nici nu știm dacă frunzașul socialist german i-a mai răspuns lui Voinea. De asemenea, ne lipsește conceptul primei scrisori a lui Voinea către Abramovitz, la care acesta a răspuns la 27 octombrie 1925. Și, în sfârșit, nu dispunem de răspunsul lui Abramovitz la interesanta și amplă scrisoare a lui Voinea pe care am reprodus-o mai sus. Nu avem informații dacă Abramovitz l-ar fi cunoscut pe autorul Neoibăgiei. Cît privește pe Karl Kautsky, acesta nu numai că îl cunoștea pe Gherea, dar între ei se stabiliseră, de decenți, relații de amicală și afectuoasă stimă reciprocă. Se aflau și în corespondență. Prima scrisoare a lui Gherea către Kautsky, document ce nu s-a păstrat, e din decembrie 1894 (și ea semnalează mai vechi sentimente colegiale) iar ultima, recent descoperită și încă nedevenită publică, e din 9 octombrie 1919. Ni s-au păstrat și două scrisori de la Kautsky către Gherea (ele au fost publicate, dintr-o corespondență, fără îndoielă mult mai bogată, dar, după cît se pare, iremediabil pierdută).

Am insistat asupra acestor numai aparente detalii complementare, pentru că și ele evidențiază cît de mare era prestigiul lui Gherea în mișcarea socialistă europeană, deși lucrările

sale de căpătii, Neoibăgia și Asupra socialismului în țările înapoiate, nu au fost traduse în limbi de circulație internațională (în ultima sa scrisoare către Kautsky, aceea din octombrie 1919, Gherea îl informează că, în sfârșit, traducerea Neoibăgiei în franceză e definitivată și îl roagă să i-o citească și să-i găsească un editor. Dar, peste câteva luni, Gherea a murit și versiunea franceză a cărții a rămas, din nefericire, nepublicată). Opiniile lui Gherea despre aceste foarte importante chestiuni sociologice erau însă cunoscute în cercul restrîns al liderilor Internaționalii Socialiste, din referatele și intervențiile sale la congresele Internaționalei a II-a. Operele sale ar fi meritat un destin mai bun. Dacă ar fi fost traduse, ele ar fi intrat cu siguranță în bibliografia internațională a problemei, ca o însemnată contribuție originală la o dezbateră de mare interes științific și politic.

De fapt, cum se vede și din textele corespondenței de mai sus, interesul lui Voinea era fixat tot pe această contribuție sociologică marxistă originală a lui Gherea. Și avem temei să credem (printre altele, o mărturisește și Voinea într-un paragraf al scrisorii sale către Kautsky) că și autorul Neoibăgiei era încredințat că, în planul teoriei sociologice marxiste, contribuția sa cea mai semnificativă se înscrisese în imaginarea căii (limbajul actual al sociologiei ar utiliza conceptul de model) de evoluție specifică spre capitalism și socialism a țărilor agrare, mai puțin sau deloc

dezvoltate industrial. Ideea este un motiv ideologico-sociologic obsesiv în opera lui Gherea, putînd fi lesne detectată peste tot, de la Ce vor socialisții români? (1885-1886), la scrierile sale mai importante de pînă în 1910, la Neoiobăgia, la unicul dar extrem de densul studiu din 1911, Asupra socialismului în țările înapoiate, în scrierile din 1913-1915, pînă în cele două-trei intervenții finale din noiembrie 1919-martie 1920.

Nu e aici locul unei analize mai ample și mai adîncite a acestui idel-forță a operei lui Gherea. O voi întreprinde în monografia despre viața și opera lui Gherea pe care tocmai o redactez. Am mărturisit însă că și noi considerăm (la capătul unor lecturi repetate ale acestei opere și al unor îndelungate reflexii pe marginea ei) că ideea cardinală a operei lui Gherea trebuie căutată în această neconținută strădanie de a găsi, fundamenta și propune un model, socotit posibil, de evoluție a țărilor relativ mai puțin dezvoltate.

Era atît de încredințat de valabilitatea acestei idei, încît în Neoiobăgia și, un an după apariția acestuia, în amintitul studiu, i-a dat chiar forma concisă a unei legi. Să o reamintim, așa cum e consemnată în studiul din 1911. „În țările înaintate capitaliste, formele sociale urmează fondului social, în țările înapoiate, fondul social e acela care urmează formelor sociale“. Și mai încolo, cu un spor de lămurire, extinzîndu-i valabilitatea și pentru modalitatea trecerii acestor țări spre socialism. „Această lege, de dezvoltare a societăților înapoiate, care prezidează la transformarea lor în țări capitaliste, va prezida și la transformarea lor în țări socialiste. Cînd țările înaintate capitaliste, care dominează epoca noastră de dezvoltare a societăților omenești, care dau conținutul și caracter însăși acestei epoci, determină evoluția omeneirii și cată să prefacă țările rămase în urmă după chipul și asemănarea lor, — cînd aceste societăți se vor preface în societăți socialiste, atunci și societățile înapoiate, semicapitaliste, care nu-și vor fi dezvoltat încă toate condițiile necesare de viață pentru o societate socialistă ca cele dintîi, își vor adopta și ele și li se va impune și lor forma de organizație socialistă a societății“ (subl. lui Gherea).

Fără îndoială că un asemenea raport de determinare aproape cauzală între cele două tipologii de evoluție este excesiv și prezintă dezavantajul de a diminuea în importanță rolul forțelor de producție și, în general, al forțelor sociale interne. Obiecția aceasta a adus-o Lucrețiu Pătrășcanu teoriei lui Gherea în cu-

noscuta lucrare Un veac de frămîntări sociale. Apoi, cum se știe, din octombrie 1917 calea de evoluție spre socialism a țărilor mai puțin dezvoltate industrial a luat și alte întășișări. Fenomenul revoluției socialiste din Rusia e un exemplu concludent care demonstrează că teoria lui Gherea nu e lipsită de cusururi. Dar Gherea era un marxist de o mai veche formație (apropiat în convingeri de K. Kautsky), pecetea secolului XIX rămîind bine încrustată în cugetarea sa. De aceea, pentru a înțelege și a studia punctul său de vedere, trebuie să-l plasăm în epocă și să-l confruntăm cu altele asemănătoare.

Ne grăbim să adăugăm, de astă dată în sprîjinul efortului teoretic al lui Gherea, că întreg demersul său era pozitiv în sorginte și finalitate. Să nu ignorăm faptul, crucial în importanță, că prin întregul său edificiu teoretic Gherea voia să demonstreze rațiunea existenței mișcării socialiste în România și, în general, într-o țară fără o industrie dezvoltată. Aceasta într-o perioadă cînd, constant de la 1875 încocoace, cu deosebire de la abandonul „generoșilor“ din 1899, adversarii nu osteneau în a produce așa-zise „argumente“ potrivit cărora socialismul românesc e o plantă exotică, nefiind reflexul necesar al dezvoltării economice a țării. Gherea are deci meritul remarcabil de a fi elaborat și fundamentat o teoremă despre necesitatea și justificarea socialismului nu numai în România, dar în toate țările cu o fizionomie economico-socială asemănătoare. În aceasta constă tocmai funcția internațională a contribuției sale teoretice originale.

Nu ar trebui uitat însă punctul inițial (mai înainte amintit) al dezvoltărilor teoretice ghereiste. Efortul său teoretic în domeniul sociologiei a fost, inițial, circumscris la imaginarea unei căi specifice de evoluție spre capitalism a țărilor mai puțin dezvoltate, grevate de balastul unui puternic lest de relații feudale (implantate la noi pe o suprastructură capitalistă, Gherea a botezat acest ansamblu dizarmonic neoiobăgie). Pe Gherea l-a preocupat mult dacă, pornind de la tezele generale marxiste, punctul său de vedere nu e un act de dizidență reformistă sau de interpretare abuzivă. Și-a dat destul de repede seama că opiniile sale nu se îndepărtează de la marxism. Dimpotrivă, a înțeles că, păstrîndu-se pe acest teren al sociologiei științifice, îl aduce contribuții teoretice originale, de vreme ce se demonstrează valabilitatea căii propuse de el ca eficientă și în țările predominant agrare.

E adevărat că, și în acest caz, a legat procesul dezvoltării capitalismului în țările predominant agrare de evoluția țărilor evoluat industrial. Dar în acest caz, eroarea (survenită mai ales din exagerarea raportului de dependență) nu ni se pare prea exagerată. Gherea concepea fenomenul capitalist ca un ansamblu relativ coerent, ce își exercită funcțiunile în toate zonele sferelor sale de extensie care, cel puțin pentru spațiul european, e internațional. În aceste condiții, o țară agrară, fără pondere industrială, va resimți influența țărilor mai dezvoltate, fiind nevoită să se angreneze în circuitul internațional al relațiilor capitaliste.

Fiește, contradicțiile inerente între aceste lumi diferite nu erau ignorate (ba chiar relevante atent), exploatarea țărilor sărace de către cele bogate era condamnată. Dar Gherea a crezut că are dreptate (și a avut!) să considere că aceasta e calea necesară a dinamicii dialectice în țările agrare, că ele nu se pot menține la nesfârșit în stadiul eminenței agrare, ocolind capitalismul. La aceasta se rezumă, dealtfel, conținutul întreg al polemicii sale cu poporanismul și, prin extensie, cu toate teoriile agrarianiste (sau țărănistice) din sud-estul Europei. Că diagnozele și prognozele lui Gherea și-au demonstrat deplina valabilitate, azi o știm pe de-a întregul, verificând justetea lor teoretico-ideologică. În acest fel, teoria aceasta a lui Gherea se constituie ca o contribuție de reală originalitate la dezvoltarea marxismului. Și ea aparține unui cugetător marxist din țara noastră, este ivită din realitățile economico-sociale naționale. E un merit prețios care nu va putea fi niciodată elogiut cum se cuvine.

Să notăm în final că ne miră insistența cu care își interoga Șerban Voinea interlocutorii, dacă teoria lui Gherea are precedent undeva în estul Europei (mai ales în Rusia). Nu avea nici un precedent și era normal ca Voinea s-o fi știut. Și aceasta nu numai pentru că nicăieri nu a existat dizarmonia antinomie dintre formă (suprastructura politică burgheză) și fond (persistența în relațiile economice a unui oneros balast feudal), fenomen datorat prea bruscatei intrări în circuitul capitalist european. Pentru că nu exista în altă parte această stare atât de stridentă, gânditorii (chiar și cei marxiști) nu au putut cugeta despre ea. Destinul, de obicei foarte dur cu Gherea, i-a rezervat lui acest privilegiu. Și e datorită posterității să-l analizeze și să-l sublinieze ca semnificând unul dintre cele mai importante eforturi teoretice originale ale cugetării marxiste românești pînă în anul 1920.

CARTI SOSITE LA REDACTIE

INSTRUMENTE POLITICE-IDEOLOGICE DE PUTERE/1980-1984

INTRODUCERE ÎN ȘTIINȚA CONSTRUCȚIILOR DIN ROMÂNIA

● PROBLEME ALE ISTORIEI PATRIEI, A PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN.

Editura politică, București, 1981, 488 pp., 20 lei; teze și bibliografii în sprijinul învățămîntului politico-ideologic de partid.

● DOCUMENTA ROMANIAE HISTORICA, B. ȚARA ROMÂNEASCĂ. VOL. IV.

Editura Academiei, București, 1981, 430 pp., 32 lei; 297 documente interne din perioada 1536-1550.

● FILE DIN ISTORIA MILITARĂ A POPORULUI ROMÂN. VOL. VII, VIII, (coordonator de ediție general-maior dr. Ilie Ceaușescu).

Editura militară, București, 1980, 288 pp., 12,50 lei; 327 pp., 14 lei; studii și articole consacrate unor momente semnificative din trecutul oștirii române.

● MEMORIILE SECȚIEI DE ȘTIINȚE ISTORICE. SERIA IV. TOMUL IV.

Editura Academiei, București, 1981, 224 pp., 14 lei; comunicările prezentate în ședințele lunare ale secției de științe istorice a Academiei R.S.R. în anul 1979.

● Eliza Campus — DIN POLITICA EXTERNĂ A ROMÂNIEI. 1913-1947.

Editura politică, București, 1980, 636 pp., 27 lei.

● SCRISORI CĂTRE ION BIANU. VOL. V (ediție de Marieta Croicu și Petre Croicu).

Editura Minerva, București, 1980, 516 pp., 30 lei; corespondență primită între 1877 și 1933 de fostul director al Bibliotecii Academiei.

● AMINTIRI DESPRE IORGA. VOL. I (antologie și prefață de Ion Popescu-Sireteanu).

Editura Junimea, Iași, 1980, 196 pp., 7,25 lei; personalitatea marelui istoric român oglindită în 16 evocări memorialistice.

● William Marin — KURZE GESCHICHTE DER BANATER DEUTSCHEN.

Editura Facla, Timișoara, 1980, 248 pp., 12 lei; scurtă istorie a germanilor bănățeni.

● Matei I. Oroveanu — ÎNCEPUTURILE CREAȚIEI TEHNICE AERONAUTICE ROMÂNEȘTI.

Editura militară, București, 1981, 292 pp., 15,50 lei; pagini din istoricul științei și tehnicii din țara noastră între 1880 și 1918.

● Iacob Negruzzi — SCRIERI. VOL. I (text ales și stabilit, note, glosar de Andrei Nestorescu și Nicolae Mecu).

Editura Minerva, București, 1981, 928 pp., 40 lei.

● Prof. univ. dr. ing. Nicolae Leonăchescu — INTRODUCERE ÎN ISTORIA CONSTRUCȚIILOR DIN ROMÂNIA.

Institutul de construcții București, 1980, 320 pp., 16,50 lei.

CINE A FOST ZILOT ROMÂNUL?

MARCEL DUMITRU CIUCĂ,

Arhivele Statului București

În urmă cu mai bine de o sută de ani (în 1874), avocatul Petre Grădișteanu menționa, într-un articol publicat în Revista contemporană, existența unei cronică inedite ce cuprindea istoria Munteniei de la domnia lui Constantin vodă Hangerli până la revoluția lui Tudor Vladimirescu. În 1882 și 1883, Bogdan Petriceicu-Hasdeu publica această cronică în revista Columna lui Traian, iar anul următor și în extras, cu care prilej arăta că „cine au fost autorul nu se știe, căci Zilot Românul este înverdat un pseudonim, care înseamnă «Românul zelos»”.

În imagine: marele incendiu din 1847 care a mistuit o bună parte a Bucureștilor acelei vremi, inclusiv casa cronicarului Zilot Românul. A dispărut, astfel și portretul ce ne-ar fi îngăduit să-l cunoaștem chipul.

Scrisă la puțină ani după marea ridicare la luptă a lui Tudor, o altă cronică a lui, intitulată Jalnica cîntare a lui Zilot, dovedea că autorul ei a cunoscut bine evenimentele din 1821, chiar dacă nu a înțeles sensurile lor adînci. Zilot a rămas în istoriografie drept un iscusit portretist al domnului Tudor, căruia l-a recunoscut deosebitele calități: „Căci s-au întîmplat de l-am cunoscut, și cu adevărat avea omul și duh firesc și vorba lui puțină, și totdeauna pă gînduri; și cînd îl friga cărbunele ce-l avea ascuns în inimă, scăpa cite o vorbă desperată asupra tiraniei, dar de und' să-mi plesnească în capu-m[i], că el hrănește în duhul lui aceasta ce văzum. Ștîla și trebile războiului, căci fusese căpeteniele pandurilor în partea Craiovei, supt comandirii roșii [ruși], în răzmirița roșilor cu turcii (care s-au început la leat 1806 și

s-au isprăvit prin pacea ce s-au încheiat la București în leatul 1812) și, după vrednicia lui la treaba ostășească, îl făcură roși și porucic și-l dăduseră și cavaleria Vladimir¹.

Ca reprezentant al boierimii, cronicarul nu se declara de acord cu revolta lui Tudor. Zilot remarca totuși că ea era efectul cruntelor exploataări la care era supus poporul: „Deci acesta [Tudor], plecând din București... s-au dus drept la mănăstirea Tismana, în județul Mehedinți, și de acolo au ardicat cap, unind cu dînsul și o sumă de români mehedințeni, dînd și în public scrisori către norodul țării, că s-au ardicat

asupra stăpînirii, ca să facă mintuire, nemai-fiind de suferit ale ei jafuri și răotăți [s.m. — M.D.C.]. Care auzindu-le norodul, și adevărată fiind strigarea lui [s.m. — M.D.C.], căci săriseră stăpînitorii greci peste tot hotarul hrăpirei, pe dată s-au alăturat cu dînsul alți mulți, nu numai de la Mehedinți, ci și din celelalte părți ale Craiovei“. Bun patriot, Zilot considera domniile fanariote drept cauză a suferințelor poporului, salutînd cu bucurie reinstaurarea domniilor pămîntene, atît în Țara Românească, cît și în Moldova.

Un veac de căutări

Primul editor al cronicii lui Zilot, B.P. Hasdeu, subliniind că Zilot este, neîndoielnic, un pseudonim, deducea din stilul operei că autorul ei ar fi fost oltean. În 1885, Grigore Tocilescu², publicînd alte scrieri ale lui Zilot, ajungea la concluzia că numele cronicarului ar fi fost Ștefan Moru. „Cercetările ce vom face mai departe poate că vor arăta că m-am înșelat“, se arăta circumspect marele istoric. Într-adevăr, în martie 1890, într-o comunicare ținută în două ședințe succesive ale Academiei române, Grigore Tocilescu revenea asupra identității lui Zilot, afirmînd că numele său real era Ștefan Fănuță. Nici atunci însă, nici în anul următor, cînd a editat *Jalmica cîntare a lui Zilot*, Tocilescu nu a publicat motivele care l-au determinat să facă această identificare, ceea ce a făcut ca argumentele expuse de el în ședința Academiei să rămînă, practic, necunoscute. Acest fapt l-a îndemnat pe N. Iorga să noteze: „S-a propus cîndva, pe baza unei anchete, numele lui Ștefan Moru, apoi, în 1890, Tocilescu, care făcuse acea încercare de identificare, reveni asupra părerii dîntii, oprindu-se, fără să putem cunoaște motivele, asupra lui Ștefan Fănuță... E foarte puțin probabil să știm vreodată numele adevărat al Românului Zilot, al zelosului compatriot“.

Noi încercări de identificare a cronicarului a făcut Valentin Al. Georgescu care, ocupîndu-se de una din copi-

ile *Manualului de legi* din 1766 al lui Mihai Fotino, a descoperit că dedicația din fruntea acesteia, semnată „Ștefan Ioan“, era, cu unele mici deosebiri, identică cu două poezii ale lui Zilot Românul. Concluzia lui Valentin Al. Georgescu a fost că Zilot s-ar fi numit Ștefan Ioan Moru. Tot Ștefan Moru (sau Mora) a presupus că-l chema pe cronicar și profesorul ieșean N.A. Ursu. O identificare a făcut Al. Alexianu, considerînd că sub pseudonimul Zilot se ascundea T. Gh. Peșacov. Identificarea sa — publicată postum — nu ținea seama însă nici de biografia cunoscută a lui Peșacov, nici de datele autobiografice, presărate pretutindeni în opera lui Zilot.

Efectuînd la rîndul meu cercetări în diferite fonduri arhivistice, am constatat că în manuscrisul cu nr. 5149 de la Biblioteca Academiei R.S.R. se păstrează comunicările făcute de Tocilescu cu prilejul amintitelor ședințe din 1890. „Am făcut anul trecut — arată marele istoric, în cuprinsul lor — cunoștință doamnei Natalia Fănuță, muma d-lui major A. Fănuță. Întrebind-o dacă are documente vechi de familie, mi-a vorbit de soțul său, care a lăsat mai multe hîrtii într-un ghiozdan de mătase; mi-aduse ghiozdanul, d-asupra căruia citii aceste cuvinte: «La cei cu știință și nezavistnici [neștiutori]» și deschizînd, mare mi-o fost surprinderea cînd am recunoscut în manuscrisele și hîrțile din el aceeași mîna a lui Zilot și cu semnătura: «Ștefan Fănuță serdarul». Descoperirea era făcută“. [Într-adevăr, cum aprecia și Tocilescu, asemănarea celor două

grafii (a lui Zilot și a lui Ștefan Fănuță) constituia un element important în descoperirea identității cronicarului. Era însă posibil ca undeva, în opera lui Zilot, să rămînă o cît de vagă precizare referitoare la numele său, ori a unei rude apropiate. Iată că și această dovadă există!

„Eu sînt altul la vedere și altul întru ascuns“

Într-una din scrierile lui Zilot, intitulată *Domnia a treia a lui Alexandru vodă Suful ce i se zicea și Dracache*, se găsește o însemnare: „Atunci, aflîndu-mă pus și eu de o rudă a mea, om cinstit și cu fire bună“. Cuvintele „o rudă a mea“ erau scrise de-asupra rîndului, care fusese șters. Edițiind manuscrisul, Grigore Tocilescu a încercat — așa cum reiese din aparatul critic ce însoțește textul — să descifreze cuvintele șterse, dar n-a putut citi decît „cumnatul meu“. Cine era acest cumnat i-a fost imposibil să descifreze.

Am reluat, la rîndul meu, manuscrisul lui Zilot supunîndu-l unei operații tehnice, a-nume fotografierea la raze infraroșii. Sub ștersătură a putut fi citit cu destulă ușurință numele Fota[che] Prisiceanu. Așadar, Zilot avea un cumnat, al cărui nume era Fotache Prisiceanu! Desigur, numele adevărat al cronicarului tot nu ne era dezvăluit, dar acum cercetările puteau fi continuate în arhivă, de astă dată urmărind menționarea în documente a acestui Fotache Prisiceanu. Și, iată, într-un document din 10 mai

¹ Ordinul Vladimir — înaltă distincție rusă acordată pentru fapte de bravură.

² *Magazin istoric*, nr. 6/1980.

1837, pasajul care oferă cheia identificării lui Zilot. „Viind soru-mea — se spune în document —, dumneai Zmaranda Prisiceanu, soția răposatului Fotache Prisiceanu biv căpitan za lefecii...” Documentul este semnat de „Ștefan serdar”, împreună cu doi martori. Așadar, cumnatul lui Fotache Prisiceanu se numea Ștefan serdarul, cel care în scrierile cronicărești se autocointitula Zilot Românul. Or, Ștefan Ioan Fănuță era serdar încă din 1827. Identitatea este probată nu numai de această înrudire, ci și de grafia foarte asemănătoare cu unele scrieri aparținând lui Zilot.

Odată identificarea făcută, s-a reconstituit pe baza informațiilor furnizate de documentele de arhivă datele biografice ale lui Ștefan Ioan Fănuță și să vedem în ce măsură ele coincid cu elementele autobiografice strecurate în opera lui Zilot.

Cum reiese din catagrafia orașului București pe anul 1838, „dumnealui Fănuță” avea, la acea dată, 50 ani. Cifra este în perfectă concordanță cu cea dintr-o poezie datată de cronicar cu 5 mai 1840, în care Zilot consemna că la acea dată împlinise 52 ani și 6 luni. Se născuse, așadar, prin 1787-1788.

La 15 ani, Ștefan Ioan Fănuță a intrat în slujbă la clucerul Ștefan Conduratu, un cunoscut jurist al vremii. În 1811, se afla tot în serviciul acestuia, la acea dată terminând de copiat *Manualul de Legi*, pe care l-a dedicat, stăpînului său.

Trei ani mai târziu, Ștefan Fănuță ieșise din slujba lui Conduratu; era cunoscut sub numele „Ștefănică logofătul” și căpătase probabil o dregătorie ce îi aducea oarecare venituri, de vreme ce îl împrumutase pe un anume Gheorghe Săvescu cu 1 000 lei. În anul 1815 apare în documente ca pitar, iar în 1817 cînd cumnatul său îl ruga să-i cumpere o slujbă, era deja medelnicer.

În anul 1821, puțin înainte de 15 mai, Ștefan Fănuță, de teama intrării turcilor în București, s-a refugiat în Transilvania, așezîndu-se, împreună cu un băiat al său și cu doi servitori, în satul Turcheș. Faptul că

în Transilvania l-a însoțit numai băiatul demonstrează că la acea dată era văduv. În iunie 1828, băiatul i-a murit, fapt ce reiese dintr-o poezie inedită a lui Zilot: *La mormîntul unui născut fiu al meu, Costandin, stihuri ca despre partea lui. 1828 iuniu*.

Reîntors în țară în toamna anului 1822, Fănuță avansa treptat și pe treptele ierarhice ale boierimii. Medelnicer la 1821, el era în 1825 epitrop la Departamentul Obștirilor (Cutia Milelor), funcție pe care o împărțea cu Răducanu Trestianu. La 23 septembrie 1827, domnul Țării Românești, Grigore Dimitrie Ghica l-a făcut serdar, iar cîțiva ani mai târziu a intrat în categoria boierilor înalți, căci semna „biv vel serdar”. Înainte de 1831, s-a căsătorit a doua oară, dar soția, Hrisi, i-a murit după numai trei ani de căsnicie.

După 1831, Ștefan Fănuță a făcut parte din primul Sfat orășenesc ales în București și a fost președinte al Tribunalului Polițienesc București. În septembrie 1836, din pricină că nu s-a supus prevederii Regulamentului Organic de a jura pe *Evangelie* că va păzi dreptatea, ca slujbaș al țării, a fost îndepărtat din slujbă, fapt ce l-a afectat foarte mult.

Din catagrafia pe anul 1838, reiese că la acea dată era căsătorit cu Natalia Fănuță — probabil de mai mulți ani, căci la acea dată avea un băiat, Iancu, de 2 ani și o fată, Safta, de 5 ani. La 3 septembrie 1843 i s-a născut al treilea copil, Athanasie, ajuns maior, comandant al Divizionului de jandarmi București și mare meloman (o vreme a luat în concesiune Opera din București). Ștefan Ioan Fănuță a murit în 1853, fiind îngropat la 13 noiembrie, la biserica Negustori din mahalaua Vergului, unde locuise pînă la marele incendiu ce mistuise Bucureștii în 1847, cînd i-a ars casa, și odată cu ea și portretul ce ne-ar fi dezvăluit chipul cronicarului.

Aceasta este, succint, biografia lui Ștefan Ioan Fănuță, cunoscut din scrieri sub numele de Zilot, cel care mărturisese într-un vers inedit: „Eu sînt altul la vedere și altul întru ascuns”.

PRIETENIE, CĂLDURĂ, SOLICITUDINE

(Urmare din p. 33)

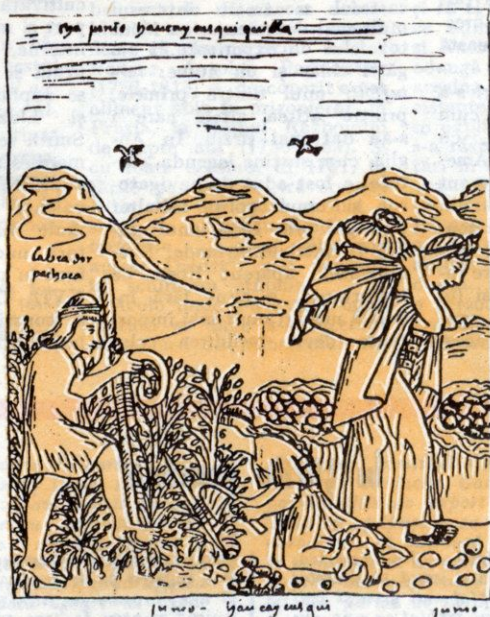
Pe 17 august, la Palatul Republicii, a avut loc ultima reuniune plenară, condusă de profesorul Mihnea Gheorghiu. Au prezentat mesaje fostul președinte al CISI, Karl Erdmann, fostul secretar general, Michel François, noul președinte ales, Alexander Gieysztor, iar istoricul român Virgil Cândea a susținut o conferință despre poporul român în contextul istoriei universale. În circa 30 minute, ni s-a prezentat, în limba franceză, cronica luptei poporului român pentru idealul de libertate și independență.

Am înțeles astfel rolul și locul țărilor mici, forța de care dau ele dovadă. În acest sens, mă gîndesc și la două articole apărute în revista japoneză de studii istorice, cu prilejul aniversării, în 1977, a centenarului independenței de stat a României: *Conștiința istorică a poporului român și formarea națiunii române*, de Fl. Constantin, și *Dobîndirea independenței în 1877*, de D. Berindei. Ele au dat Japoniei o perspectivă asupra rolului jucat de poporul român în războiul ruso-romano-turc.

Revenind la al XV-lea Congres, una dintre concluziile la care am ajuns privește rolul jucat de cunoașterea limbilor străine în apropierea dintre cercetătorii din diferite țări, problemă care pe noi, japonezii, ne afectează foarte mult. În al doilea rînd, așa spune că noi știm foarte puțin despre istoria Europei de Sud și Sud-Est, de aceea mă gîndesc că ar fi bine ca, pe viitor, asociația japoneză de studii istorice să-și propună și să realizeze un program mult mai cuprinzător în această direcție. Am în vedere o înviore, un nou impuls dat cercetărilor în domeniul în discuție.

Cît privește România, gazda acestui congres, trebuie să remarc prietenia, căldura, solitudinea cu care am fost înconjurați, atît în sălile reuniunii, cît și în afara lor.

În românește de
Emilian STANCU

DRUMUL CARTOFULUI

FERNAND BRAUDEL

Continuăm serialul început în nr. 3/1981 al revistei noastre cu odiseea de-a lungul secolelor a unei plante de bază din alimentația omului modern: cartoful.

Titlul și subtitlurile aparțin redacției.

Mai important decît

Invincibila Armada

Prezența cartofului a fost semnalată încă din mileniul 2 î.e.n. în Anzi, la înălțimi

la care porumbul nu rezistă. În aceste zone, el a reprezentat singura resursă, conservîndu-se de obicei prin uscare, pentru a se păstra cît mai mult.

Răspîndirea cartofului în Lumea Veche a fost un proces tot atît de lent, dacă nu chiar mai lent, ca și al porumbului. Spre deosebire însă de porumb, cartoful nu a fost unanim acceptat, China, Japonia și țările musulmane rămînînd total refractare la noua cultură. Ea a avut succes doar în America și, mai ales, în Europa, unde a produs o adevărată revoluție.

Economistul german Wilhelm Roscher (1817-1894) susține chiar — exagerînd fără îndoială — că noua cultură ar fi fost unica explicație a exploziei demografice înregistrate la acea epocă în Europa. În realitate, cartoful poate fi considerat cel mult una dintre cauze, Europa cunoscînd o creștere evidentă a natalității cu mult înainte de introducerea culturii acestei plante. În 1764, un consilier al regelui Poloniei declara: „Ar fi bine dacă am introduce [în țara noastră] cultura cartofului, care la noi este aproape

necunoscută". În 1764, numai coloniștii germani cultivau cartofi în împrejurimile Petersburgului. Or, în Rusia, în Polonia și în celelalte țări din Europa, populația crescuse cu mult înainte de această dată.

Răspîndirea noii culturi s-a realizat foarte încet, așa cum s-a întîmplat, de fapt, cu toate culturile aduse din America. Deși spaniolii au cunoscut cartoful în Peru, încă din 1539, și deși cei care s-au ocupat de aprovizionarea cu cartofi uscați a indienilor care lucrau în minele din Potosi (în Bolivia) erau negustori spanioli, totuși descoperirea aces-

tei noi plante alimentare nu a avut consecințe imediate în Peninsula Iberică. În Italia însă, mai receptivă din cauza populației mai numeroase, cartoful a trezit interesul mult mai devreme; s-au făcut tot felul de experiențe, i s-a găsit chiar și un nume: *tartuffoli*, unul dintre primele, printre altele altele care i s-au dat mai târziu. În Anglia, cum susține legenda, cartoful a fost adus de navigatorul și omul politic Walter Raleigh, prin 1588, anul creării Invincibilei Armade. Evenimentul, aparent lipsit de importanță, a avut fără îndoială urmări mult mai importante decît întîlnirea celor

două flote dușmane în apele Mării Minecii și Mării Nordului.

Și, deși inițial planta a fost cultivată mai ales pentru export și mai puțin pentru piața internă, ea s-a impus pînă la urmă și în această țară. Așa se explică de ce economistul și filozoful englez Adam Smith se plîngea de disprețul manifestat de englezi față de alimentul menționat, a cărui valoare dietetică fusese de mult verificată în Irlanda, țară unde cartoful a ajuns încă în prima jumătate a sec. XVII. Consumat cu lactate, a constituit în sec. XVIII hrana aproape exclusivă a oa-

În țările române

Original — cum am văzut — din America, cartoful a găsit în Europa o nouă și deosebit de primitoare patrie. Acceptat mai greu și mai mult de nevoie, el s-a impus treptat ca una din principalele culturi alimentare. Potrivit datelor cuprinse într-o monografie consacrată acestei plante, apărută sub redacția dr. doc. Ecaterina Constantinescu, terenurile ocupate cu cultura cartofului pe continentul european reprezintă 70 la sută din suprafața totală destinată pe glob acestei plante.

În țările române, cultura cartofului a început să fie mai binecunoscută spre sfîrșitul veacului XVIII și începutul celui următor, poate chiar mai devreme, mai întîi în Transilvania, unde a venit din Austria și Ungaria sau — cum susțin unii specialiști, care iau drept argument numele plantet, inclusiv denumirile pe care cartoful le are în diferite părți ale țării noastre — din Germania. În 1814, Transilvania a traversat un an de foamete, ceea ce a avut drept efect și diminuarea simfioare a efectivelor de animale. Pentru a face față crizei, guvernatorul Transilvaniei a întreprins o acțiune susținută în sprijinul cultivării cartofului, îndeosebi în cuiburi, operație care se poate executa fără animale de muncă. Cultivarea acestei plante a luat astfel avînt, îndeosebi în județele Brașov, Covasna și Ciuc.

Din Transilvania, cartoful a trecut în celelalte două țări române. În Moldova a început să se cultive pe scară tot mai largă, în timpul domniei lui Șeriat Calimachi (1812-1819), însuși domnitorul îngrijindu-se de această extindere. Pentru a înăruma pe sărani în legătură cu metodele cerute de noua cultură, au

fost trimiși la sate oameni pricepuți. Domnitorul s-a îngrijit și de traducerea din limba greacă a unei broșuri cu titlul *Învățătura sau povățuirea pentru facerea pîinii din cartofle, care a fost tipărită la Iași, în 1818.*

În Muntenia, cartoful a început să fie cunoscut în timpul domniei lui Ioan Caragea (1812-1818). Într-o cronică consacrată acestei domnii se vorbește despre vînzarea de cartofi în piețele Bucureștilor, ca și de cultivarea lor în grădinile din jurul Capitalei.

Odată introdusă în cultură, noua plantă alimentară a început să fie apreciată din ce în ce mai mult, ocupînd, în diferite zone ale țării, suprafețe tot mai întinse. În unele părți s-a trecut la cultivarea în intercalare cu porumbul, rezultatele obținute dovedind că aceste două plante fac, cum se spune, casă bună.

Și fiindcă am amintit de porumb — al cărui drum la scară mondială l-am urmărit în numărul trecut al revistei, prin intermediul unui fragment reprodus tot din lucrarea istoricului francez F. Braudel — să ne oprim asupra cîtorva date care profilează și traiectoria acestei plante — porumbul — în țările române.

Specialiștii consideră că porumbul a fost introdus în agricultura românească în veacul XVII. În lucrarea *Cultura porumbului*, de prof. dr. ing. T. Mureșan, dr. doc. Gh. Sipoș, dr. ing. Fl. Paulian și dr. ing. I. Moga, este indicată ca perioadă de început a culturii porumbului în Moldova domnia lui Constantin Duca (1693-1695). Afirmția se bazează pe o cronică scrisă de Nicolae Costin și reprodusă în *Letopisețele lui Mihail Kogălnițan*.

menilor din popor. Cu tot succesul răsunător de la început, acest mod abuziv de alimentație a sîrșit prin a provoca o adevărată catastrofă¹.

În Franța, cartoful a pătruns mai tîrziu decît în restul Europei; au făcut totuși excepție regiunile Dauphiné, Alsacia — unde s-a cultivat încă din 1660 — și Lorena, unde a început să se planteze cam prin 1680 și unde, în 1787, a devenit hrana principală a țăranilor.

¹ Este vorba despre marca fao-mete a cartofului din anii 1845-1847, cînd Irlanda a trebuit să devină consumatoare de porumb (*Magazin istoric*, nr. 5/1981).

Plugul în locul sapei

În schimb, în Elveția, Suedia și Germania, cartoful s-a bucurat de un succes deosebit. Nu trebuie să ne surprindă deci că farmacistul militar francez Antoine Parmentier (1737-1813) a descoperit acest aliment abia în prizonierat, în Prusia, în timpul Războiului de șapte ani (1756-1763). Și cu toate acestea, în 1781, în Țările pe care le traversează Elba, nici un valet și nici o slugă nu acceptau să mănînce *tartoffeln*; „Lieber gehn sie ausser Dienst“, mai degrabă își schimbau stăpînul.

Acolo unde s-a extins noua cultură și unde s-a încercat să se facă din tuberculul mi-

raculos un concurent al pîinii, s-au înregistrat, de fapt, serioase rezistențe. S-a spus că folosirea cartofului în alimentație propagă lepra; s-a spus și că el produce balonări, ceea ce admite, dealtfel, în 1765 și Enciclopedia franceză, care adaugă însă: „Dar ce înseamnă acestea pentru organismele rezistente ale țăranilor?” Așa se explică de ce noua cultură s-a răspîndit mai ales în acele țări în care a fost impusă de situații mai mult sau mai puțin dramatice. De spectrul foamei, de exemplu, așa cum s-a întîmplat în Irlanda, unde același petec de pămînt producea, în grîu, hrană pentru o persoană iar, în cartofi, pentru două persoane. De spectrul foamei, dar mai ales de

niceanu. În cronică respectivă, în partea consacrată domniei lui Constantin Duca, se spune: „În zilele acestui domn... s-au scormit un obicei pe vite, văcărițul, de au dat toți cîte un zlot de bou, de vacă... și s-au mai scormit și alt obicei cîte 2 orți de pogan de pe popușorii, că acum la oameni se împușinasă boii și sărăcimea cită era în țară de-și făcea ogoare cu safa, prin păduri și prin siliști pe sub păduri, de semănau popușorii și cu acea hrană se ținneau”. Cronică respectivă menționează în continuare că, la scurtă vreme, birul a fost desființat, deoarece existența lui determinase reducerea suprafețelor cultivate. Dar atît introducerea cit și anularea birului constituie o dovadă că la acea vreme porumbul devenise o cultură importantă și larg răspîndită în Moldova, din moment ce stăpînirea îi acorda o atît de mare atenție.

În Țara Românească, după opinia majorității specialiștilor, cultivarea porumbului a început cu aproximativ 50 ani mai devreme, răspîndirea acestei plante producîndu-se de la sud la nord, spre Moldova. Cît privește Transilvania, se consideră că porumbul a început să fie cultivat în anii domniei principelui Gheorghe Rákoczi I (1630-1648).

Cultura porumbului s-a răspîndit foarte repede în Țările române. Pe lângă multiplele avantaje economice pe care le aduce această plantă, extinderea ei s-ar fi datorat, cum sublinia Nicolae Iorga, și faptului că Poarta otomană nu pretindea (și dealtfel nici nu i se oferea) porumb în cadrul tributului plătit de Țările române. În această situație, cultivatorii puteau, deci, dispune mai liber de recolta lor, inclusiv pentru a exporta unele cantități, chiar dacă astfel se încălca monopolul pe care otomanii îl impuseseră asupra comerțului exterior al țărilor românești. Sînt semnificative în această privință unele date cuprinse în rapoartele întocmite în anul 1830 de către doi dregători

moldoveni, vornicul Costache Conachi și vistiernicul Iordache Catargiu, în legătură cu posibilitățile de export ale țării. După ce se arăta că „păpușorii, ca o hrană ce este a obștii norodului, să lucrează prin toate finiturile”, se menționa că de multe ori cînd a fost lipsă de porumb în Transilvania și Bucovina, s-a exportat din partea de nord a Moldovei. În același timp, se preciza că astfel de vînzări nu aveau loc în fiecare an, ci la interval de patru-cinci ani, cînd în Transilvania și Bucovina nu rodeau secara și orzul. Dat fiind că, exceptînd anii secetoși, consumul intern nu absorbea toată recolta, boierii și arendașii aveau producția de la un an la altul, uneori cîte zece ani la rînd, făcînd mari stocuri. În Moldova, cultura porumbului atinsese deci un asemenea stadiu încît, în anii normali, recoltele depășeau cerințele interne, creîndu-se însemnate disponibilități.

Desființarea, în 1829, prin Tratatul de la Adrianopole, a monopolului turcesc asupra exporturilor românești a stimulat cultura cerealelor, inclusiv a porumbului. Chiar în anul imediat următor, 1830, în Moldova, de exemplu, pe pămînturile moșierești s-a semănat cu de aproape două ori mai mult porumb în comparație cu anul anterior.

Dar pe ce cale au ajuns la noi primele semînțe de porumb? În această privință, unii specialiști consideră că ele ar fi venit din Turcia, cu care cele două țări române aveau strînse legături economice. Alții sînt de părere că, în toate cele trei țări române, noua plantă a fost adusă de către venețieni. Indiferent însă de calea prin care a venit, porumbul a fost — cum arătam și mai înainte — bine primit, ajungînd, la scurt timp după introducerea lui, una din culturile de bază ale agriculturii românești.

V. B.

Farmaciantul Parnonier oferă lui Ludovic XVI o rară și frumoasă floare de... cartof

În p. 45: încăși plantând cartofi

prăjdia unui război, care ar fi putut distruge recoltele de cereale. Țăranii prețuiesc cartoful — se menționează într-un document referitor la Alsacia — pentru că el nu este niciodată expus distrugerilor războiului. O armată poate staționa o vară întreagă pe cimp fără să aducă pagube recoltei de toamnă. Mai mult chiar, războiul părea să stimuleze cultura cartofului. Așa s-a întâmplat în Alsacia, în cea de-a doua jumătate a sec. XVII; în Flandra, în timpul războiului dintre Franța și Liga de la Augsburg (1688-1697); în Spania, în timpul războiului de succesiune la tron (1701-1714); în sfârșit, în Austria, în timpul războiului de succesiune (1740-1748), război ce a coincis cu criza cerealieră din 1740; în Germania, în timpul Războiului de șapte ani și, mai ales, în Bavaria, în timpul războiului de

succesiune (1778-1779), cunoscut sub numele de „războiul cartofului”. În sfârșit, un ultim avantaj: în multe regiuni, recoltele obținute din noile culturi nu li se aplica dijma.

Un autor contemporan calculează creșterea vertiginoasă a consumului de cartofi în regiunile flamande în raport direct cu micșorarea corespunzătoare a consumului de cereale. Astfel, de la 0,816 kg cereale de persoană pe zi în 1693, la 0,758 în 1710, la 0,628 în 1740 și la 0,475 în 1791. Rezultatele de mai sus subliniază raportul direct care există între creșterea consumului de cartofi și micșorarea consumului de cereale, consumul cartofului substituindu-se

în proporție de 40% consumului de cereale în Flandra, în timp ce în Franța — ostilă în general noii culturi — consumul de cereale în sec. XVIII crește în loc să scadă.

De fapt, succesul extraordinar de care se bucură cartoful se înscrie în cadrul unei revoluții economice mai largi, în urma căreia o mare parte din legume încetează să mai fie cultivate doar în grădini, începând să se planteze pe scară largă, pe terenuri special amenajate. Revoluția cartofului nu trece neobservată de Adam Smith: „Cartofii, napii, morcovii, varza — scrie el în 1776 —, legume care se cultivau odinioară doar cu sapa, se cultivă acum folosind plugul. O serie întreagă de produse de grădinărie devin astfel mult mai ieftine”.

**În românește de
Mihaela MINOIU**

Dave și stăpînii lor

DE LA PIATRA CRAIVII LA ZIMNICEA

GHEORGHE DAVID

Timp de aproape doi ani, începînd cu nr. 9/1979, revista noastră a prezentat principalele așezări geto-dacice din epoca înfloririi statului dac centralizat și independent din vremea lui Burebista și Decebal. Orașe-cetăți, reședințe ale formațiunilor tribale ori unional-tribale, ele au constituit, totodată, principalele centre economico-comerciale și cultural-religioase dintr-o anumită zonă. În afara celor prezentate pînă acum, în Dacia antică au mai existat numeroase alte așezări care au avut caracteristicele unei dave. Unele din acestea — Ocnița-

Buridava, Cugir-Singidava, Cirlomănești etc. — au fost descrise în alte articole publicate de-a lungul anilor în paginile revistei noastre¹. Altele prezintă trăsături analoage cu așezările descrise pînă în momentul de față. O relatare exhaustivă nu ar face, în consecință, decît să repete o seamă de trăsături, mai ales în ceea ce privește dezvoltarea economică și comercială. Prezentăm succint, în continuare, alte dave, insistînd în mod special asupra unor particularități sau descoperiri mai importante făcute în perimetrul în care s-au aflat.

PIATRA CRAIVII (jud. Alba)

La aproximativ 20 km nord de Alba Iulia s-a aflat una dintre cele mai importante așezări geto-dacice, construită pe 11 terase săpate cu mîgălă de mîna omului în terenul stîncos, la o înălțime apreciazabilă — 1083 m altitudine — adevărat cuib de vulturi, ceea ce confirmă afirmația istoricului latin Annaeus Florus: *Daci montibus inhaerent* (Dacii trăiesc nedespărțiți de munți). În virful masivului stîncos se văd urmele unei monumentale fortificații, de formă patrulateră, 67 × 36 m, cu ziduri groase de 3 m. Se văd, de asemenea, și urmele unui sanctuar cu tamburi, de felul celor descoperite la Sarmizegetusa Regia — ceea ce arată că aici, la Piatra Craivii, se afla nu numai un centru politic și militar, ci și un important centru religios.

Începuturile fortificației datează încă din sec. III î.e.n., cum o probează descoperirea unei monede dacice din această pericadă. În sec. II î.e.n., cetatea era înfloritoare, dezvoltarea ei accentuîndu-se în sec. I î.e.n. (deci în vremea marelui rege Burebista) și apoi în pericada următoare.

Cît privește rosturile politice ale așezării, ea a fost în mod cert reședința unei uniuni tribale, aceea a apulilor²; în antichitate, cetatea a purtat numele Apulon. Într-un text antic *Consolatio ad Liviam*, scris prin anul 20 î.e.n., există o referire la această așezare definită ca „dacijs Apulus, cel îndepărtat de lume [e vorba, evident, de lumea romană]”.

Puternica cetate a dăinuit pînă în primii ani ai sec. II e.n., cînd, în urma războaielor dintre Traian și Decebal, romanii învingători au impus locuitorilor părăsirea cetății, ale cărei ziduri au fost distruse. La scurt timp însă după aceste evenimente, mai la sud, așezarea a renăscut sub numele latinizat Apulum, constituind unul din cele mai înfloritoare orașe ale provinciei

Dacia, capitala Daciei Apulensis, și continuîndu-și apoi existența neîntrerupt, de-a lungul secolelor și mileniilor, pînă în zilele noastre, sub numele de Alba Iulia³.

CĂPILNA (jud. Alba)

Pe „Dealul Gărgălău”, cunoscut și sub numele de „Dealul Cetății”, pe o bună poziție strategică, s-a înălțat o cetate dacică cu ziduri de piatră. Interiorul acesteia a fost amenajat prin nivelarea — de mîna omului — a trei terase. Pe una din acestea s-a descoperit un turn-locuință, de formă pătrată. Construită în vremea lui Burebista, cetatea de la Căpîlna a dăinuit pînă în epoca războaielor daco-romane, de la începutul sec. II e.n.

BREAZA (jud. Brașov)

Sub fortificația feudală din această localitate, atribuită — potrivit legendei — lui Negru Vodă, au fost identificate ur-

¹⁻³ *Magazin istoric*, nr. 2/1974, 6/1975, 9/1977; 3/1976; 5/1975.

mele unei așezări dacice ce dispunea de un zid de piatră, umplut în interior cu pământ. Pietre din acest zid au fost ulterior folosite la construirea fortificației feudale. Așezarea civilă descoperită în apropierea cetății constituie un indice că aceasta din urmă servea ca loc de refugiu în vremuri de restriște.

RÎȘNOV (jud. Brașov)

Sub cetatea feudală au fost descoperite urmele unei întinse așezări geto-dacice (4 ha suprafață), care a fost întărită cu două valuri de pământ și două șanțuri de apărare. Cetatea a fost construită în două etape și se număra printre cele mai puternice fortificații ale strămoșilor noștri. Edificator în acest sens este faptul că al doilea val de pământ măsoara 16 m grosime la bază, iar șanțul avea o lățime de peste 7 m și o adâncime de 3 m. Intens locuită în intervalul dintre sec. I î.e.n. și sec. II e.n., cetatea a constituit una din cele mai importante așezări din vremea lui Burebista, ea fiind poate antica localitate *Cumidava*, menționată în scrierea geografului și astronomului grec Claudius Ptolemeu.

TIRGU OCNA (jud. Bacău)

La confluența râurilor Oituz și Trotuș, în apropiere de comuna Tișești, pe dealul Titeica (480 m altitudine) a fost identificată o așezare datînd din epoca de maximă înflorire a civilizației geto-dacice (sec. I î.e.n.-I e.n.). Dealul constituia doar acropola și locul de refugiu al locuitorilor în vreme de primejdie, așezarea civilă existînd și în afara limitelor fortificate. Potrivit aprecierilor unor istorici, aici s-a aflat o altă dată menționată de Ptolemeu, *Utidava*, poate reședința tribului dacic al utilor¹.

¹⁻³ Magazin Istoric, nr. 8/1977; 1/1981; 12/1979.

CÎNDEȘTI (jud. Vrancea)

Construită pe o terasă a pîrului Recea, așezarea identificată la Cîndești a avut o existență îndelungată (sec. II î.e.n.-II e.n.). Elementul principal al așezării i-a constituit acropola, în care a fost descoperit un bogat material arheologic: ceramică autohtonă și de import, unelte de fier și bronz, podoaie.

POIANA (jud. Galați)

În apropiere de comuna Nicorești, pe un platou dominant ce se ridică la aproape 300 m deasupra văii Siretului, care îi asigură o excelentă apărare naturală, a fost descoperită și apoi cercetată sistematic, între 1926 și 1951, una dintre importante așezări dacice, cu o existență multiseculară (sec. IV î.e.n. pînă în sec. I e.n.). Cetatea a cunoscut maxima înflorire în sec. I î.e.n., în vremea regelui Burebista, cînd apărarea naturală a așezării (oferită de rîpele adînci ce înconjură promontoriul) a fost sporită prin adăugarea unui șanț de apărare și a unui val de pământ înalt de 3 m, deasupra căruia s-a construit o palisadă de lemn. Cercetările au scos la iveală numeroase unelte și vase lucrate în atelierele ce se aflau aici, precum și o mare cantitate de produse de import, ceea ce denotă existența unui puternic centru economic, meșteșugăresc și comercial.

Din coordonatele înscrise în *Geografia* lui Ptolemeu reiese că pe valea rîului Siret se înălțau, în antichitate, trei dăve: două dintre acestea au fost identificate cu Zargidava (Brad)² și Tamasidava (Răcățău)³. Dacă aceste identifi-cări corespund realității, este foarte probabil ca la Poiana să fi existat cea de-a treia dintre aceste cetăți — *Piroboridava*.

BARBOȘI (jud. Galați)

Pe înălțimea „Tirighina” din localitatea Barboși (actualmente integrată municipiului Galați) s-a descoperit o așezare dacică, întărită cu un puternic val de pământ (cca. 4,5 m grosime), construită — cum o arată materialul arheologic — în sec. I î.e.n. Aici au fost depistate — fapt deosebit de important — urmele unui sanctuar cu stîlpi de lemn, asemănător celor identificate la Sarmizegetusa, Piatra Craivii și Bitca Doamnei — (Petrodava).

TINOSU (jud. Prahova)

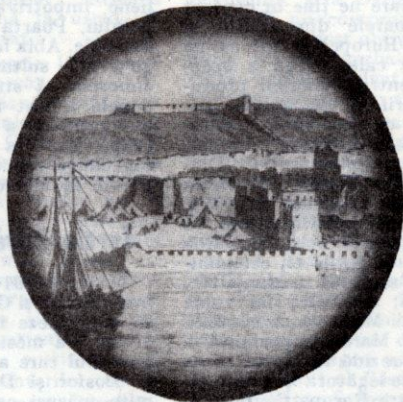
Pe un promontoriu ce se ridică deasupra terenului înconjurător cu cca. 20 m, la 15 km de Ploiești, s-a descoperit o așezare geto-dacică fortificată natural. Pentru desăvîrșirea acestei fortificări, omul a intervenit prin săparea unui șanț ce separa platoul promontoriului, făcîndu-l extrem de greu de cucerit. Cronologic, așezarea datează din sec. I î.e.n.-sec. I e.n. Menționarea unei localități antice *Tiason*, foarte asemănătoare ca denumire cu numele Tinosu, a determinat o parte a cercetătorilor să considere că este vorba despre această veche așezare.

ZIMNICEA (jud. Teleorman)

În anul 335 î.e.n., înainte de a porni în marea sa campanie din Asia, Alexandru cel Mare (336-323 î.e.n.) a socotit necesar să-și asigure liniștea la frontierele nordice ale țării sale, inițiînd o expediție de pedepsire împotriva tribului trac al tribalilor. În cursul acestei expediții, regele Macedoniei a ajuns și la fluviul Istru (Dunărea), unde se găseau aliații tribalilor — geții. Cu un corp expediționar număruînd circa 5 500 oameni

(Continuare în p. 59)

BOSFOR ȘI DARDANELE

Porți între mări

I. CÂRȚÂNĂ

Problema strimtorilor Bosfor și Dardanele — despre care Nicolae Titulescu spunea, în discursul ținut la ședința de deschidere a Conferinței de la Montreux (1936), că „sînt însăși inima Turciei, dar ele sînt, în același timp, și plămîniul României” — a fost, de-a lungul timpului, de o importanță vitală pentru țara noastră. În paginile ce urmează, publicăm cîteva momente din istoria acestor „porți” ale Mării Negre.

Strimtorile Bosfor și Dardanele constituie singura cale maritimă de legătură între o mare închisă — Marea Neagră — și una deschisă — Marea Mediterană — particularitate care le sporește însemnătatea pentru statele riverane. Avînd o adîncime apreciabilă (între 50 și 90 m), ceea ce constituie un avantaj pentru circulația navelor de mare tonaj, fiind înguste (de la 700 m la 7,5 km), cu tîrmurile care au un relief puternic accidentat și cu o viteză a curentului care obligă uneori navele să navigheze în imediată apropiere a coastei, afirmația că strimtorile constituie o poziție strategică de prim rang este întru totul justificată.

Cea mai potrivită — calea apei

Remarcînd importanța strimtorilor pentru comerțul țărilor riverane la Dunăre sau Marea Neagră, Karl Marx scria: „Întregul comerț [dintre statele riverane și cele capitaliste occidentale], în rapidă dezvoltare, depinde de încrederea care poate fi acordată puterii care stăpînește Bosforul și Dardanelele, aceste chei ale Mării Negre. Cine ține în mînile sale aceste strimtori poate să închidă sau să deschidă după voie accesul

spre acest colț îndepărtat al Mediteranei”.

Lupta pentru stăpînirea strimtorilor, care are o îndelungată istorie, a devenit mai acerbă în epoca modernă, odată cu creșterea puterii economice și a tendințelor expansioniste ale unor state, odată cu întărirea Imperiului țarist și a slăbirii Imperiului otoman.

Interesul manifestat de România în problema strimtorilor are la bază serioase temeiuri. Pentru țara noastră, Bosforul și Dardanelele constituie singura ieșire la căile maritime inter-continetale. Din aceste motive, România a fost și este vital interesată în menținerea liberei navigații prin

strimtori. Naturalistul Grigore Antipa, savant cu renume mondial, subliniind rolul Dunării în istoria României, scria în 1921: „De Dunăre, ca și de Carpați, se leagă întreaga viață a poporului nostru; ea este partea care ne ține în contact cu popoarele din apusul și centrul Europei și tot ea ne deschide calea largă a oceanului pentru schimbul produselor țării și ale muncii poporului cu produsele țărilor cele mai îndepărtate”. La rîndul său, diplomatul C. Diamandy, în studiul *Problema strimtorilor*, apărută în 1924, remarcă, pe bună dreptate, că „dacă geograficește, Dunărea sfîrșește la gurile ei, economicește ea se varsă în Marea Mediterană; în Deltă își varsă apele, în Mediterana își duce navele”. Marea importanță a Dunării rezidă în faptul că ea stabilește legătura cea mai directă între Europa Centrală și Orient, constituind o veritabilă axă a comerțului european.

Calea apei era cea mai potrivită pentru transportul de diverse produse românești. În anii anteriori primului război mondial, dar și în perioada interbelică, aproape 95 la sută din exportul global al țării se făcea pe calea apei. Avînd în vedere distanța mică de la Constanța la Constantinopol (300 km) și faptul că România era o țară exportatoare, mai ales de cereale și petrol, sînt explicabile străduințele depuse de țara noastră pentru a menține gurile Dunării în bune condiții de navigabilitate și pentru stabilirea unui regim de libertate deplină prin Bosfor și Dardanele. Cît de necesară era această „respirație” au dovedit-o momentele cînd strimtorile au

fost vremelnice închise. În 1911 a izbucnit războiul italo-turc, Italia ocupînd Tripolitania și Cirenaica, regiuni din nordul Africii care intră acum în componența Libiei. Pentru a preveni un atac al flotei italiene împotriva Constantinopolului, Poarta a minat Dardanelele. Abia la 16 mai 1912, guvernul sultanului a făcut cunoscut că strimtoarea Dardanele a fost redeschisă, dar navigația nu a putut să reînceapă decît la sfîrșitul lunii, din cauza dificultăților întîmpinate la înlăturarea minelor.

Turcia intră în război

În iunie 1914, un diferend între Turcia și Grecia amenința să degenereze într-un conflict armat. Ca măsură preventivă, guvernul turc a început să ia, în Bosfor și Dardanele, anumite măsuri care lezau interesele navigației comerciale ale țărilor riverane Mării Negre. România și Rusia — ambele aflîndu-se la începutul anotimpului pentru exportul cerealelor — au hotărît să facă un demers comun pe lângă Sublima Poartă, pentru menținerea libertății de navigație prin strimtori. La 19 iunie 1914, reprezentanții celor două state la Constantinopol au prezentat simultan marelui vizir Said Halim o notă cu un cuprins identic, concepută în termeni amicali, dar hotărîți. Guvernul român atrăgea atenția Porții asupra „situației dificile în care s-ar găsi, în cazul cînd Turcia ar voi să ia, în strimtori, măsuri de natură a împiedica comerțul maritim, lovind prin aceasta în interesele considerabile ale Româ-

niei”. În răspunsul său, marelui vizir dădea asigurări ministrului român că „nu întrevăde nici măcar posibilitatea ca Turcia să se gîndească a lua măsuri de natură să împiedice libertatea comerțului”.

Curînd după aceea a izbucnit primul război mondial. Turcia, declarîndu-se la început neutră, a crezut necesar să așeze mine în strimtori pentru a-și garanta neutralitatea. Un canal fusese totuși lăsat liber pentru navigația comercială. La 27 septembrie 1914 însă, sub pretextul că flota engleză staționează în apropierea strimtorilor și controlează vasele ce ies în Mediterana, guvernul turc a decis închiderea Dardanelor. Deși Bosforul rămăsese deschis, navigația comercială era îngreunată, deoarece vasele de comerț erau oprite atît la intrarea, cît și la ieșirea lor din Bosfor. Oficialitățile române au protestat energic, la Constantinopol, contra măsurilor aplicate vaselor marinei sale. Autoritățile în cauză au dat, din nou, asigurări satisfăcătoare, dar în octombrie 1914, Turcia a intrat în război de partea Puterilor Centrale, astfel că strimtorile au rămas închise pînă la sfîrșitul războiului, mai precis pînă la încheierea armistițiului de la Mudros (30 octombrie 1918). Ferecarea „porților” Mării Negre a avut consecințe nefaste asupra comerțului exterior maritim al țării noastre; în plus, posibilitățile de apărare ale țării s-au redus considerabil, căci ruta cea mai directă și mai ușoară de aprovizionare cu materiale de la Aliați era tăiată și, astfel, România era complet izolată de puterile occidentale ale Antantei.

Diplomație în jurul strimtorilor

ȘERBAN RĂDULESCU-ZONER

În tot cursul anului 1914 avuseseră loc negocieri între Petrograd, Paris și Londra, soldate cu încheierea unor acorduri în baza cărora, în cazul unei victorii în război a

Antantei, regiunea Bosfor și Dardanele urma să fie anexată de către Imperiul țarist. Deși înconjurată de cel mai strict secret, aceste înțelegeri au devenit cunoscute,

pe diferite căi, la București. Ziarul *Universul*, de exemplu, a subliniat în mai multe articole faptul că trecerea strimtorilor sub stăpînirea țarului ar avea drept consecință de-

pendența economiei românești față de Imperiul țarist. Atacînd amintitele acorduri asupra strîmtorilor intervenite între puterile Antantei, același cotidian le considera drept o încălcare a principiului „libertății mărilor”. La rîndul său, *Adevărul* — unul din nenumăratele ziare ce duceau o campanie asiduă pentru intrarea cît mai grabnică a României în război, de partea Antantei, cu scopul eliberării, pe această cale, a teritoriilor aflate sub stăpînire Austro-Ungariei — considera exclusă ipoteza trecerii Bosforului și Dardanelelor în „proprietatea exclusivă” a Imperiului țarist, tocmai datorită intereselor majore în această zonă și ale celorlalte mari puteri. Mai firesc era de presupus că, odată cu încheierea păcii, se va ajunge la o internaționalizare a strîmtorilor, anulîndu-se astfel, „orice înțelegere ce ar fi putut lua naștere în timpul războiului”.

Între Antantă și Puterile Centrale

Consecințele ce ar fi decurs pentru România din eventuala trecere a Bosforului și Dardanelelor în posesia Imperiului țarist au fost exploatate de cîțiva oameni politici care, contrar opiniei aproape unanim favorabilă Antantei, considerau drept oportună, pentru rezolvarea problemei strîmtorilor, vechea orientare a politicii externe românești, spre Puterile Centrale; în schimb, partizanii Antantei, vizînd desăvîrșirea unității naționale, susțineau, pe drept cuvînt, că realizarea acestui ideal nu putea fi contracarat de „chestiunea strîmtorilor”.

În declarația țarului Nicolae II, din 2 noiembrie 1914, se menționa că intrarea Turciei în război, de partea Puterilor Centrale, nu a făcut decît „să precipite mersul evenimentelor fatale Porții, deschizînd calea [Rusiei] de a îndeplini, pe țărmurile Mării Negre, sarcina istorică moștenită de la înaintași”. Ca replică, din iniția-

tiva premierului I. I. Venizelos, între București, Atena și Sofia s-au angajat, la începutul anului 1915, convorbiri în legătură cu adoptarea unei poziții comune față de problema strîmtorilor. Acestea n-au dus, pînă la urmă, la nici un rezultat.

La 19 februarie 1915, șeful guvernului român, Ion I. C. Brătianu, a făcut următoarea declarație ministrului Italiei la București, Carlo Fasciotti: „Deși nu e momentul să pună în discuție o astfel de problemă, guvernul român va fi împotriva oricărei soluții care ar pune strîmtorile la cheremul unei singure mari puteri”. O mărturisire asemănătoare avea să facă premierul român, șase luni mai tîrziu, și în fața ministrului plenipotențiar al Marii Britanii, susținînd că „problema strîmtorilor, de un interes vital pentru România, nu va fi ridicată înainte de sfîrșitul războiului, pentru a nu se crea neînțelegeri între guvernele aliate”. Apoi, I. I. C. Brătianu ar fi adăugat că „nu știe și speră că nici nu există vreo înțelegere între guvernele aliate în privința Constantinopolului și că această problemă va fi probabil rezolvată, la încheierea războiului, în cadrul unei conferințe”.

Amintita convorbire Brătianu-Fasciotti avusese loc într-o perioadă cînd guvernul italian, condus de Antonio Salandra, nu negociase încă intrarea Italiei în război de partea Antantei și cînd cercurile politice de la Roma, ca și cele de la București, erau preocupate de intențiile țarului de a anexa Constantinopolul și strîmtorile. În urma aderării Italiei la Antantă, planurile Petrogradului au fost acceptate de cabinetul din Roma, în schimbul asigurărilor guvernului țarist că va sprijini planurile anexioniste italiene.

În cursul convorbirilor dintre reprezentanții țării noastre și ai Antantei, în legătură cu intrarea în război a României¹, intrare condiționată de

recunoașterea de către Alianți a drepturilor ei legitime asupra provinciilor aflate sub stăpînire monarhiei austro-ungare, guvernul român nu a abordat, într-adevăr, problema Bosforului și a Dardanelelor, pentru a nu compromite negocierile. Au fost obținute însă unele asigurări verbale în privința liberei navigații a navelelor românești prin strîmtori.

În tot timpul tratativelor dintre statul român și puterile Antantei, care s-au desfășurat din toamna anului 1914 și pînă la semnarea, în ziua de 17 august 1916, a convențiilor politice și militare, cît și după intrarea României în război, la 27 august 1916, cabinetele din Paris, Londra, Roma și Petrograd au tănuțit guvernului țării noastre existența amintitei înțelegeri asupra viitorului statut al Bosforului și Dardanelelor. Secretul a fost menținut și în timpul primelor luni ale războiului dus de România împotriva Puterilor Centrale. Știrea despre acordul dintre Franța, Marea Britanie și Italia, ca, după încheierea păcii, strîmtorile să revină Imperiului țarist, a fost transmisă oficial, la București, de către ministrul plenipotențiar al Rusiei, S. A. Poklewski-Koziel, abia în ajunul unei declarații în acest sens, făcută de către guvernul de la Petrograd în fața deputaților Dumei imperiale, în speranța întăririi, pe această cale, a sprijinului opiniei publice ruse în vederea ducerii mai departe a războiului. Comunicarea lui Poklewski a avut loc în timp ce, sub presiunea mașinii de război germane, trupele române se retrăgeau spre Moldova, iar guvernul și celelalte autorități părăseau Capitala pentru a se stabili la Iași. La aflarea acestor planuri, premierul Ion I. C. Brătianu și-a pus întrebarea: oare sacrificiul soldaților români nu va avea pînă la urmă drept rezultat un *diminutio capitis* (pierdere a drepturilor) pentru România?

Evenimentele au avut însă un alt curs, iar proiectele marilor puteri au eșuat. Confe-

¹ *Magazin istoric*, nr. 1/1968, 6/1973, 1, 7-9/1976, 9, 11/1977, 12/1978.

ÎNSEMĂNĂRI DIN ANII 1894-1896

V. N. LAMZDORF

La granița secolelor XIX și XX, dacă pe plan intern Rusia a continuat să rămână o țară înapoiată din punct de vedere economic, zdruncinată de o acută criză agrară, pe plan extern ea era o parteneră diplomatică foarte activă. În 1887 a semnat o înțelegere secretă de neutralitate reciprocă cu Germania, iar 12 ani mai târziu a încheiat un acord cu Franța, prin care aceasta din urmă îi acorda mari împrumuturi. Jurnalul contelui rus Vladimir Nikolaevici Lamzдорf (1844-1907), care și-a consacrat 40 ani din viață carierei diplomatice, este o mărturie a acestei perioade. Intrat în serviciul Ministerului afacerilor externe din anul 1866, la numai 22 ani, el a străbătut toate treptele ierarhiei ministeriale, ajungând, în perioada 1900-1906, titularul departamentului. Jurnalul său cuprinde perioada 1886-1896, pe când era director al Cancelariei ministeriale. Anii 1886-1892 din jurnal au fost publicați în 1920-1930, perioada de după 1893 nu s-a descoperit încă, iar manuscrisul cu anii 1894-1896, tradus selectiv, pentru prima oară, din limba franceză, în revista *Voprosi istorii* (nr. 6/1977) și reproduș, într-o formă prescurtată, de revista noastră, se păstrează la arhivele U.R.S.S.

Care este conținutul însemnărilor lui Lamzдорf și mai ales scopul lor? Iată chiar răspunsul autorului: „Funcția pe care o ocup îmi oferă posibilitatea să descopăr unghiuri obscure ale jocului de cărți al istoriei, ceea ce se poate dovedi foarte util pentru viitor. Cîte cercetări ar trebui efectuate în arhive secrete, greu accesibile, pentru a scoate la lumină doar o mică parte din volumul de informații pe care mie îmi este foarte simplu să le cuprind prin simpla fotografiere — dacă pot să spun așa — a zilei mele de lucru...” După cum ne informează

cercetătoarea sovietică Irina Alekseevna Diakonova — semnatara studiului introductiv la articol în revista sovietică —, jurnalul, în totalitatea lui, prezintă următoarele aspecte: tabloul activității Ministerului afacerilor externe al Rusiei, cancelarie particulară a țarului în probleme internaționale; influența legăturilor dinastice și rolul mereu crescând al intereselor economice în relațiile internaționale ale

țării; climatul care domnea în minister; contradicțiile dintre puteri și reflectarea lor în activitatea diplomatică; statornicirea alianței franco-ruse și încercările Germaniei de a o neutraliza etc.

Potrivit însemnărilor lui Lamzдорf, Ministerul afacerilor externe lucra după metode desuete. Rezoluțiile țarului, așa-numitele „apostile”, serveau drept bază pentru activitatea ministrului și a subalternilor săi. Un document important returnat de țar fără nici o apostilă provoca dezorientare în rândul funcționarilor, care nu mai știau ce decizie să adopte. Dealtfel rezoluțiile lui Nicolae II¹ îl uluiau pe Lamzдорf prin incompetența, șovăiala și inconsistența lor. Vrînd-nevrînd însă ele trebuiau luate în considerație și respectate cu sfințenie.

Atmosfera din Ministerul afacerilor externe, după cum reiese din jurnal, era destul de încărcată. Se înmulțiseră denunțurile anonime și înfloarea carierismului. Conducerea ministerului urmărea cu tenacitate cît de evlavioși erau funcționarii. Lamzдорf însuși, de religie ortodoxă, aprindea acasă candelă în fața icoanei și frecventa biserica ministerului. Totuși a fost indignat cînd unul dintre colegii săi a stat postat la intrarea în biserică, evident ca să verifice prezența funcționarilor la slujbă, sau cînd un preot zelos al aceleiași biserici a încercat să-l convertească pe ministrul afacerilor externe, N.K. Ghirs, aflat pe patul de moarte, de la religia luterană la cea ortodoxă.

I.A. Diakonova subliniază, pe drept cuvînt, că jurnalul acordă o atenție deosebită regurării forțelor pe arena internațională și folosirii de către Rusia a contradicțiilor dintre marile puteri. Lamzдорf susține că prietenia cu Franța „semăna cu arsenicul” — în doză mică era utilă, dar la cea mai mică exagerare putea deveni toxică². El este încă de orientare progermană, dar spre sfîrșitul carierei sale va începe să sprijine alianța franco-rusă.

Însemnările acestui înalt funcționar de stat, el însuși slujitor fidel al autocrației țariste, înlesnesc cîtororui o privire în culisele diplomatice ale marilor puteri din anii '90 al veacului trecut.

V.N. Lamzдорf, un slujbaş credincios,
dar cu opinii...

¹ Magazin istoric, nr. 6-11/1975.

Joi, 19 mai 1894. Astăzi la ceai stau de vorbă cu Zinoviev [ambasadorul Rusiei în Suedia]. În provincie a reînceput să se practice bătaia cu ciomagul. Nu de mult, guvernatorul din Orlov, dl. Nekliudov, a dat dispoziție să se aplice pedepse țăranilor pînă la 120 lovituri; cînd i s-a comunicat că unui țăran i-a stat pulsul după a 60-a lovitură, Nekliudov a poruncit să

departe de posturile din minister și cu atît mai mult de cel de ministru. Mai bine să stai pe margine și să încerci să aduci un cît de mic folos prin munca ta. El este de acord cu mine și îmi spune că acum își dă seama cît de avantajoasă e munca lui liniștită de la Stockholm.

Luni, 6 noiembrie 1895. Marele duce¹ Vladimir² s-a întors astăzi-seară de la Berlin, unde a

brie; ambasadorul nostru ne informează despre audiența sa la sultan; acesta îi trimite suveranului nostru tutun și alte daruri.

Luni, 1 ianuarie 1896.

Printre depeșele trimise pe numele suveranului, se află și o telegramă de la prințul Ferdinand de Saxa-Coburg³, care conține urări de Anul nou. După părerea mea, un răspuns de tipul „Foarte impre-

Moment semnificativ al cimentării alianței franco-ruse: vizita țarului la Paris

se continue operația și omul a murit. Veniutea unor miniștri ca Durnovo [ministru de interne], Krivoșein [ministru al comunicațiilor], Filippov [controlor de stat] este îndeobște cunoscută; pretutindeni domnește carierismul și lipsește orice urmă de conștiințiozitate. Suveranul lasă greșeli în notele scrise, mai ales în apostilele sale; grosolănia se manifestă din plin în relațiile cu funcționarii de stat, pe care el însuși i-a promovat; dealtfel toți acești parveniti provin în majoritatea cazurilor, din sfere absolut îndoelnice. Problemele care apar nu se mai rezolvă în Consiliul de stat și în Consiliul de Miniștri, ai căror membri nu fac altceva decît să se certe și să-și adreseze reciproc cuvinte jignitoare, ca o adunătură de neciopliți. Îl sfătuiesc pe Zinoviev să se țină cît mai

petrecut două zile de vinătoare. Înălțimea sa imperială a avut prilejul să discute cu împăratul Wilhelm; nu știm însă nimic mai mult. Înălțimea sa Kaizerul a spus ambasadorului nostru, contele Osten-Saken, după micul dejun, în legătură cu vizita marelui duce, că este pur și simplu fermecat de prezența „unui tovarăș atît de vesel de vinătoare“.

Vineri, 15 decembrie. În setul de materiale înapoiate de suveran, pe care le-am primit abia azi-dimineață, găsesc o telegramă a generalului Nelidov [ambasadorul Rusiei în Turcia], expediată din Constantinopol la 13 decem-

sionat de sentimentele exprimate de Luminăția Voastră, sincere mulțumiri“ ar fi suficient. Cneazul Lobanov [ministru al afacerilor externe] mă cheamă să discutăm încă o dată răspunsul și-mi spune: „Textul propus de dumneavoastră sună cam uscat. Problema este că în Bulgaria, de obicei, asemenea urări se publică și se comentează... iar în împrejurările actuale, neclare, mi se pare că trebuie să fim mai atenți“.

³ Domnitor al Bulgariei (1887-1908), apoi țar (1908-1918). Odată cu alegerea principelui german Ferdinand de Saxa-Coburg domnitor al Bulgariei, Rusia întrerupsese relațiile diplomatice cu această țară. În ianuarie 1896, Rusia a promis că îl va recunoaște pe Ferdinand prinț al Bulgariei, cu condiția ca fiul său, Boris, să fie botezat în ritualul ortodox. Începînd să se convingă că această făgăduială va deveni o realitate, Ferdinand a trăgînat botezul, începînd, la 2 ianuarie 1896, o călătorie în Europa Apuseană.

¹ Titlu pe care îl purtau frații, unchi și fiii țarului (cu excepția primului născut — țarviciul).

² Vladimir Aleksandrovici, comandant suprem al trupelor de gardă și al districtului militar Petersburg (1884-1905).

Lobanov continuă: „Totmai în această conjunctură neclărară, n-aș vrea să-l descurajăm [pe Ferdinand], să ne luăm mina de pe el. Dacă nu-și ține făgăduiala, abia atunci, cum se spune în popor, scuipăm și ștergem, dar pînă una alta...” (Mi-am zis că trebuie să țin seama de această observație). Completez textul telegrammei de răspuns la Sofia cu următoarele cuvinte: „...Și adresez Luminății Voastre cele mai bune urări”. „Prin urări — explic eu — se poate înțelege orice”. Cneazul Lobanov izbucnește într-un ris zgomotos și-mi spune: „Perfect, asta ne trebuie; adăugați în text aceste câteva cuvinte și trimiteți telegrama suveranului”.

Miercuri, 24 ianuarie. În ziare, s-a publicat comunicatul lui Ferdinand¹, ce cuprinde știri privind apropiatul botez al lui Boris. Și iată-ne cu încă un fin! Rămîne de văzut dacă ne vom bucura de acest lucru sau dacă el va fi prilej de noi complicații. Foarte interesant de știut care va fi conținutul scrisorii prințului Ferdinand, pe care o așteptăm astă-seară.

Zinoviev, care vine la ceai, își exprimă acordul cu mine, privind caracterul deplasat al acestei treceri a lui Boris la religia ortodoxă, în contextul actual. Amîndoi deplîngem soarta bietului băiețel de doi ani, mai ales dacă suveranul își va lua în serios rolul de tată creștin. Rolul nostru nu prea este de demnitatea Rusiei.

Vineri, 2 februarie. Mă cheamă la el Lobanov. Mă îmbrac repede și mă duc. Din minut în minut așteptăm comunicarea care să ne confirme că la Sofia a avut loc ceremonia de trecere a prințului Boris la ortodoxism. Așa că va trebui să pregătim repede o telegramă pentru Nelidov, ca el să poată comunica acest lucru celorlalți ambasadori. În telegramă va trebui să arătăm că noi n-avem nimic împotriva ca Poarta să facă demersurile necesare pentru recunoaște-

rea lui Ferdinand ca prinț al Bulgariei².

Mă duc la cancelarie și de aici îi trimit lui Lobanov proiectul de telegramă, al cărui text îl aprobă imediat. În telegramă, se spune: „Domnului Nelidov la Constantinopol, pentru a comunica și celorlalți ambasadori. Întrucît a avut loc ceremonia de trecere a prințului Boris la religia ortodoxă, suveranul vă împuternicește să comunicați guvernului turc că acest lucru, deja înfăptuit, înlătură, după părerea noastră, piedicile cele mai importante, care au stat pînă în prezent în calea recunoașterii lui Ferdinand de Saxa-Coburg drept domnitor al Bulgariei. De acum înainte nu mai vedem nici un obstacol în calea întreprinderii de către curtea suzerană a demersurilor convenite pentru obținerea acordului de recunoaștere a prințului de către toate puterile semnatare ale tratatului de la Berlin”. Înmînez proiectul întocmit de mine lui Obolenski [un funcționar], cu rugămintea de a-l avea pregătit pentru întocmirea documentului, imediat ce va sosi de la Sofia telegrama așteptată de Lobanov.

Sîmbătă, 3 februarie. În jurul prînzului, ministrul îmi trimite telegrama de la Sofia, pe care a primit-o el însuși de la suveran. Textul spune: „Înălțimii Sale, împăratului întregii Rusii. Am onoarea să comunic Înalțimii Voastre că astăzi la amiază a avut loc ceremonia confirmării ființei Înalțimii Voastre. Preasfinția sa exarhal Iosif, în prezența mitropoliților de Tîrnovo și Varna, l-a înfiat pe fiul meu în sfînta împărtășanie. Ferdinand”. Telegrama trimisă din Sofia ieri, în partea a doua a zilei, a ajuns la noi la ora 10 seara, tocmai cînd suveranul era la bal. Lobanov mi-a cerut proiectul de telegramă către Nelidov, aprobat de el ieri. Azi-dimineață, cum mă scol din pat, fi scriu un bilet lui Obolenski să-i amintesc de document. Aflu că telegrama încă nu a fost scrisă, că abia acum se scrie, de aceea ea ajunge la Lobanov cu o gre-

șeală grosolană: în loc de „nu mai vedem nici un obstacol” — „nu ne mai vedem”. Lobanov îmi trimite înapoi documentul, subliniind greșeala. Omul asta nu reușește nicodată să stabilească exact granițele răspunderii fiecăruia dintre noi și asta mă deranjează.

Luni, 1 aprilie. Mă cheamă ministrul; îl găsesc între patru ochi cu ambasadorul Italiei, căruia mă prezintă. Ambasadorul a venit să vadă cum se organizează vizita la Moscova a prințului Neapolei. Italia refuză să lase să treacă detașamentul nostru de Cruce Roșie prin [portul etiopian] Massai³. Cneazul Lobanov mă împuternicește să comunic această decizie generalului Kaufman [președintele Societății de Cruce Roșie din Rusia].

Marți, 2 aprilie. Mă cheamă Lobanov. Vorbim despre o scrisoare a contelui Saken, ambasadorul nostru la Berlin, privind o încercare de apropiere între Anglia și Franța și chiar un gen de alianță între aceste două puteri și Austria, asemănătoare coaliției încheiate în ajunul războiului Crimeii⁴. Hanotaux [ministrul afacerilor externe al Franței], se pare, desăfoară o activitate intensă în scopul încheierii acestei alianțe. Toate aiureliile astea au fost comunicate ambasadorului nostru prin dl. Hollstein, consilier influent la Ministerul afacerilor externe. Iar bravul Osten-Saken, care a înghițit naiv această absurditate, o expune cu o credulitate înduioșătoare, într-o scrisoare recentă. „Dar este absurd, — îmi spune Lobanov, — nu l-am considerat nicodată pe Saken un vultur ager, dar nu m-am gândit nicodată că poate fi atât de prost”. „S-ar putea — răspund eu — ca dl. Hollstein să fi vrut să-și bată puțin joc de ambasadorul nostru. Nici nu-ți vine să crezi că cineva poate lua în serios o asemenea aberație și încă s-o mai și transcrie în scrisoare secretă”.

³ În 1895-1896, Italia a încercat să ocupe Etiopia, dar negusul Menelik (vezi și *Magazin istoric*, nr. 6/1971) a înfrînt corpul expediționar italian la Adua. Etiopia a rămas astfel a doua țară liberă din Africa, după mica Liberie.

⁴ Lamzord se referă la Tratatul de alianță anglo-austror-francez împotriva Rusiei încheiat la 2 decembrie 1854.

¹ La 23 ianuarie 1896, în Bulgaria s-a publicat un comunicat al lui Ferdinand, în care se anunța apropiatul botez al fiului său, Boris, după ritualul bisericilor ortodoxe. Două zile mai tîrziu, Nicolae II i-a trimis o telegramă lui Ferdinand, prin care îi comunica acordul său de a fi nașul lui Boris.

² După Tratatul de la Berlin (1878), sultanul Turciei fiind suzeran al principatului Bulgariei, recunoașterea lui Ferdinand de Saxa-Coburg s-a făcut prin mijlocul Poții.

Lobanov ride. „La drept vorbind — continuă el—nici n-am urmărit vreodată ca ambasadorii noștri să fie vulturi; îmi e suficient să fie niște oameni docili. Vulturii au prea multă inițiativă și este bine să avem în vedere acest lucru”. „Cu atât mai mult, adaug eu, cu cât ambasadorii au un orizont destul de limitat. Esențialul este că ei trebuie să fie disciplinați”.

Lobanov s-a îmbrăcat deja în costum de gală, cu cravată albă și eșarfă galbenă. Se pregătește să meargă la Palatul de iarnă.

La ora 2.30, după ce se întoarce de la Palat, mă cheamă din nou. Îmi dă câteva documente și mă roagă să trimit pachetul suveranului, către orele 4; în acest timp el (Lobanov) va lipsi. Cneazul, bine dispus, îmi spune că suveranul a spus despre scrisoarea primită de la Saken: „Ce prostie mai e și asta?”, la care ministrul i-a răspuns: „Cred că Hollstein a vrut să ridă de Saken și în același timp să-i trezească neîncrederea în Franța”¹.

Luni, 5 august. Lobanov începe să se ocupe în mod serios de problema Cretei², care devine din zi în zi mai complicată. Unul după altul apar Lichtenstein [ambasadorul Austro-Ungariei în Rusia] și Montebello [ambasadorul Franței în Rusia], care aduc vești alarmante; telegramele din Atena și Constantinopol sînt foarte neplăcute. Onu [ambasadorul Rusiei la Atena] intrîrzie, iar cînd rămîn cu el între patru ochi recunoaște că va pleca poimîne de la Petersburg foarte neliniștit. Ministrul nostru [de externe] îi inspiră foarte puțină încredere în situația actuală; mîndru și înfumatat din fire, Lobanov este capabil să urle și să-și dea frîu liber miniei.

¹ Realitatea este că apropierea anglo-franceză, care s-a concretizat prin acordul din 8 aprilie 1904, de la Londra (Antanta cordială), a început atunci, la sfîrșitul secolului. Dacă alianța celor două țări cu Austria era într-adevăr „absurditate”, în schimb, înțelegerea anglo-franceză, care „plutea în aer”, nu putea fi categorisită nici pe departe drept o „ăluareală”.

² În martie 1896, în Creta a izbucnit o răscălat împotriva opresiunii turcești; în mai, comitetul răscăleli s-a adresat populației grecești de pe insulă, îndemnînd-o la luptă armată contra Turciei și la unificarea cu Grecia.

Apoi Onu se întoarce din nou la problema plecării suveranului³. El nu înțelege cum îi poate trece prin cap unui om rezonabil să plece la Paris. În oraș se spune că această plecare este influențată de Vitte [ministrul de finanțe al Rusiei], de stăruințele acestuia sau ale altor persoane. Mie nu-mi plac deloc toate astea și mă întristează că se caută asemenea inspiratori. Unde este monarhul nostru? Mi-ar fi plăcut să văd la el o inițiativă curajoasă, de om tînăr, și nu această poziție pasivă, în care se lasă sfătuit de amabili săi prieteni. În ceea ce-l privește pe Lobanov, atîta vreme cît îl însoțește pe suveran la Paris, el aderă la această călătorie, cel puțin din punct de vedere oficial. Curios este că comentariile politice ale lui Tatışev [publicist și istoric], publicate în august în *Ruskih vestnik*, susțin necesitatea vizitării Parisului de către un funcționar superior rus, care, cu această ocazie, ar trebui să vadă și alte țări din Europa, pentru a cunoaște adevărata față a lucrurilor.

6 septembrie 1896. Sht-Petersburg. Domnule ambasador, sper că Excelența Voastră va fi îngăduitoare cu această scrisoare, deși nici o corespondență anterioară nu mă îndreptățește să vă trimit un asemenea mesaj. Vă este cunoscut probabil faptul că uneori îmi vine greu să ies din umbra adîncă în care doresc să stau. Evenimente triste m-au obligat să iau asupra mea temporar obligațiile ministrului și o poziție în legătură cu plecarea domnului Șişkin la Cherbourg⁴; de aceea îmi revine sarcina să răspund la scrisorile adresate vrînd-nevrînd pe numele meu. Cneazul Lobanov, plîns de noi toți, era de părere că dacă în politică este periculos să vezi totul în negru, a te legăna în iluzii este la fel de riscant. Cel mai

bine este să privești problemele în forma lor reală și exactă, să te străduiești să le rezolvi în condițiile cele mai bune. Din păcate, la noi lucrurile nu se petrec nici pe departe așa. La Breslau [Wrocław], abia am căzut de acord asupra susținerii unui statu-quo în Imperiul otoman, considerînd că menținerea acestuia este posibilă atîta vreme cît există acordul între marile puteri și nici una dintre ele nu întreprinde acțiuni separate. Toate acestea însă nu au oprit o puternică escadră britanică să stea la intrarea în Dardanele, iar anarhia ce domnește în Turcia să ia asemenea proporții, încît unele lucruri complet neașteptate să devină nu numai posibile, dar și realități.

Încă din anul 1879, s-au purtat discuții privind necesitatea absolută pentru noi de a avea o flotă puternică în Marea Neagră. Răposatul ministru a aflat de la colegii lui din ministerele marinei și de război că, în caz de nevoie, am putea lua Bosforul în 36 ore. Dar oare așa stau lucrurile? Din surse ultrasecrete, avem informații că navele noastre de la Sevastopol nu au obuze și că englezii cunosc foarte bine acest lucru de la consulul lor, de care bravii noștri marinari, în cuceritoarea lor sinceritate, nu ascund nimic. L-am convins pe Nikolai Pavlovici [Șişkin] să atragă atenția amiralului Tirțov [intendantul Ministerului marinei] asupra celor mai sus-menționate. Dar să admitem că flota noastră maritimă și armata terestră se află în cea mai bună stare; cine va da dispoziție de ofensivă asupra Constantinopolului? În asemenea situații, totul depinde de iuteala de mișcare. Cum o vom asigura noi? După umila mea părere, pentru orice înștiințare alarmantă primită de la dv. trebuie convocată mai întîi miniștrii de resort și abia pe urmă dată dispoziția corespunzătoare. Și în timpul asta înălțimea Sa imperială se află în vacanță. Timpul necesar descifrării telegramelor dv., predarea ei și descifrarea ei acolo unde se află suveranul întîrzie luarea deciziei. Ceea ce este suficient pentru a zădărnici totul și, probabil,

³ Este vorba despre călătoria în strălănită a lui Nicolae II, în august-septembrie 1896.

⁴ Ciorna scrisorii lui Lamzdorf către ambasadorul rus la Constantinopol, A. I. Nelidov.

⁵ Lobanov, care l-a însoțit pe Nicolae II în călătoria sa, a murit pe neașteptate la 18 august 1896; în continuarea vizitei în Franța, țarul a fost însoțit de adjunctul ministrului afacerilor externe, N.P. Șişkin.

pentru a pierde totul. Eu mă tem mai ales de momentele când, pe mare sau pe uscat, nu mai rămâne nici un mijloc de comunicare cu suveranul. Să dea Dumnezeu să nu se întâmple nimic deosebit, măcar pînă la sosirea Înălțimii Sale imperiale la Paris. Sper că acele puține momente de lucru propriu-zis din timpul programului foarte încărcat de călătorie al împăratului îi vor permite să se convingă de poziția guvernului francez.

4 octombrie. Șişkin s-a întors pe 3 octombrie. Îi place foarte mult proiectul de instrucțiuni elaborat împreună cu Hanotiaux¹. Nu este deloc de dorit ca șederea farului la Paris să se încheie fără nici un rezultat practic. Proiectul prevede trimiterea unor indicații identice tuturor ambasadurilor, inclusiv ambasadurilor celor două puteri [Franța și Rusia] la Constantinopol. Când Șişkin i-a povestit toate acestea suveranului în drum spre Paris, acesta a fost încântat. „Minunat, astfel totul s-ar putea rezolva fără bombe. Rapoartele lui Nelidov mă sperie. În ultima scrisoare (din 6 septembrie) mă roagă să-i permit să ia escadra Mării Negre sub supravegherea lui; vrea să devină comandantul flotei...”

Pe de altă parte, monarhul nostru discută foarte mult cu Hanotiaux la Versailles și în văzul tuturor laudă proiectul de rezolvare a situației [economice] jalnice ce domnește în Turcia pe calea lărgirii drepturilor Comisiei cu încasarea datoriilor Imperiului otoman și a aderării reprezentantului Rusiei la această comisie. Eu nu văd în toate acestea nici un avantaj pentru noi. Șişkin mă lămurește: „Putem folosi o parte din ce ne datorează Turcia, sub formă de despăgubiri de război, pentru obținerea accesului în comisie. Hanotiaux ne va trimite în scurt timp o descriere amănun-

țită a situației datoriilor Turciei, iar noi urmează doar să luăm de la departamentul pentru Asia informații exacte privind situația actuală a plăților despăgubirilor de război”.

Vineri, 1 noiembrie. Vine în vizită baronul Rosen, ambasadorul nostru la Belgrad,

lui de finanțe, cît și ambasadorul nostru la Constantinopol. Mă străduiesc să-i demonstrez lui Șişkin, că, în ciuda atitudinii monarhului nostru, nu trebuie să ne conformăm întru totul instrucțiunilor elaborate împreună cu Hanotiaux. Eu l-am sfătuit încă de la început

La 18 mai 1896, în ziua înmormîntării lui Nicolae II, pe cîmpia Hodînshi s-a produs o mare catastrofă, din cauza proastei organizări a festivității de către unchiul farului, catastrofă în care și-au pierdut viața peste 1300 oameni și s-au accidentat aproape 2700 din cei 500 000 prezenți. Episod tragic, pe care contele Lamzdorf nu l-a socotit însă suficient de important pentru a-l reține în înmormîntările sale

pe care Lobanov intenționa să-l mute la Tokio. Nesiguranta domnește în prezent în tot ministerul nostru. Seara lucrez din nou.

Sîmbătă, 2 noiembrie. Șişkin vine la 10. Vorbim despre apropiata sosire a lui Nelidov. Conte Montebello, care a fost primit de suveran alaltăieri, joi, a fost ieri la Șişkin și i-a povestit că Înălțimea Sa continuă să mențină aceleași dispoziții în ceea ce-i privește pe Hanotiaux și Șişkin și că speră în menținerea acestei linii atît din partea ministru-

să nu considere aceste indicații ca soluții finale, să aibă în vedere că ele sînt discutabile. În sinea mea sînt foarte departe de a mă entuziasma de proiectele elaborate, dacă este să le analizăm prin prisma intereselor Rusiei. Mai bine ar fi fost să-i propun lui Nelidov elaborarea unui contraproiect, care să cuprindă același obiectiv: conservarea Imperiului otoman pe calea îmbunătățirii sistemului său administrativ, fără să pierdem însă din vedere ceea ce ar trebui să facem în cazul prăbușirii

¹ În urma Tratatului de la Berlin (1878), a crescut dependența economică și politică a Turciei de marile puteri occidentale. Pentru a-și putea asigura controlul asupra pieței interne otomane, în 1881, marile puteri au creat o comisie însărcinată cu controlul finanțelor turcești. La insistențele ministrului de externe francez, în 1896 țarul și-a trimis și el un reprezentant în acest organism.

lui neașteptate, mai devreme sau mai târziu. Poate se va găsi teren pentru elaborarea unui punct de vedere comun, încredințând această răspundere ministrului de finanțe (care după părerea mea este cel mai în măsură să facă acest lucru) și respingând ideea participării Rusiei la Comisia datoriilor Imperiului otoman, precum și la comisia financiar-politică însărcinată cu acordarea de ajutoare aparatului administrativ al Turciei.

Duminică, 3 noiembrie. Soșetea poșta regulată prin curierul Savinski. Nimic nou. O scrisoare de la Nikolai Ghirs. Hanotaux continuă să mă încredințeze că suveranul i-a mărturisit intenția sa de a mă numi adjunct al ministrului și că contele Vorontov a promis același lucru, dacă va fi numit ministru. De fapt, e ridicol din partea lui Hanotaux să vorbească atâtă despre mine, fără să ne fi văzut măcar o dată la față; s-ar putea chiar să-mi facă un serviciu. Iau micul dejun cu Obolenski. Vine și Șişkin. Aduce un aide-mémoire al lui Nelidov, în care acesta arată toate laturile negative ale aderării reprezentantului Rusiei la Comisia datoriilor Imperiului otoman; după cum ne comunică Șişkin, ambasadorul este atât de pornit împotriva acestui act și, în general, împotriva programului elaborat la Paris, că mai degrabă și-ar părâsi slujba decât să ia asupra sa promovarea unei asemenea politici dezastruoase. Șişkin trimite documentul suveranului. Seara, suveranul înapoiază lui Șişkin memoriul privitor la audiența cerută de Nelidov; pe el e scris: marți, ora 14.

Înălțimea Sa a scris ambasadorului: „Cu cât mă gândesc mai mult la această problemă, cu atât mai mult mi se pare că facem o gravă greșală trimițând un reprezentant al nostru la Comisia datoriilor Imperiului otoman. Hanotaux trebuie să respingă această idee”. Pe marginea aide-mémoireului, suveranul mai scrie: „Tot ceea ce este cuprins aici este just”. Să fie într-un ceas bun! Dar atunci de ce o mai fi făcut promisiuni la Paris și Versailles, de ce a mai scris apostila „Întru totul

de acord” pe proiectul de instrucțiuni, de ce s-a comunicat alaltăieri, joi, contelui Montebello, care a fost primit în audiență la suveran, că se vor depune eforturi pentru a-i convinge pe Nelidov și pe Vitte de justetea ideilor cuprinse în instrucțiuni? Tânărul monarh își schimbă părerea cu o viteză uimitoare. Astăzi, se vede treaba, se află sub influența lucrării prezentate vineri de ministrul de finanțe.

Luni, 4 noiembrie. Soșesc ca de obicei la cabinet la 9.30. Șişkin apare foarte tulburat: „Încotro mergem, încotro mergem!” — exclamă el. Reorganizarea Comisiei datoriilor Imperiului otoman a fost punctul cheie al combinației lui Hanotaux. Suveranul s-a angajat mai întâi s-o sprijine, iar acum s-a răzgândit.

După părerea mea, mai bine așa, decât să se fi încăpăținat să facă un pas greșit; totuși, îmi dau seama că trebuie să ieșim în mod onorabil din această situație, mai ales că monarhul nostru a cam început să fie considerat o giruetă care nu inspiră nici un fel de încredere.

Marți, 5 noiembrie. Înălțimea Sa se hotărăște în sfârșit să renunțe la ideea aderării reprezentantului Rusiei la Comisia datoriilor Imperiului otoman și ne poruncește să informăm despre această decizie persoanele interesate. Șişkin face un drum pînă la Tarskoe Selo împreună cu generalul Vannovski. Ministrul de război vorbește despre suveran ca despre un om „belicos și infumurat”. Când Șişkin adaugă: „Și cel mai grav lucru mi se pare că nu este statornic în idei”, ministrul de război spune: „Ba cum să nu! El se sfătuiește cu toată lumea: cu bunicii, cu mătușile, cu mami-ca și cu toți ceilalți; este tânăr și este de părerea ultimului interlocutor”. În plus, ministrul vede printre cei ce-l înconjură pe suveran foarte puțini oameni competenți, capabili să-l sfătuiască. Vannovski ne povestește despre dezordinea cumplită ce domnește în administrația din Caucaz, unde acum este mai puțină ordine decât înainte de cucerirea lui.

DAVE ȘI STĂPINII LOR

(Urmare din p. 50)

(1 500 călăreți, 4 000 pedestrași), Alexandru a trecut fluviul, pornind împotriva geților care adunaseră aproape 14 000 luptători. În zori, după ce oastea lui Alexandru a trecut printr-un lan de grâu, pe care, pentru a putea răzbate prin el, războinicii au trebuit să-l culce cu lăncile la pământ, atacatorii s-au apropiat de o cetate de pământ ce fusese părăsită în mare grabă de locuitori.

Istoricul Arrian menționează astfel, fără să furnizeze și alte amănunte, una din cele dintîi dave din lumea geto-dacică, cetate existentă încă din sec. IV î.e.n. Cercetările efectuate de arheologi au stabilit că este vorba de o așezare aflată pe locul Zimnicei; aici au fost descoperite urmele unei importante localități ce a flințat cu cîteva secole î.e.n.

Episodul petrecut în 335 î.e.n. se cavine reținut dat fiind semnificația lui. Pentru a putea aduna 14 000 luptători trebuia ca formațiunea politică al cărei centru era Zimnicea să fi fost foarte întinsă și puternică. Calcule efectuate de istorici și arheologi — prin confruntarea de știri antice, studierea situațiilor din necropole — au arătat că o formațiune tribală din acea vreme putea ridica pînă la 200 luptători. Pentru că 14 000 oameni să se adune împotriva vrăjmașului comun trebuia, deci, ca 70 formațiuni să-și unească forțele, fapt ce relevă atât vechimea organizării politice la geto-daci, cît și importanța pe care, în istoria strămoșilor noștri, le-au reprezentat centrele întărite cunoscute sub numele de dave!

Fără a epuiza largul evantai al așezărilor dacice de tip dave, dicționarul succint prezentat de revista noastră a oferit cititorilor o imagine mai cuprinzătoare asupra principalelor localități ale Daciei antice, a rolului lor în evoluția economică, culturală, politică și spirituală a strămoșilor noștri.

HAITI, prima republică a negrilor

GHEORGHE R. BURLACU

Zorii secolului XIX în insula Haiti, cea mai mare, după Cuba, din arhipelagul antilez. La capătul unui deceniu de lupte necurmate cu metropola franceză, apoi cu englezii și cu spaniolii — neîmpăcați cu suflul de revoltă și de independență din Caraibi — la 1 ianuarie 1804, fosta colonie franceză Saint-Domingue și-a proclamat independența, sub numele de Republica Haiti, devenind astfel primul stat suveran din Marea Carailor și, totodată,

prima republică a negrilor din istorie.

Cum a ajuns acest mic popor să-și dobândească libertatea națională, înfruntând cea mai formidabilă mașină de război a timpului, armata lui Napoleon Bonaparte? Răspunsul îl putem găsi într-o scurtă incursiune în istoria țării, aproape în întregimea ei o cronică de frământări și de acte de eroism, care probează convingător adîncă sete de libertate a oamenilor acestor locuri.

Un Spartacus negru

Descoperită în zorii zilei de 6 decembrie 1492, de către Cristofor Columb, în timpul primei sale călătorii spre America, insula Haiti era pe atunci pămîntul unor indieni pașnici, tainii, care ajunseseră la o formă de conviețuire cu ca-

raibii, războinici și nomazi, și cu ciboneii, locuitorii ancestrali ai acestei zone muntoase din Antile (în limba lor, Haiti însemna „țara munților”). Colonizată de spanioli în partea sa orientală, insula — pe care Columb a numit-o La Española — a constituit primul element al Imperiului spaniol. Băstinașii i-au luat la început pe conchistadorii albi drept zeități din răsărit. Cîrînd însă avea să înceapă tragedia ace-

tei populații blinde, dar mîndre, care nu s-a putut împăca cu statutul de sclavie. Odată cu descoperirea de către europeni, începe și șirul de revolte anticolonialiste din Americi. Fortul Navidad, prima așezare europeană în Lumea Nouă, construit de Columb din resturile caravelei naufragiate „Santa Maria”, este rasă de pe fața pămîntului, la numai cîteva zile după pl.

(*În imagine: un temerar adversar al lui Napoleon Bonaparte: Toussaint-L'Ouverture.*)

carea spre Europa a amiralului ca să anunțe coroanei spaniole marea sa descoperire. La abuzurile săvârșite de cei 30 oameni lăsați de genovez în fort, localnicii răspund cu o violență devenită celebră în toată America. La întoarcere, acesta nu mai găsește nici urmă de fort și de oamenii săi.

La mijlocul sec. XVI, spaniolii extermină aproape complet pe indigeni, ceea ce întărește dezvoltarea economică a zonei, deși, din 1517, a început aducerea masivă în insulă de sclavi negri din Africa, pentru a lucra pe plantațiile de trestie de zahăr. În 1586, colonia cunoaște ravagiile săvârșite de amiralul englez Francis Drake¹; în 1638, bucanierii², stabiliți pe o insulă vecină din nord, devastează așezările spaniole și — încurajați și recunoscuți de guvernul francez — se stabilesc chiar la Santo-Domingo (principală localitate spaniolă, care va împrumuta numele său întregii insule). Dealtfel, după două decenii, francezii se stabilesc în partea occidentală a insulei, a cărei posesiune le este recunoscută mai târziu, prin tratatul de la Ryswick (1697), încheiat cu Anglia, Olanda și Spania³. În sec. XVII și XVIII, lupta de eliberare națională a poporului haitian se împletește strâns cu cea pentru abolirea sclaviei. Au intrat în legendă acțiunile maronilor, sclavi fugiți de pe plantații, care organizează în păduri și munți rezistență împotriva stăpînitorilor. Actele lor, încărcate de romantism, sînt pline de vitejie. În 1757, francezii înăbușă mișcarea insurecțională maronă, organizată de Mac Kandal, un Spartacus negru, fiul unui fost sef de trib african. Mac Kandal moare pe rug, la Cap Haitien, sfidîndu-și stăpînii pînă la ultima suflare. Numeroase revolte ale acestor „haiduci” negri sînt rînd pe rînd înfrînte; sînt răzmerițe spontane, izolate, fără o pregătire prealabilă sub aspect militar, fără sprijinul maselor largi.

^{1,2} Magazin istoric, nr. 7/1975; 9, 12/1980.

³ În acest fel, insula devine leagănul a două popoare: haitian, în vest, colonizat de francezi, și dominican, în est, sub dominație spaniolă.

Toussaint-Louverture contra lui Napoleon

Sub impulsul Revoluției franceze din 1789, în Haiti se declanșează noi mișcări contra regimului sclaviei. În noaptea de 14 august 1791, are loc un ceremonial de origine africană, inspirat de ritualurile vudu⁴ și condus de Boukman, un nume înscris cu majusculă în istoria luptei de eliberare a haitienilor. Într-o atmosferă de „delir al libertății”, participanții jură credință pînă la victoria finală șefului lor atunci ales. În momentul acestor acțiuni, societatea haitiană este stratificată astfel: 60 000 sclavi negri, 30 000 mulatri liberi, 15 000 albi de condiție socială modestă și, deasupra tuturor, 5 000 „mari albi”, burhezi bogați și moșieri de descendență nobiliară. La început, lupta pentru independență îmbracă forma unui război civil între coloniile albi, care urmăresc să-și păstreze condiția de clasă privilegiată și dominantă, pe de o parte, și negrii și mulatrii, ultimii fiind liberi ci, neori, bogați, dar privați de egalitatea în drepturi cu albi, pe de altă parte.

Răscoala negrilor, începută în august 1791, continuă cu intermitență aproape un deceniu și jumătate. La 5 februarie 1794, insurgenții ating primul dintre obiectivele lor: abolirea sclaviei, decretată de Convenția franceză în toate coloniile Franței. Dar acest act proclamat la Paris nu era decât o recunoaștere formală a triumfului sclavilor la capătul unei lupte nemiloase, care durase secole de-a rîndul. Numai după mulți ani haitienii reușesc să înfrîngă și rezistența celorlalte două puteri coloniale din Caraibi — Anglia și Spania —, monarhii ostile Franței revoluționare și interesate să apere sistemul colonial. Abia atunci devine efectivă abolirea sclaviei.

După moartea lui Boukman, alți conducători îl urmea-

ză în luptele cu francezii, apoi cu englezii și spaniolii, care, profitînd de situația Franței de după revoluție, încearcă să pună mîna pe fostele ei colonii. În Haiti, pe fondul unor rivalități regionale, totul degenerază într-o înfruntare confuză în care se poate spune că „toți luptă împotriva tuturor”. Dintre căpeteniile răscoalelor se distinge însă curînd un birjar, care se bucură de multă stimă, fiind unicul comandant sclav care știe să scrie și să citească. Timp de aproape un deceniu, numele lui — total necunoscut la izbucnirea revoltelor — va zgudu prin curajul și geniul său nu numai Haiti și America, ci întreaga lume.

Este vorba despre Pierre Dominique Toussaint-Louverture. El reușește să pună capăt rivalităților dintre sclavii negri și mulatrii liberi și să-i unească sub un ideal comun: eliberarea națională. Rivale pînă la un anumit punct, datorită abilității cu care coloniștii au știut să le învrăbească, speculîndu-le condițiile sociale și rasiale diferite, aceste două categorii, ce și astăzi reprezintă împreună 95 % din populația haitiană, au înțeles să fie unite în momentele decisive, atunci cînd era vorba de un dușman comun. În 1794, Toussaint-Louverture stăpînește principalele orașe fortificate ale coloniei franceze. Apoi ține piept unei armate engleze, pe care coloniștii din Jamaica au trimis-o în sprijinul albilor. Cucerește partea de est a insulei Haiti, aflată în stăpînirea Spaniei (care o cedează imediat Franței, prin pacea de la Basel), instituind asupra ei, acum unificată, o dictatură care nu recunoaște decât formal autoritatea marelui Bonaparte. În 1797, Toussaint-Louverture devine comandant-șef al tuturor forțelor de eliberare din Haiti, iar patru ani mai târziu, el emite prima constituție a țării, o tentativă de a da formă juridică unei societăți noi, care abolise sclavia. În aceeași lună, eroul haitian, în vîrstă de 58 ani, este numit guvernator general pe viață.

Dar Napoleon nu poate ierta temeritatea micului popor haitian, într-un moment în care el se și vedea stăpînul

⁴ Cuit sincretist din Haiti și din Antile, care îmbină elemente ale magiei africane cu ale liturghiei creștine. Cu timpul a devenit o manifestare complexă a spiritualității africane transplantate în Antile și o formă de preservare a tradițiilor locale în lupta cu forțele culturii impuse de colonizatori.

lumii. Pe de altă parte, Franța nu poate concepe să piardă din mâini o strălucitoare colonie de peste mări, pe seama avuțiilor căreia (trestie de zahăr, mirodenii, cafea, tutun etc.) la Paris circula populara expresie: „a fi bogat ca un creol”. În plus, după pacea de la Amiens¹, în Franța începe o perioadă de refacere. Napoleon inaugurează o campanie de restabilire a domeniului colonial francez, înstrăinat în perioada luptelor cu Anglia și Spania. Pe primul loc, în politica lui, se află Haiti, de care se leagă interesele comerciale ale Franței.

Vertières,

18 noiembrie 1803

Mai multe luni se lucrează asiduă în șantierele maritime de pe toată coasta vestică a Europei pentru pregătirea celei mai mari expediții franceze peste mări. La 14 decembrie 1801, 79 nave de război cu 22 000 soldați iau drumul oceanului, în frunte cu generalul Leclerc, comandatul lui Napoleon. În primele zile ale lunii februarie 1802, corpul expediționar francez atinge coasta haitiană. La 14 februarie, Leclerc trimite un ultimatum lui Toussaint-Louverture. În răspunsul său, conducătorul haitian îl previne pe generalul francez că-i va opune toată rezistența de care va fi capabil. O rezistență deosebit de inutilă, în fața copleșitoarei superiorități în efective, dotare și instruire a trupelor franceze. La 5 mai, Toussaint se predă. În lanțuri, el este imbarcat pe un vas cu care va traversa Atlanticul, pentru a muri, la 7 aprilie 1803, într-o închisoare din Alpii francezi. Se spune că Toussaint ar fi declarat pe drum: „Învingându-mă, nu ați tăiat decât trunchiul arborelui libertății din Haiti. El va renaște din rădăcinile lui profunde și numeroase”.

¹În 1802, prin acest tratat, Anglia se obliga să înapoieze coloniile Franței și aliaților ei.

Profeția conducătorului haitian se va împlini repede. Lupta contra francezilor se reia cu și mai multă vehemență. Dintre generalii negri și mulatri ce s-au afirmat alături de Toussaint se ridică alți conducători — Jean Jacques Dessalines și Alexandre Pétion.

Ambuscadele răsculaților, ca și febra galbenă, răpun pe francezi cu miile, rămânând doar 4 000 în momentul luptei decisive. La 18 noiembrie 1803, Dessalines și Pétion ies învingători în bătălia de la Vertières, iar la 4 decembrie, ultimele trupe franceze părăsesc Haiti.

La 1 ianuarie 1804, șefii armatei victorioase proclamă independența țării, redându-i vechiul său nume indian, Haiti. Este prima țară liberă din America Latină. Dar ea avea de înfruntat dușmănia tuturor statelor sclavagiste din America, dat fiind că proclamarea independenței sale însemna o adevărată declarație de război aruncată sclaviei.

Condamnat la izolare și paralizat de teama reîntoarcerii trupelor franceze, tinărul stat haitian se vede obligat să vegheze permanent cu armele în mână, ceea ce îl împiedică să întreprindă în liniște proiectele sale de organizare a vieții social-economice și de înlăturare a urmărilor regimului colonial. Odată cu proclamarea independenței, capii insurecției îl desemnează guvernator pe viață pe Jean Jacques Dessalines, care, inspirat de Napoleon Bonaparte, se proclamă împărat, sub numele de Iacob I, prin constituția din 20 mai 1805. Acest act stipulează, ca o prevedere economică importantă, trecerea în patrimoniul național a tuturor bunurilor care au aparținut coloniștilor, înainte de dobândirea independenței. Împăratul atrage atenția totodată asupra destinației ce trebuie să o aibă aceste bunuri: „Atenție, negri și mulatri, bunurile pe care le-am cucerit cu atâta sînge aparțin tuturor și vrem să fie împărțite în numele echității”.

DIPLOMAȚIE ÎN JURUL STRIMTORILOR

(Urmare din p. 53)

rînța de la Lausanne (1922-1923)¹, apoi în special, cea de la Montreux (1936)² au reușit să instituie un regim juridic echitabil strimtorilor, permițând statelor mici și mijlocii adoptarea unor clauze menite să le întărească independența și suveranitatea, în contextul agravării situației internaționale din preajma declanșării celei de-a doua mari conflagrații.

¹⁻² Convenția încheiată la Lausanne (24 iulie 1923), stipula, printre altele, internaționalizarea strimtorilor, demilitarizarea coastelor, precum și crearea unei comisii internaționale care să supravegheze navigația prin Bosfor și Dardanele. În contextul politic din perioada respectivă, măsurile luate erau într-un fel în concordanță cu interesele românești și, din acest punct de vedere s-a conchis că Lausanne a fost un succes diplomatic. Totuși, convenția purta pecetea intereselor imperialiste ale unor mari puteri neriverane. Turcia era dezavantajată ca stat deținător al strimtorilor. După numai 13 ani, regimul strimtorilor dovedindu-și slăbiciunile și lipsa de viabilitate, a luat sfârșit.

Declanșându-se în principiu de acord cu necesitatea revizuirii clauzelor Conferinței de la Lausanne, la 22 iunie 1936, la Montreux, poziția României a fost strălucit expusă în discursul rostit la sedința inaugurată a tratativelor de către N. Titulescu. În noul context internațional, România se pronunța pentru intrarea Turciei în plentudinea atributelor sale de stat suveran și independent. Instituirea unui regim juridic care să garanteze traversarea fără piedici a Bosforului și a Dardanelor de către vasele comerciale ale tuturor statelor era o condiție importantă pentru dezvoltarea relațiilor economice dintre națiuni și, în consecință, pentru menținerea păcii. Susținerea acestui principiu de către diplomația română era expresia dorinței de pace a poporului român, a aspirației sale — manifestată frecvent în discursul istoriei — de a conviețui pașnic cu toți vecinii, de a întine raporturi de prietenie cu toate națiunile.

Conferința de la Montreux, care a promovat principiul libertății de navigație în strimtori, asigurarea securității statelor din bazinul Mării Negre, precum și privilegiul acordat Republicii turce de a reîntra în drepturile suverane de „gardian” al strimtorilor, oferă un exemplu clocet de ceea ce se poate realiza în condițiile în care drepturile tuturor statelor, mari și mici, sunt respectate, sint avute în vedere interesele comunității internaționale, ale asigurării unui climat de pace și securitate — / n.r.

POSTA MAGAZIN ISTORIC

PRECIZĂRI GĂLĂTENE

PAUL PĂLTĂNEA, din Galați: Unele dintre datele comunicate de Eugen Drăgoi (Un medic, nr. 2/1981) despre medicul Aristide Serfioți (nu Serafiotti) sînt greșite.

Activitatea sa medicală este legată de orașul Galați nu din 1864, ci din 1853 (Gazeta de Moldavia, XXV, nr. 48, 18 iunie 1853, p. 194). La 29 iunie 1856, cere să i se aprobe cumpărarea unui loc pe Ulița Mihail Vodă (Arhivele Statului Galați, Primăria Galați, dos. 38, f. 15), pe care și-a construit în oraș casele în care a locuit (se aflau la intersecția străzilor Mihail Bravul și 6 Martie și au fost demolate cu ocazia construirii viaductului Calea Prutului).

Spitalul Elisabeta Doamna - Caritatea gălățeană, deschis în jurul datei de 23 septembrie 1877 (Rezoluția, 23 septembrie 1877), nu a fost înființat de A. Serfioți, ci de un comitet de inițiativă, din care făcea parte și Serfioți. Este însă adevărat că Serfioți a avut, în anii următori, un rol important în dezvoltarea acestui spital (astăzi Spitalul municipal nr. 1) pe care l-a condus aproape trei decenii.

Nu a donat Bibliotecii V.A. Urechilă biblioteca Societății medicale. Prin testament, și-a lăsat Societății medicale din Galați cărțile medicale și numai cele literare au fost dăruite Bibliotecii V.A. Urechilă.

UN ISTORIC RUȘ

IOAN DUMITRĂSCU, din București, dorește să afle câteva date referitoare la istoricul rus. S.M. Soloviov, despre care am citit într-o scrisoare a lui Gr. Tocilescu, publicată în nr. 6/1980.

Serghiei Mihailovici Soloviev (1820-1879) a fost profesor de istorie la Universitatea din Moscova, decan al Facultății de istorie (1864-1870) și rector al Universității (1871-1877). În ultimii ani ai vieții - cînd l-a cunoscut Gr. Tocilescu - a fost președintele Societății de istorie și arheologie din Moscova.

Principala sa lucrare este Istoria Rusiei din cele mai vechi timpuri (29 volume), despre care Marea enciclopedie sovietică (Moscova, 1976) consemnează: Istoria sa a creat un tablou amplu, de excepție, prin forța și expresivitatea sa, al istoriei rusești de-a lungul secolelor. Lucrările sale au deschis o perioadă nouă, burgheză în dezvoltarea științei istorice rusești și au avut o influență adîncă asupra tuturor istoricilor ruși care i-au urmat.

CEI PATRU SINAN-PAȘA

MARIN CIUTACU, din Călărași, ne semnalază o inadverență, în două articole apărute la interval de 6 ani: în nr. 7-8/1968 se afirmă că Sinan-pașa, învinsul lui Mihail Viteazul, era de origine italiană, în timp ce în nr. 10/1974 se menționează că era sîbanez. Care-i adevărul?

Adevărul cu privire la originea lui Sinan-pașa a fost prezentat de revista noastră într-un articol publicat în nr. 7-8/1969. Arădam atunci că, sub numele de Sinan-pașa apar patru personalități importante din istoria Imperiului otoman.

Învinsul din 1595 al lui Mihai se numea Sinan-pașa Cogia (Goghia) Bătrînul sau cel Mare și era albanez, născut în localitatea Tapoianca-Preezei. Cel de origine italiană se numea Sinan-pașa Cicala (Cihaleg-Zade-Jusuf Mehmed) și a luptat împotriva lui Ioan vodă cel Viteaz.

UN HAIDUC

TUDOR PETRU, muncitor la I.M. Moldova Nouă, din Moldova Nouă, jud. Caraș Severin, pasionat de istorie și cititor statornic al revistei noastre încă de la apariție, ne trimite o căldă evocare a unor momente și figuri istorice de pe meleagurile sale.

Reținem, dintre altele, amintirea unui haiduc local, Adam Nemțeanu, care a trăit la mijlocul secolului trecut și care lupta împotriva dominației străine. Gîndul său era într-una la frații din țările române, care, în 1859, înfrăunaseră Unirea și acest gînd l-a însoțit pînă în ultima clipă a vieții, cînd a fost executat pe Valea Guizanei.

INADVERTENȚĂ?

DESIDERIUS BENDEK, din Essen, R.F.G.: În nota în termeni foarte măgulitori (nr. 1/1981) nu s-a strecurat nici o inadverență. Într-adevăr, în 1880, suveranul României purta titlura de principe. Abia un an mai târziu, la 14/26 martie 1881, România a devenit regală.

NEPLĂCERI ȘI... MULȚUMIRE

Abonații VASILE BRUNEA, din București, IOAN T. PETRE, din satul Zoita, com. Ziduri, jud. Buzău, VASILE C. MUNTEANU, din com. Horghesti, jud. Bacău, TEODORA ȘTEFAN, din satul Letea, com. C.A. Rosetti, jud. Tulcea, VICTOR MERCAS, din Ploiești și ANTON PREDĂ, din București, ne-au semnalat unele deficiențe în primirea abonamentelor la Magazin Istoric. Ca și cu alte prilejuri similare, am înaintat sesizările Direcției generale a poștelor și telecomunicațiilor, care ne-a comunicat, sub semnătura directorului general adjunct dr. V. Schioprian, soluționarea favorabilă a tuturor deficiențelor semnalate.

Reținem din scrisoarea cititorului bucureștean Anton Preda: Mulțumesc pentru ajutorul acordat în recuperarea celor trei numere din revistă, pe care nu mai speram să le am în colecție.

PE SCURT

Elev GEORGE MARINESCU, Școala militară Nicolae Bălcescu, din Sibiu: Mulțumim pentru precizările pe marginea notei Omagiul eroului necunoscut (nr. 2/1981).

GEORGETA CURPĂN, din Tirgu Ocna, ne trimite câteva evocări din primul război mondial, printre care și unele consacrate luptelor de la Tirgu Ocna, din 6 august 1917.

Dr. GHEORGHE TĂNASE, din Ploiești, emite ipoteza că oastea sultanului Mahomed, care în 1402 a invadat Țara Românească, întîmpinînd puternică rezistență a oștenilor lui Vlad Tepeș (nr. 3/1974, 12/1976), a înaintat pe următorul traseu: Nicopol - Turnu Măgurela - Roșiori de Vede - Glavacioc - Tirgoș - Bucșani - Tirgoș-veșe.

Cristian POPIȘTEANU

CERERI ȘI OFERTE

VASILE DUMITRESCU, com. Broșteni, jud. Sucava, solicită: nr. 1-2/1967; oferă colecția completă.

COSTEA VASILE, str. N. Bălcescu, bl. 1, ap. 11, Tirnăveni, jud. Mureș, solicită: nr. 1/1967.

B. LAZĂR, str. Alex. Vlașcu, nr. 24 bis, București, oferă colecția completă.

CONSTANTIN FUGĂRELU, str. Aosta, nr. 15, Sinaia, jud. Prahova, solicită: nr. 3/1967; 9/1976; oferă: nr. 6-12/1968; 1, 4-6, 11-12/1969; 1, 5, 9-10/1970, 3/1971; 5-6/1972; 9-12/1973; 1/1974; 7/1976.

ADRIAN CICIO, str. Baba Novac, nr. 5, bl. M1, sc. B, et. 1, ap. 13, București, solicită: nr. 1-8/1967; 1, 3, 10-11/1968; 2, 4, 7, 9, 11-12/1969; 2, 4-5, 7, 9-10/1970; 1, 3-4, 6-12/1971; 1, 3-12/1972.

IOSIF OSTROVEANU, com. Cîmpuri Surduc, jud. Hunedoara, oferă colecția completă.

ADRIAN CIOCAN, str. Decebal, nr. 8A, bl. S 1, sc. B, et. 1, ap. 7, Iași, solicită: nr. 3-5/1967; 3/1968; 9/1980.

GHEORGHE ȘERBAN, str. Alexandru Moghioros, nr. 14, bl. 2S 14, et. 2, ap. 59, București, oferă colecția completă.

VLADIMIR MOCANU, str. T. Vladimirescu, Bl. E, sc. 1, et. 1, ap. 7, Făgăraș, jud. Brașov, solicită: colecția 1967-1970; nr. 3, 12/1971; 9, 11/1972; 1, 3-9/1973; 1, 5/1974; 1-2, 9-10, 12/1975; 5, 8, 10/1976; 1, 3, 5, 7/1977; 4, 7/1978; 9/1979; oferă: nr. 7-8/1971; 5, 8/1972; 6/1973; 6, 11/1977; 1, 6, 9/1978; 12/1979; 4/1980.

CONTENTS (Romanian History) The Romanian Communist Party — 60 years: C. POPIȘTEANU

Speech of the General Secretary of the RCP Nicolae Ceaușescu on May 8, 1981 • M. DAVIDESCU Hinova Treasure • N. VORNICESCU Tudor Vladimirescu's Revolution Seal • T. GEMIL A Turkish Chronicle on Romanians (XV-th Century) • V. MOISUC, N. PETRESCU-COMEN, M. DJUVARA 1916-1918. Target — the Union • P.G. MASEFIELD A Friend of Romania: Lord Thomson of Cardington (1875-1930) • The XV-th CISH: TARO NISHIUMI Warmth and Friendliness • N. MINEI Talking to French Journalist Olivier Todd • Z. ORNEA Unpublished Correspondence on Gherea's Sociology • M.D. CIUCA Who was Chronicle-Writer Zilot the Romanian? • GH. DAVID Dacian Citadels: Zimnicea • I. CĂRTĂNA, Ș. RĂDULESCU-ZONER Bosphorus and Dardanelles

SOMMAIRE (Histoire roumaine) Le Parti Communiste Roumain — 60 ans: C. POPIȘTEANU

Discours du secrétaire général du PCR, Nicolae Ceaușescu, le 8 mai 1981 • M. DAVIDESCU Le Trésor de Hinova • N. VORNICESCU Le Sceau de la Révolution de Tudor Vladimirescu • T. GEMIL Une chronique turque sur les Roumains (XV-e siècle) • V. MOISUC, N. PETRESCU-COMEN, M. DJUVARA 1916-1918. Objectif — l'Union • P.G. MASEFIELD Un ami de la Roumanie: lord Thomson of Cardington (1875-1930) • Le XV-ème CISH: TARO NISHIUMI Chaleur et amitié • N. MINEI Une interview du journaliste français Olivier Todd • Z. ORNEA Correspondance inédite sur la sociologie de Gherea • M.D. CIUCA Qui fut le chroniqueur Zilot le Roumain? • GH. DAVID Cités daciques: Zimnicea • I. CĂRTĂNA, Ș. RĂDULESCU-ZONER Bosphor et Dardanelles

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) Румынской Коммунистической Партии — 60 лет: К. ПОПИȘТЯНУ

Речь генерального секретаря Р К П Н. Николая Чаушеску, 8 мая 1981 • М. ДАВИДЕСКУ Сокровище в Хинове • Н. ВОРНИЦЕСКУ Печать революции Тудора Владимиреску • Т. ДЖЕМИЛ Турецкая летопись о румынах (XV в.) • В. МОЙСУК, Н. ПЕТРЕСКУ-КОМЕН, М. ДЖУВАРА 1916-1918. Цель — Воссоединение • П.Г. МАСФИЛД Друг Румынии, лорд Томсон оф Кардингтон (1875-1930) • XV-ый М К И Н: ТАРО-НИШИУМИ Тепло и дружба • Н. МИНЕИ Интервью с французским журналистом Оливье Тоддом • З. ОРНЯ Незданная переписка о социологии Гери • М.Д. ЧУКЭ Кто был летописец Зилот Румын? • Г. ДАВИД Дакийские крепости: Зимница • И. КАРТАНА, Ш. РАДУЛЕСКУ-ЗОНЕР Босфор и Дарданеллы

INHALT (Rumänische Geschichte) Die Rumänische Kommunistische Partei — 60 Jahre: C. POPIȘTEANU

Vortrag des General Sekretär der RKP, Nicolae Ceaușescu, am 8. Mai 1981 • M. DAVIDESCU Der Schatz von Hinova • N. VORNICESCU Der Stempel der Revolution des Tudor Vladimirescu • T. GEMIL Rumänen in einer türkischen Chronik (XV. Jhdt) • V. MOISUC, N. PETRESCU-COMEN, M. DJUVARA 1916-1918. Vorhaben — Die Vereinigung • P.G. MASEFIELD Ein Freund Rumäniens, Lord Thomson of Cardington (1875-1930) • Der XV. CISH: TARO NISHIUMI Wärme und Freundschaft • N. MINEI Interview mit dem französischen Journalist Olivier Todd • Z. ORNEA Unveröffentlichter Briefwechsel über Gherea's Soziologie • M.D. CIUCA Wer war der Chronist Zilot der Rumänen? • GH. DAVID Dakische Burgen: Zimnicea • I. CĂRTĂNA, Ș. RĂDULESCU-ZONER Bosfor und Dardanellen

SUMARIO (Historia rumana) Partido Comunista Rumano — 60 años: C. POPIȘTEANU

La exposición del secretario general del PCR, Nicolae Ceaușescu, el 8 de mayo de 1981 • M. DAVIDESCU El tesoro de Hinova • N. VORNICESCU El sello de la Revolución de Tudor Vladimirescu • T. GEMIL Una crónica turca sobre los rumanos (siglo XV) • V. MOISUC, N. PETRESCU-COMEN, M. DJUVARA 1916-1918. Objetivo — La Unión • P.G. MASEFIELD Un amigo de Rumania, el lord Thomson of Cardington (1875-1930) • El XV-º CISH: TARO NISHIUMI Calor y amistad • N. MINEI Entrevista con el periodista francés Olivier Todd • Z. ORNEA Correspondencia inédita sobre la sociología de Gherea • M.D. CIUCA ¿Quién ha sido el cronista Zilot Rumano? • GH. DAVID Fortalezas dacias: Zimnicea • I. CĂRTĂNA, Ș. RĂDULESCU-ZONER Bosforo y Dardanelas

ABONNEMENTS : ILEXIM — Departamentul export-import presă, București, strada
13 Decembrie, nr. 3, P.O.B. 136-137, telex : 11226

magazin istoric

București, Intrarea Ministeriului, nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poștal nr. 1, Căsuța poștală 1-702, Cod 70 100, telefon 16 68 72.

REDACTORI: Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Dragomirescu, Ioan Lăcustă, Ioana Ursu-Năstășel, Ana Maria Șerbănescu, Marian Ștefan

SECRETAR RESPONSABIL DE REDACȚIE: Valeriu Buduru

PREZENTAREA ARTISTICĂ: Radu Ion Popescu

TEHNOREDACTOR: Anton Tănase

CORECTURA: Georgeta Apreoteșei, Constanța Avram

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poștale, factorii poștali, difuzorii din întreprinderi, instituții și de la sate. Prețul unui număr — 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe un an — 60 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scintei” — București

